

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DEBRECENI AKADÉMIAI BIZOTTSÁGA
KÖZLEMÉNYEI

NÉPI-PARASZTI
KULTÚRA
—SZOCIALISTA KULTÚRA

Debrecen, 1981

690937

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DEBRECENI AKADÉMIAI BIZOTTSÁGA
KÖZLEMÉNYEI

NÉPI-PARASZTI KULTÚRA —SZOCIALISTA KULTÚRA

Szerkesztette
SOÓS PÁL

**MTA
KIK**

DEBRECEN, 1981

851675

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 4892 / 19. 81. sz.

Előszó

A DAB /az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága/ Művelődéskutatási Munkabizottsága és a KLTE Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéke "A népi-paraszti kultúra integrációja a fejlett szocialista társadalom kultúrájába" címmel szemináriumot rendezett 1980. október 22-23-án. A témát előszörben művelődésselméleti és művelődéspolitikai aspektusból megragadó bevezető előadás alapján a szeminárium végül is sokágú, a szó igazi értelmében vett interdiszciplináris jellegű eszmecserevé szélesedett. A tudományos tárgyalásgosságot végig megőrző, alkotó vita - amely egyébként igen aktív volt, mintegy 25 előadás és hozzászólás hangzott el a két nap alatt - sok új szemponttal, gondolattal, kérdésfeltevéssel és válaszal járult hozzá a fontos és bonyolult téma feldolgozásához. Már a szemináriumon magán felmerült az a javaslat, hogy tekintettel a téma iránti nagy érdeklődésre, az elhangzott referátumok és vita színvonalára, érdemes lenne a tanácskozás anyagát, eredményeit a szélesebb nyilvánosság számára hozzáférhetővé tenni. Nagy örömünkre szolgált, hogy a DAB elnöksége lehetővé tette a kiadást, amelyért ezután is köszönetet mondunk. Kötetünk a szeminárium írásban előre elkészült és kiküldött bevezető előadását, valamint korreferátumait és legfontosabb hozzászólásait tartalmazza elhangzásuk sorrendjében, végén pedig a tanácskozás zárszavát. Reméljük, hogy a kiadvány közrebocsátásával hozzájárulunk azoknak a problémáknak és feladatoknak a megoldásához, amelyet maga a szeminárium is előmozdítani kívánt.

Debrecen, 1980 november

Soós Pál

Soós Pál:

A NÉPI-PARASZTI KULTURA INTEGRÁCIÓJA A FEJLETT
SZOCIALISTA TÁRSADALOM KULTURÁJÁBA

1A címben megfogalmazott témát nem holai romantikus, nemrodnyik, nacionalista izű nosztalgiák vagy a manapság több földrészre is kiterjedő neofolklorista divatok teszik időszőrűvé, hanem elsősorban az alábbiakban körvonalazható objektív szükségletek és felismerések:

- Globális fejlődésteendenciákat kibontakoztató és különböző gazdasági, politikai, kulturális válságoktól megrázkódott világunkban az egyes országok, népek, nemzetek az élet minden területére kiterjedő nagyarányú versengés közepette keresik nemzeti-kulturális identitásukat. Ebben a - reméljük, hogy békésnek megmaradó - nemzetközi versenyben és világújrarendeződésben a magyarságnak, szocialista népi-nemzeti kulturájának sajátos helye és hivatása van.
- A fejlett szocialista társadalom küszöbén elméletben és gyakorlatban egyaránt új módon vetődnek fel a nemzeti és nemzetközi kultúra kérdései. Elodázhatatlan szükségletté válik a szocialista kulturális forradalom fő feladatainak újraértelmezése, mostani új szakaszában felmerülő korszerű követelményeinek, konkrét célkitűzéseinek elvi megalapozottságú kidolgozása.
- Magyarországon - a valószínűleg ebben nem vagyunk egyedül - ma még nem rendelkezünk az egységes szocialista nemzeti kultúra, művelődés és műveltség alapjainak, egész felépítményének, belső tartalmi gazdagságának és arányainak átfogó, tudományos mélységgel és részletében is kimunkált marxista koncepciójával, jóllehet számos figyelemre méltó

kezdeményezés, kísérlet történt ebben az irányban.¹

- Elméletileg, következésképpen a kulturális gyakorlatban is tisztázatlanok, gyakran csak meggősen vitatottak az olyan alapvető művelődéelméleti és művelődéspolitikai kérdések, mint például: Melyek napjaink polgári kulturájának és a létező szocializmus kulturájának legfontosabb divergáló és konvergáló modelljei, tendenciái? Milyen fő forrásai, nagy etappjai vannak a szocialista nemzeti és nemzetközi kultura kibontakozási folyamatának? Hogyan és milyen arányokban integrálódnak a korábbi osztálykultúrák a szocialista kultúrába? Melyek a modern szocialista kultura alapvető fontoságú tartalmi, formai, szervezeti-intézményi-igazgatási, tervezési stb. kritériumai, jellegzetességei?

- Mindezekre tekintettel a népi-paraszti kultura sorát illetően is új állomáshoz, forduloponthoz érkeztünk.² A kezdetben és a korábbi évszázadokban még az egész etnikum által alkotott, birtokolt és áthagyományozott kultura a hivatásos vagy az u.n. magas kultura megjelenése után fokozatosan elkülönült, majd teljesen parasztivá lett, s végül mint paraszti kultura - az ipari-technikai-urbanizáció forradalom előrenyomulásával, a hagyományos falusi gazdálkodás és társadalom felbomlásával párhuzamosan - egyre gyorsuló tempóban hanyatlani, pusztulni kezdett. A jelen és jövő két út választási lehetőségét kínálja:

a/ A népi-paraszti kultura lehetőleg minél teljesebben összegyűjtött egésze megőrzésre a muzeumokba kerül, s csak mint élettelen hagyomány, érdekes látványosság funkcionál, ahogy ezt nagy általánosságban a legfejlettebb tőkés országok példázzák.

b/ A népi-paraszti kultura tovább nem vihető elemeinek

rendszeres összegyűjtése és muzeális megőrzése mellett, ezen kultúra lényegi értékei új, minden eddigitől különböző, eleven alakot öltve ismét az egész nép, etnikum birtokába kerülnek, általa, továbbépülnek úgy, hogy a nemzeti kultúra alapjává, szerves részévé válnak. E második útra léptek természetesen a szocialista országok. /A nép-paraszti kultúra sorsának alakulása bizonyos mértékig hasonló, de ugyanakkor lényegesen eltérő alakot öltött, illetve sajátos kérdéseket és megoldásokat vet fel az elmaradottabb tőkés országokban, de mindenekelőtt a harmadik világ országáiban./

2. A népi paraszti kultúra keletkezésének, történeti alakváltozásainak, tartalmi strukturájának, elemeinek, jelrendszerének stb. vizsgálatában sok tudományos diszciplína érdekelt. Ezek között az első helyet természetesen a nép-rajztudomány foglalja el, amely maga is már több viszonylag önállósult résztudomány összefoglaló neve. A néprajztudományt tulajdonképpen kialakulásától kezdve jellemezte az össze hasonlító és interdiszciplináris szemlélet, illetve módszer, hiszen a földrajz, a nyelv-, történelem- és irodalomtudomány, az antropológia, régészet, demográfia, szociológia lélektan stb. sok ponton érintkezik vele. De utalhatunk itt a néprajz és a műszaki-természettudományok, a művelődéstudomány-művelődéspolitikai vagy éppen a jel tudomány újabb keletű kapcsolataira is.

3. A Kárpát-medencén belüli és kívüli népi-paraszti kultúra kutatására és feldolgozására vállalkozó magyar néprajz megkülönböztetett helyet foglal el az európai, illetve a nemzetközi néprajztudományban, nem különben a hazai társadalomtudományok egészében. Önálló kialakulásának kezdeteit - lényegében az európaival párhuzamosan - a 18. század vé-

gétől származhatjuk, amikor is mind Nyugat-Európában, mind pedig Közép- és Kelet-Európában erőteljes politikai, tudományos és kulturális érdeklődés támadt az etnikum, a népi-nemzeti hagyományok, sajátosságok iránt. A magyar néprajztudományt megalapozó nagy egyéniségek³ munkásságának éppenúgy mint századunk reprezentáns magyar néprajztudósainak⁴ életművében szervesen egybekapcsolódik a progresszív népiség, a haladó nemzeti-társadalmi mozgalmak iránti rokonszenv, elkötelezettség és a korabeli tudományosság egyetemes horizontja, európaisága és humanizmusa.

A magyar néprajz megkülönböztetett "világhelyzetét" sajátosan jellemzik az alábbi tények:

- A modern népzénetudomány ma már osztatlanul elismert megteremtői és mindeszidőig legnagyobb alakjai Bartók Béla és Kodály Zoltán magyarok voltak, akiknek szinte megismerhetetlen géniusza abban is kifejezésre jutott, hogy egyszerre tudtak a népi-paraszti kultúra tudósa, elméletüket a legmagasabb szinten alkalmazni képes alkotó és előadó művészek, s ezenfelül nagyformátumú humanista nép-, nemzet és embernevelők, illetve művelődéspolitikusok lenni.

Időben előttük, mellettük és utánuk a magyar kulturának, irodalomnak és különösen költészetnek olyan páratlanul hatalmas vonulata húzódik /Balassától, Csokonain, Petőfin, Aranyon, Adyn, Móriczon, József Attilán, Tamási Áronon, Illyésen keresztül Váci Mihályig és Nagy Lászlóig/, amely elvülhetetlen és alappró erejű mintája a népi-paraszti hagyományok, a nemzeti klasszicizmus, az egyetemes humanizmus és forradalmi modernség természetese egymásra épülésének és egymásba szövődésének.

- Kevés ország "néptudománya" tudhat maga mögött olyan sok,

köröket átfogó, jelentős társadalmi, kulturális, politikai mozgalmat, háttérbázist, mint a magyar. Elég itt csak felsorolásszerűen utalni ezekre: a debreceni felvilágosodás köre, a 19. századi reform és népies mozgalom, a Hét, a Huszadik Szévezad és a Nyugat polgári liberálisainak és radikálisainak köre, a Tanácsköztársaság szocialista művelődéspolitikai indításai, a Korunk és más két világháború közötti baloldali, marxista folyóiratok köre, a Szegedi Fittalok Művészeti Kollégiuma, bizonyos fenntartásokkal ide sorolhatók a Gyöngyösbokréta, a rádió népzenei kezdeményezései, a regőcserserkészlet, s mindezekon felül kiemelhetőn a falukutatók és népi írók, a Márciusi Front, a Györfly-kollégium és a népi kollégiumok mozgalmái, végül de nem utolsó sorban a neofolklorista indíttatású Rő pölj Péva mozgalom.

- A magyar néprajztudományban is szükségképpen jelentkeztek azok az elméleti, ideológiai, szemléleti és módszertani irányzatok, tendenciák, esetenként divathullámok, amelyek a nemzetközi, különösen az európai "néptudományt" jellemezték: a romantikus, klasszicizáló esztétikai, pozitivistá, népies, nacionalista, szellemtörténeti, biologizáló fajelméleti, strukturalista, szemiotikai, neofolklorista áramlatokat kell itt elsősorban kiemelni. A különböző irányzatokat kísérő, időnként kiéleződött viták ellenére, egész társadalomtudományunkat tekintve figyelemre méltó az a szerves folytonosság és következetes, ugyanakkor türelmes tudományos építkezés, amelyet a magyar néprajztudomány mindmáig fel tud mutatni. A progresszív és retrográd erők küzdelmében túlnyomórészt az előbbi oldalán állva, a nagy történelmi-politikai megrázkódtatásokat átvészelve, az

agresszív ideológiai és politikai nyomásnak ellenállva, csaknem törés nélkül jutott el a marxizmusig, az érett, a felnőtt, a Magyar Tudományos Akadémia által is befogadott "nemzeti tudomány" státusáig. Pedig egy olyan tudománynak, amely kezdettől fogva a faj, az etnosz, a nemzeti jelleg, a földszagú népi-paraszti élet és kultúra kutatására vállalkozott, bizonyára nem volt könnyű az ideológiai és politikai csapdát, zsákutcákat elkerülni.

4. A tudományfejlődési nehézségek, a több oldalról emelt gátak, az olykor fájdalmas veszteségek ellenére imponálóan tekintélyes a magyar néprajztudomány multbeli és jelenlegi intézményi kereteinek, kutatói állományának, szellemi-tudományos termelésének, teljesítményeinek az alakulása.⁵ 1872-ben jött létre a legrégebbi intézmény, a Néprajzi Múzeum. . A Magyar Néprajzi Társaság és folyóirata, az Ethnographia kilencven é , a Néprajzi Múzeum Értesítője nyolcvan éves. Ennél idősebb multtal csak a német és angol néprajzosok büszkélkedhetnek. A Teleki Pál Tudományos Intézet keretében 1945-1948 között már működött egy Néptudományi Intézet. Bár a Magyar Tudományos Akadémia megalapításától kezdve gondozott néprajzi jellegű gyűjtéseket, feltűnő tény, hogy az önálló, az átfogó országos néprajztudományi kutatások irányítását csak nagyon későn, 1950-től vállalta magára teljes súllyal. Ettől az évtől kezdve jelenik meg az Acta Ethnographica c. folyóirat is, amely orosz-német-angol-francia nyelven közvetíti a magyar néprajztudomány eredményeit a külföld számára. A rokon intézeteknél jóval később, csak 1966/67-ben alakulhatott meg az MTA Néprajzi Kutató Csoportja⁶, jöhet az akadémiai Néprajzi Bizottság már a felezabadulás előtt is tevékenykedett. Ma az MTA Néprajzi

Bizottsága a legmagasabb szintű tudományos koordináló és irányító szerve a tudományterületnek. Az MTA Zenatudományi Intézete és Bartók Archivuma végzi illetve gondozza a Bartók és Kodály megalapozta népzene-kutatást, valamint a néptánc-kutatásokat. Ma már mind a három magyar tudományegyetemen - összesen négy néprajzi tanszéken - folyik tudományos kutatás és szakemberképzés. A már említett Néprajzi Múzeum a szakterület legnagyobb intézményeként a vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményeinek szakmai irányítója is. Mintegy 30 múzeumunknak van 5000 darabon fölüli néprajzi tárgy a birto-kában. A Szentendrén 1973-ban első részlegét megnyitó Országos Szabadtéri Néprajzi Múzeum /Skanzen/ létesítését több helyi falumúzeum és sok tájház kialakítása előzte meg vagy követte: Tihany, Göcsej, Szombathely, Nyíregyháza-Sóstó, stb.

A fenti intézményekben a felszabadulás előttihez képest csaknem megtízszereződött a főfoglalkozású néprajzkutatók száma, 20 körülről mintegy 190-re emelkedett.⁷ Ez a tudományos közösség arányosan és szerencsésen oszlik meg az időse szakmavezető tudósok, a nyomukba lépő középkorú derékhad és az utánpótlást jelentő fiatalok egymást követő generációi-nak folyamatos működése tekintetében. Ugyanakkor jó érzékkel választja ki és koncentrálni a tehetségeket, a kezdet-től fogva fegyelmezett, szorgalmas, öntevékeny munkára, szenvedélyes aktivitásra sarkallja, azoktatja tagjait. Ez a létszámában tulajdonképpen szerény kutatógárda hazai és nemzetközi mértékkel mérve egyaránt meglepően nagy kulturális értékeket, tárgyi, szellemi-tudományos anyagot és ismerete-ket halmozott fel, őriz meg és tár a társadalom elé.

A magyar néprajztudomány - más tudományokhoz viszonyítva - nem kell szégyenkeznie teljesítményei, publikációs

eredményei, elméleti és módszertani szintézisei mennyiségét és minőségát illetően. Külön tanulmányt, sőt kötetet igényelne a leíró tartalmi, elméleti és módszertani szempontból egyaránt irányt mutató néprajzi alapművek, kézikönyvek akár puszta felsorolása is.⁹ Ehelyett csupán a legnagyobb szabású, szintetikus igényű vállalkozásokat említjük meg. A magyar néprajztudomány egész korábbi teljesítményét tetőzte be a két világháború között, 1933-1937-ben megjelent Magyarság Néprajza. Ez a nagy szabású összefoglalás tulajdonképpen azóta is egyedül és legteljesebb áttekintését adja a magyar népi-paraszti kultúrának. Még akkor is így van ez, ha szemléletileg és módszertanilag, a tényanyagának bizonyos vonatkozásaiban egyes részei fölött eljárt az idő. Ennek a négy kötetes és több mint 2000 oldalas műnek az első két kötete a tárgyi kultúrával, a másik kettő a folklórral foglalkozik. Az 1949-ig fennálló Néptudományi Intézet terjedelmesebb tanulmányokban kiadta a néprajz különböző területein elért új eredmények összefoglalását. Ez a kiadványsorozat, a Magyar Népkutatás Kézikönyve /1947-1948/ hasznosan egészítette ki a Magyarság Néprajzát. Az 1950-es évek legnagyobb néprajzi vállalkozása a Magyar Népzene Társ című, nagy szabású anyagközlő, magyar és idegen nyelven kiadott könyvsorozat megindítása, amely tulajdonképpen továbbfejlesztett megvalósítása Bartók és Kodály még 1913-ban készített tervezetének. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának irányításával és szervezésével elkészült és 1977-től kezdődően - az utolsó két kötet híjával - már meg is jelent a Magyar Néprajzi Lexikon, az első ilyenemű hazai vállalkozás, amelyben közel száz néprajzkutató vett részt. Ez a mű terjedelemben mintegy kétszerese a Magyarság Néprajzának. Már a két világháború között

felmerült a magyar néprajzi atlasz terve. Ennek megvalósítása felé tett fontos lépés volt az a felazabadulás utáni öt éves néprajzi gyűjtési terv, amelynek keretében főként nékoszisták, egyetemi hallgatók bevonásával az ország egész területén, összes tájain elvégezték volna a magyar népi-paraszti kultúra emlékeinek, hagyományainak teljes feltérképezését. Ez a terv sajnos akkor nem valósult meg. Magának az atlasznak az előkészítő munkálatai végül is csak 1959-ben indulhattak meg. A Néprajzi Kutató Csoport létrejöttével új lendületet kapott az előkészítő és gyűjtő munka. Így a Magyar Néprajzi Atlasz több kötete már megjelenés előtt áll. A közelmúltban a Corvina reprezentatív kiadásában megjelent Balassa Iván-Ortutay Gyula Magyar Néprajz-a, és napvilágot látott a Magyar Folklór című - egyébként legelső magyarországi - egyetemi tankönyv. A magyar néprajz fontos központi és vidéki vállalkozási közül utalnunk kell még itt a tudományterület egyes területeinek adatait tartalmazó archívumokra, katalógusokra, bibliográfiákra, az egyetemi tanszékek és múzeumok több évtizede megjelenő évkönyveire.⁹

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy a felvilágosodás, a romantika és a reformkor idején nekilendült, majd a szabadságharc bánultságából felocsudó nemzet néprajztudománya szinte megszakítás nélkül gyűjtötte, rendszerezte, értelmezte és publikálta a magyar népi-paraszti kultúra tárgyi és szellemi értékeit, s mindezzel felbecsülhetetlen mértékben hozzájárult, előbbrevítte a magyar népismeret ügyét. Jóllehet a magyar néprajzi kutatások elmélete és módszertana az elmúlt két évszázadban sokat fejlődött, a 20. század közepéig a szoros értelemben vett szaktudományra a különböző mélységű leírás, a tradicionális, ultra orientált szemlélet volt a

jellemző elsősorban. A sok évtizedes különböző irányú gyűjtő és feldolgozó munka nyomán született nagy néprajzi szintézisek egyre erőteljesebben jelzik az etnográfiai és folklór-jelenségek, különösen a "folklorizmus" és az úgynevezett neofolklorizmus újabban felvetődött kérdései átfogó elméleti tisztázásnak az igényét. Az ezirányban már megindult gondolkodásra és munkára termékenyítőleg hatott a mai történelmi materializmussal és a külföldi kulturális antropológiai, etnológiai, társadalomnéprajzi és folklórelméletekkel való megismerkedés, az azokban való elmélyülés. A magyar néprajztudomány vezető kutatói, teoretikus igényű munkásai helyesen ismerték fel, hogy a népi-paraszti kultúra sorsa nem kis mértékben attól is függ, hogy egyrészt hogyan sikerül kialakítani a néprajzi múlt-, jelen- és jövőkutatás optimális arányait, másrészt sikerül-e megtalálni és szorosan fűzni a kapcsolatokat a népi-paraszti, nemzeti és egyetemes kultúra integrálódásában érdekelt más tudományos diszciplínákkal és művelődéspolitikai tényezőkkel. Az általános társadalmi feltételek és az objektív kulturális körülmények kedvező tendenciái ösztönzik is a magyar néprajztudományt az ezirányú továbbfejlődésére.

5. A szűkebb értelemben vett néprajz egyébként igen viszonylagos határait átlépve már korántsem tűnik olyan megnyugtatónak és elrendezettnek a népi-paraszti kultúra sorsa Magyarországon. A szocialista kultúra általános elméletének és művelődéspolitikai gyakorlatának számos ténye és tendenciája tanúsítja, hogy bizonyos zavarok vannak egyfelől a népi-paraszti kultúra, másfelől a szocialista társadalom és nemzeti kultúra viszonyával.

a/ E zavarok egyik, nyilvánvalóan objektív jellegű tör-

ténelmi-társadalmi gyökerére elsősorban marxista történe-
seink mutattak rá. Nyugat-Európában a feudális társadalmat
felváltó kapitalizmus antagonisztikus társadalmi rendszere,
differenciált osztálystruktúrája és politikai mechanizmusa
általában a nyelvi-etnikai és bizonyos foku művelődési ho-
mogenitás körülményei, továbbá nagyszabású mobilitás és
asszimilációs folyamatok közepette alakult ki és fejlődött
tovább. Ezzel szemben Közép-Kelet-Európában, de különösen
Magyarországon - az ismert történelmi-társadalmi fáziskésés
következtében - a tőkésrendszer megteremtője, az ipari, ke-
reskedelmi és kisebb mértékben mezőgazdasági tőkés osztály
nemcsak hogy gyenge, hanem jórészt idegen is volt /főként
osztrák-német-zsidó/. A magyarországi kapitalizmus kibonta-
kozását, osztályantagonizmusait sajátos gazdasági-települési,
társadalmi-kulturális, nyelvi-etnikai-életmódbeli elkülönü-
lés, kettősség, ellentét kísérte, sőt gyakran keresztezte.
A századforduló tájától oly sokat emlegetett ipari-agrárius,
főváros-vidék urbánus-népi, kozmopolita-nacionalista stb.
fogalmi ellentétpárok mögött nyilvánvalóan ez az objektív
történelmi-társadalmi-kulturális kettősség húzódik meg. A Nyu-
gat -Európában nagyrészt immanensen és szervesen kialakult
városi kultúra, a városokból kisugárzó modern civilizáció
málunk kívülről jöttnek, idegennek hatott és csak rendkívül
lassan, fájdalmas elkülönülések közepette számolta fel a ne-
messég és parasztság hagyományosan zárt életformáját, vidéki
provinciálisizmusát és nem utolsósorban az élő népi-paraszti
kulturát. A kapitalizmus szükségszerűségeivel együttjáró kul-
turális antagonizmusokat /az uralkodó, hivatalos kultúra és az
alávetett osztályok kulturája, az elit és tömegkultúra stb./
nálunk erősen megterheltek a fentebb jelzett történelmi kö-

rűlmények. Ezeknek nyomait mindmáig letörölhetetlenül magán viseli szocialista kulturánk egésze és benne a népi-paraszti-kultúra sorsának alakulása.

b/ A zavarok másik összetevője minden bizonnyal elméleti jellegű. A marxista művelődéstudomány ugyanis mindezekig nem tisztázta kellő mélységgel a különböző társadalmi formációk, de különösen a mai polgári társadalom és a létező szocializmus kulturájának osztály- és rétegstuktúra, valamint más tagozódások szerinti elméleti problematikáját. A szocialista kulturális forradalommal kapcsolatos művelődéstudományi megállapításokból¹⁰ kirajzolódik a szocialista kultúrának egy olyan fejlődési modellje, amely szerint ez a kultúra szervesen integrálja magába az emberiség, az egyes népek-nemzetek által eddig felhalmozott, általában az uralkodó osztály kulturájaként megjelenő klasszikus kultúrának, a munkásmozgalom, a munkáosztály kulturájának, a népi-paraszti kultúrának, a polgárság hagyományos, avantgárd és tömegkulturájának minden valóság és igazi értékét. Ebben az értelemben a szocialista nemzeti és nemzetközi kultúra nem egyéb, mint a - sok tekintetben egyetemes emberi lényegeket is hordozó - osztálykulturák betetőzése, szerves szintézise és továbbfejlesztése. A marxista művelődéstudomány szerint a szocialista kultúra kibontakozási folyamatában az osztálykulturális oldalak, elemek között nem szabad értékhierarchiát érvényesítenie a művelődéstudománynak, vagyis mind a négy kulturális tartományt teljesen egyenrangúnak kell tekintenie. A kultúra egyenlőtlen fejlődésének törvényszerűségét is figyelembe véve, a szocialista művelődéstudomány számára azonban a kérdés legtöbbször úgy merül fel, hogy az egyes országok sajátos körülményei között, a szocialista társada-

lomépítés különböző periódusaiban hogyan, milyen arányokban és ütemben történik a négy kulturális mező integrációja. Ez a felülről és alulról egyszerre folyó integratív kultúraépítő folyamat természetesen mind a négy kultúra-tartomány vonatkozásában igényli a részletekbe menő leíró-feldolgozó-rendszerező kutatásokat éppenugy, mint az elméleti általánosításokat. Néprajztudományunk fejlettségét, magas európai színvonalát elismerve is meg kell állapítanunk, hogy lehetőségeinkhez és szűkeglleteinkhez képest elmaradtunk a népi-paraszti kultúra általános elméletének, szociológiájának, nemzetkarakterológiai, esztétikai, pedagógiai, közművelődési vonatkozásainak a részletes kidolgozásával. Pedig jónéhány ezirányú alapkoncepció már korábban született és az elmúlt évtizedekben néhány bátorítatlan kísérlet történt az itt felmerülő lényegi kérdések tisztázására.¹¹

c./ A népi-paraszti kultúra körül kialakult tartós tudati zavarok szinte periódikus jelentkezésében döntő szerepet játszanak a néprajz ideológiai vonatkozásai, kísérőjelenségei. Ezek közül itt most csak a szerintünk legfontosabbakat említhetjük meg.

- Magyarország földrajzi helyzetéből, történelmi sorsából fakadó "Kelet és Nyugat között" felismerés már régóta a nemzeti önismeret lényeges összetevőjévé vált.¹² A "magányos magyar nép", az "egyedül vagyunk", a "kereszténység védőpajzsa" kifejezésekben megjelenő ezme szinte évszázadokon keresztül meghatározta a közgondolkodás tragikus-pesszimista alaphangját a Kelet és Nyugat közé vetettség reális dilemmájában. Zrínyi Miklóstól Ady Endréig, IV. Bélától Rákóczi Ferencig és Kossuth Lajosig visszahangozták legnagyobb költőink, politikusaink, gondolkodóink, ezt az

eszmét. Az is tény, hogy később, különösen a két világháború közötti negyedezázadban ez a felismerés az akkori hivatalos reakciós-nacionalista ideológia részévé válva eltorzult, a progresszív és népi erők kezében pedig bizonyos nemzeti illuziók forrásává vált. Mindez nem segítette elő azt, hogy a magyar népi-paraszti kultúra Kelet és Nyugat közötti helyzetéből fakadó sajátos vonásait minden esetben tárgyilagosan, tudományos hitelességgel tárják fel. A magyar néprajztudomány azonban - amelyre vitathatatlanul hatott ez az ideológia - szinte kezdettől fogva érvényesítette azt a gondolatot is, hogy "Magyarország Európa kicsinyben", ¹³ vagyis a magyar nép kultúrája - s ez bizonyos értelemben ma is érvényes - egész Európát összefogja számunkra. A "keleti magyarság" romantikus-nacionalista ideológiájának képviselői természetesen elutasították a magyar nép későbbi nemzetkarakterológiai, etnográfiai és folklór-kutatások által sokszorosán bizonyított komplex európaiságának gondolatát. Ezzel azonban mintegy kihívták azt a kozmopolita elméletet, amely szerint a magyar nép kultúrájának minden jelentős alkotása, többek között a népi-paraszti kultúra iránti érdeklődés és kutatási minta, a "bécsi kapun" át, vagyis Nyugatról érkezett. A fentiekkel kapcsolatos sok évtizedes ideológiai-kulturális vitát kultúránk legnagyobbjai egyébként már régen eldöntötték olyan irányban, hogy kilépve az egyirányú hatásvizsgálat köréből, kimutatták, hogy Kelet és Nyugat között a magyarok nemcsak átvevők hanem közvetítők és alkotók is voltak. A nagy eurázsiai térségben, s ezen belül Európában a magyar nép etnikailag és kulturálisan igen érzékeny gócpontot, befogadó és kizugárzó központot jelentett mindig, az alkotásnak és formálásnak egyik érdekes középkeleteurópai állomásaként s

- közös európai hagyományok útvonalán. Mindennek ellenére a népi-paraszti kultúra körüli mai ideológiai hullámverésekben még időnként fel-fel bukkannak a már meghaladottnak, idejét múltnak tűnő ideológiai képzetek.
- A népi-paraszti kultúrával kapcsolatos ideológiai zavarzónak közül a legszembetűnőbb talán a népiség eszméjének vitatottsága, elmosódottsága, félreértelmezése, esetenként politikai gyanúsítgatás eszközeként való használata. Ortutay Gyulától származik az a találó megállapítás, hogy a népiség lassan-lassan mitológikus kérdéssé válik a magyar kulturális életben.¹⁴ Kétségtelen, hogy a népiség fogalma - történelmi alakváltozásai, különböző kisejtítései, osztálykörtöttségei, sajátos szociálpszichológiai töltései miatt - rendkívül összetett és tudományosan nehezen megragadható. Néhány világos elhatárolás mindenesetre közelebb visz a népiség problémájának pozitív megoldásához is. A népiség progresszív, demokratikus, marxista felfogásának természetesen semmi köze a "Blut und Boden" /Vér és rög/ irányzathoz, a german faji gőgre építő fasizmus "völkisch" demagógiájához. Akkor is így van ez, ha tudjuk, hogy milyen fasiszta családokat és tömegmanipulációt vittek végbe a "Volkstum" jelszavával, a népi-paraszti kultúra komoly értékeivel. Ez a tragikus történelmi tény nem szolgálhat érvül és ürügyül a népiség elutasítására. Ugyancsak tévesek azok a nézetek és törekvések, amelyek a népiség fogalmát anakronisztikusnak vagy egyenesen nem létezőnek tüntetik fel. Hiszen ez a fogalom megalkotása - nagyjából az újkor kezdete - óta állandóan jelen van és újra meg újra teremtődik annak következtében, hogy a néptömegek egyre növekvő mértékben törnek be érdekekkel és igényeikkel a gazdasági, társadalmi, politikai, ál-

lami és kulturális élet minden területére. Természetesen a népiség kérdését nem helyes és nem is lehet azonosítani a népi-paraszti kultúra vagy a néprajz problémakörével, amely csak része a népiség sokkal szélesebb problematikájának. Ennek ellenére a népiségben még ma is sokan valamiféle gátlástalan parasztrajongást, parasztvédelmet látnak, ezért gyanús számukra minden jelenség, törekvés, amely a folklorizmus újjáéledésére, illetve a neofolklorizmus fellendítésére irányul. A népiség fogalmát sokan azért is szeretnék muzeumba helyezni, mert régi, rossz emlékű urbánus-népi csaták tragikumba torkolló sérelmeit, előítéleteit idézi fel. A széles értelemben vett népiség pozitív meghatározása a marxizmus-leninizmus felfogásában végeredményben a szerves értelmiség demokratikus, humanista, szocialista magatartását, elkötelezett viszonyát jelenti, foglalja magába a szellemi termelés feltételeit létrehozó, a társadalmi megbízatást adó és őszinte érdekképviselőket igénylő dolgozó néptömegekhez, osztályokhoz, a nemzeti és nemzetközi élet minden területén és minden kérdésében. Horváth János szavai még ma is sok tekintetben irányutatóak számunkra: a népiség "oly értelemben, mint nálunk kifejllett: magyar specialitás, nem mulékony demokraciaság, nem merő romantika, nem színvonal-ejtés, nem pusztán naivkodó divat, hanem irodalunk /mi hozzátelhetjük, kulturánk /S.P./ fejlődéséből és szükségleteiből kiserkentett nagy nemzeti gondolat."¹⁵ Váci Mihály pedig a népiség fogalmát még szélesebbre tárja, hangsúlyozva, hogy már régen nem a magyar parasztokról és már nem is csak a magyar munkásokról van itt szó, hanem egy új eszmái felismerésről, új világ- és emberiséglátásról, olyan abszolút, egyetemes szemléletről, mely az emberiség segítségét váró

tömegeit nagy, összefogó vízióban képes látni." A veszélyrejtő osztálykülönbségek világméretű látása, ennek a drámának napenkénti aggodalma - ez ma a népiség. A népiség ma - az egész világra kivetített felháborodás... A népiség ma - internacionalizmus... a világ valamennyi proletárja, szegénye gondjainak lázító magunkra vállalása. A népiség a világ valamennyi hátrányos helyzetben lévő millióinak lelkiismereti képviselése.¹⁶

- A népi-paraszti kultúra értékszínvonalának megítélése körül is tapasztalhatók elvi-ideológiai nézeteltérések, szemléleti bizonytalanságok. A szakemberek körében nem titok, hogy a néprajztudomány képviselőinek, a népi-paraszti kultúra értékeit a hivatásos kulturába ötvöző alkotóknak, a néphagyományokat közvetítő, terjesztő, népszerűsítő mozgalmaknak a megnyilatkozásai meglehetősen eltérnek a modern esztétikai szakirodalom ideológiai megközelítéseitől, elméleti elgondolásaitól. Ennek az esetenként elvi szembenállásnak sajátos - egyben sajnálatos - ténye világosan kifejezésre jut például Bartók Béla és Kodály Zoltán, illetve Hauser Arnold és Lukács György idevágó véleményeiben. Bartók és Kodály teljesen egybehangzóan vallották a népzene és klasszikus zene értékbeli, esztétikai egyenranguságát, véleményük - mutatis mutandis - érvényes a népi-paraszti kultúra egész értékvilágára. "Meggyőződéseim szerint - mondja Bartók - igazi, ún. szűkebb értelemben vett nép dallamaink mindegyike valóságos mintaképe a legszűkebbrendű művészi tökéletességnek. Kicsinyben ugyanolyan mesterműnek tekintem, mint a nagyobb formák világában egy Bach-fugát vagy Mozart-szonátát. Egy ilyen dallam klasszikus példája egy zenei gondolat páratlanul tömör, minden feleslegest elkerülő kifejezésének."¹⁷

Kodály nem kevésbé egyértelműen fogalmaz: "A nép dalai a maguk nemében tökéletesek és felülmulthatatlanok."... Egy-egy magyar népdal és egy-egy beethoveni téma egymáshoz méltó testvérek."... "Nemcsak a szegények kincse, de a legmagasabbrendűek igényeit is kielégíti. Nem kezdetlegesség, hanem évezredek fejlődésben kiérlelt, leszűrődött művészet. Tökéletes, mert kiegyensúlyozott egység az a kultúra, amely létrehozta."

Bartókkal együtt folytatott sokéves falusi gyűjtőutjaik tapasztalatait összegezve, Kodály fontos gondolatokat fogalmaz meg az egész népi-paraszti kultúráról: "Mi a faluban nemcsak egy csomó dalt...találtunk, hanem másvalamit is, ami nélkül ezek a dalok sem jöttek volna létre: kulturát. Bármilyen furcsán hangozzék is: egységes, homogén kulturát, amelynek az a dal elválaszthatatlan része, mintegy tetőpontja, de mindenestre azerve kivirágzása. Olyan kultúrára kell gondolnunk, melyet írás és olvasás nélkül is meg lehet érteni, de amelyben megvan a kultúra fő tulajdonsága: az hogy részesét felvértezi minden eshetőségre és boldog emberré teszi mindaddig, míg a neki megfelelő életkorból ki nem lép." A népzene és klasszikus műzene értékelésének valóságos művészetszociológiai és kultúraelméleti összehasonlító általánosítását is megtaláljuk Kodály írásaiban: "Mindent összevetve azt mondhatjuk: a kettő között lényegbeli különbség nincs. Ugyanazon emberi funkció különböző megnyilvánulásai. A különbség oka a történeti, nemzeti, társadalmi és műveltségbeli rétegződés. Legértékesebb megnyilatkozásuk: egyenrangú. A többi művészi értéke mérí. Nem járnak tehát annyira külön utakon, hogy ne hatottak volna egymásra."¹⁸ A Vasárnapi Körben és a Szellemtudományok Szabad Iskolájában kialakult szellemi közösség - melynek Bartók és Kodály elismert tagja volt - másik két

kiemelkedő személyisége, Lukács György és Hauser Arnold az esztétika nevében már korántsem értékelték ilyen magasra a népművészetet, a népi-paraszti kultúrát. Nézeteik, különösen Hauseré a német Hans Naumann Primitive Gemeinschaftskultur /Primitív közösségi kultúra/ c. 1921-ben megjelent könyvében kifejtett nézetekhez állnak közelebb. Ezeknek a lényege az, hogy a nép egyáltalán semmit sem alkot meg önállóan, hanem csak reprodukálja az uralkodó osztályban már létrehozott kulturális alkotásokat, azaz "das Volk produziert nicht, es reproduziert". Hauser számunkra meghökkentő magabiztossággal állapítja meg a következőket: "Közhellyé vált az a tézis /kiknek a körében? - S.P./, hogy a népművészet "elsüllyedt kulturális javak" foglalatja. Aligha jutna eszébe bárkinek is, hogy ebben kételkedjék. Eszerint a magasabb rendű kultúra művészeti formái és stílusai, témái és motívumai, fogalmi és érzelmi sémái lefelé hatnak, ekképp a népművészet többnyire csak az uralkodó eldurvult, nyerssé-vaddá vált művészetét veszti birtokba. A nép a manapság elterjedt vélemények szerint lényegében nem produktív; alig terem, javerészt reprodukál... A népdalok legnagyobb hányada merő plágium. A népköltő jellegzetes dilettáns, akinek a legkülönbözőbb mintaképek jutnak eszébe, valahányszor "költésnek gyürkőzik"... Az "elsüllyedt kulturális javak" tana magában foglalja a népművészet elmaradottságának tézisé is. A népművészet a magasrendű művészet mögött kullog tetemes hátránnyal... A távolságot körülbelül száz évre teszik... De akár helyes ez az időszámítás, akár sem, a népművészet lemaradása tagadhatatlan... Az elit művészete, népszerűsödve és rusztikussá válva, nem csupán történeti aktualitását veszti el, de többnyire esztétikai minőségét is.⁻¹⁹ Az is tény azonban, hogy Hauser - meglehetősen

spekulatív és felemés módon - csak bizonyos korlátozásokkal ismeri el a fenti "receptióelmélet" érvényét. Hangsúlyozza, hogy külön problémát jelent a népművészetnek a magasrendű művészetre gyakorolt befolyása, mert az is kétségtelen, hogy a népdal a műköltészetet és a műzenét időről időre döntő módon befolyásolja, és így a "lesüllyedt" kulturális javak mellett "felemelkedő" kulturális javakról is beszélni kell. Haydn, Mozart, Beethoven és Schubert ugyanis gyakran használt fel népdalokat. De rögtön vissza is vonja a megállapításának érvényét, mondván, hogy "a műzene ilyen esetekben többnyire olyasmit vesz birtokba, ami eredetileg az övé volt."²⁰ Lukács György hasonló értelemben, de sokkal árnyaltabban foglalt állást a kérdésben, és elsősorban az osztálytársadalmakra vonatkoztatva állapította meg, hogy "a népköltészet egy alacsony, szűk színvonalra, bornírtságra és provincializmusra nyomható le"... "Amíg az írók nem látják világosan ezt az igazi emberi nagyságot, amely a népköltészetben kifejezésre jut... addig minden foglalkozás a népköltészettel...puszta 'specialitás' marad. Ebben az esetben pedig az irodalom általános fejlődésére csak igen csekély és kevésbé termékeny befolyása lehet."²¹ Lukács szerint a régi népi alkotások egyszerű és válogatás nélküli kiemelése nem minden körülmények között, minden összefüggésben haladó, a értékei jobbra csak a hivatásos, igazán zseniális alkotók kedvező körülmények között született műveiben kerülnek be a legmagasabb művészet "örök formáiba", amelyek így legalább megőrzik a kincseknek egy részét. Lukács egyébként ezidőtájt kifejtett egy ennél pozitívabb álláspontot is a népi-paraszti kultúra értékéről. Az alig megszületett népi demokrácia új kulturájáról beszélve hangsúlyozta, hogy az "az igazi

nemzeti, népi hagyomány felélesztését, új nemzeti hagyomány megteremtését jelenti... Az új hagyomány szervesen kapcsolódik bele a népi hagyományokba, a parasztkultúra elevenen élő valóságába, a munkáskultúra termékeny irányzataiba. De ezeket nem szolgáian veszi át, hanem tudatos kritikával fejleszti tovább: lefejtí azt, ami a parasztkultúrában szűken provinciális, ami a munkáskultúrában céhezazú, szektáriánus. A népi kultúra igazi felismerése magától mesaze túlmutat ezeken a korlátokon... Bartók és Kodály népdalgyűjtése éppen mert a népi gyökerekig megy le, felfedi a különböző népek kulturájának testvéri összefonódottságát... Ki fog derülni, hogy ezek a tartalmak igenis alkalmasak a legmagasabb rendű, legátfogóbb és legmélyebb művészi problémák kifejezésére."²² A népi-paraszti kultúra és a hivatásos kultúra értékbeli összevetésének kérdéseiben jelenleg is tovább folyik a vita az esztétikai, művelődésselméleti és művelődéspolitikai szakemberek körében, s úgy tűnik számunkra, hogy nem egészen a Bartók és Kodály által megjelölt irányban. Mégis az az álláspont kezd egyre inkább túlsúlyra jutni, hogy a két kultúra viszonyában - ha bizonyos megszorításokkal is - az elvi egyenértékűség ténye áll fenn.²³

6. A népi-paraszti kultúra jelen és jövőbeli sorsának alakulásában, azaz a fejlett szocialista társadalom nemzeti kulturájába történő integrálódásában döntő szerepe és feladatai vannak a szocialista művelődéspolitikának. Az előbbiekben elmondottak alapján nem kell meglepődnünk azon, hogy népi demokratikus és szocialista fejlődésünk három és fél évtizedének egyik fő szakaszában sem alakult ki egységes művelődéspolitikai koncepció, szemlélet és következetesen folytatott gyakorlat a népi-paraszti kultúra ügyében. A fordulat éve előtti négy népi

demokratikus lendület időszakában Keresztury Dezso és Ortutay Gyula kultuszminiszterek sok tekintetben a progresszív népiség és néprajztudomány és a Bartóki-kodályi koncepciók jegyében megpróbáltak egy olyan népfrontos szellemű modellt kialakítani, "amelyben marxisták, nem marxisták, népiesek és urbánusok egyetérthetnek és helyeselhetnek, mert ebből az összefogásból és ebből a pragmatikából...nem marad ki egyetlen jogos szempont és egyetlen érdek sem."²⁴ Közismert okok miatt ez a művelődéspolitikai koncepció nem kapta meg a lehetőséget a gyakorlati megvalósításra, történelmi igazolódásra. Az 1950-es évek művelődéspolitikája programjába vette, hogy "betemetjük a város és falu között évszázadok alatt kialakult kulturális szakadékot. Decentralizálni kell kulturális életünket,...ugy kell ezt a kulturális decentralizációt végrehajtanunk, hogy Budapest kulturális vezetős szerepe megmaradjon, hogy vidéken egész sor kulturális góc keletkezzék, hogy Budapest is és egyetemi városaink is segítsék, táplálják a falu fejlődő kulturáját, és a falusi kulturájától is tanuljanak, felszínre hozva és továbbfejlesztve a nagyszerű magyar népművészet kincseit."²⁵ A korszak művelődéspolitikájában döntő szerepet játszó Révai József hangsúlyozta továbbá, hogy a szocialista kultúra népi kultúra, de ennek nincs köze a narodnyik népiességhez. A népművészetre azért épít a szocialista művelődéspolitika mert ez egyik eleme a néphez való kulturális visszatérésnek. Egyébként szerint a népi kultúra nemcsak paraszti kultúra, "beletartozik mindaz, ami egészséges és nagy a magyar klasszikus kultúrában: Munkácsytól Erkel Ferencig, Mikszáthtól Móricz Zeigmondig, Petőfitől Adyig és József Attiláig. A magyar kultúra nagyságaiban nemcsak és nem elsősorban

osztálykorlátaikat, polgári jellegüket kell látnunk, hanem elsősorban népi jellegüket.”²⁶ A személyi kultusz és dogmatizmus eluralkodásának időszakában a művelődéspolitikát is jellemezte a szektáriánus türelmetlenség, az elmélet és a gyakorlat szakadása. A szematizmus érvényesülése, a napi politikai, taktikai érdekek előtérbe tolása, a közvetlen beleszólások gyakorlata, Petőfi és Ady, Bartók és Kodály életművének bizonyos szembesíttatása, az egyoldalú, esetenként indokolatlanul durva kritika és vádaskodás vagy az elvtelen udvarlás tapasztalható volt a népi-paraszti kultúra ügyeinek a kezelésében is. Ugyanakkor az is igaz, hogy a korabeli művelődéspolitikai irányítás kiemelten és esetenként anyagilag is nagyvonalúan támogatta elsősorban a folklórhagyományok ápolását, a hivatásos és amatőr népzenei és néptánc együtteseket, mintegy gyakorlatban igazolva a népiség és a folklorizmus tendenciózus azonosításának koncepcióját. Az MSZMP művelődéspolitikájában eleinte kevés figyelem és energia jutott a népi-paraszti kultúra tudományos és gyakorlati dolgaira. Körülbelül az 1960-as évek második felétől lényeges, pozitív változások kezdődtek, amelyek egészen jelenünkig tartanak, persze ezek sem elsősorban a művelődéspolitikai irányítás közvetlen kezdeményezésére történtek. A kulturális párt és állami irányítás az elmúlt két évtizedben korrigálva a szektáns-dogmatikus és revizionista művelődéspolitikai hibákat, pótolva a rég esedékes adósságokat /pl. Bartók "teljes rehabilitálása", az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának létrehozása stb./ a népi-paraszti kultúra helyzetét illetően is, művelődéspolitikai irányelveiben határozataiban és dokumentumaiban csakugy mint közvetlen gyakorlati tevékenységében a korábbiaknál tartózkodóbb ebben a

tekintetben. Az általános művelődéspolitikai feltételek és légkör megjavításán túl inkább a népi-paraszti kultúra szak fórumaira hagyatkozik, az intézmények és a szakemberek önállóságát növelve. Természetesen ez jó az alkotói szabadság, a decentralizáció megnövekedett lehetőségei szempontjából, de tagadhatatlanul fokozta az elbizonytalanodást és nem csökkentette a nyugtalanító negatív jelenségeket a népi-paraszti kultúra körül. A hazai és külföldi kulturális élet szinte szükségszerű fejleményeként és velejárójaként a hatvanas évektől ugyanis elemi erejű országos érdeklődés támadt a népi-paraszti kultúra egésze, de különösen a folklór iránt /"neofolklorizmus"/. Ez az egyébként igen öröndetes - még akkor is, ha egyfajta divatmechanizmus formájában jelentkező - jelenség minden eddiginél erőteljesebben vetette fel ismét a kérdést: mi a szerepe a népi-paraszti műveltségnek, a néphagyományoknak a szocialista társadalomban, a szocialista nemzeti kulturában? A néprajztudományt, a művelődéstudományt-művelődéspolitikát és az illetékes vezető tényezőket mintha egyként meglepte volna ez a hirtelen támadt "neofolklorista" mozgalom, és mintha hirtelenében arról is megfeledkeztek volna, hogy a huszadik századi marxizmus /Lenin, Gramsci, Lukács stb./ tulajdonképpen már régen megválaszolta a fenti kérdést, noha csak az elvi általánosság szintjén. Bartók és Kodály pedig a népi-paraszti kultúra egy szegmensében, a népzeneben szinte teljes alkotó, tudományos és művelődéspolitikai modellt dolgoztak ki, amely a szükséges sajátosságokkal és módosításokkal alkalmazható lenne a népi-paraszti kultúra többi területére. Ezért csak viszonylagosan állja meg a helyét az a megállapítás, hogy a dolgozó nép elnyomás évszázadai alatt létrehozott művelt-

ségének az egész nemzetre kiterjedő szocialista kultúrába történő beépítése utjai-módjai napjainkban még nem teljesen tisztázottak, ma még csak inkább a körvonalakat látjuk. Ez a tudományos és művelődéspolitikai bizonytalanság mindenesetre közrejátszott abban, hogy a népi-paraszti kultúrával kapcsolatos új jelenségek, kísérletek, mozgalmak körül hol nyíltan, hol lappangva "fantomháborúk", viták, vádaskodások, különböző ideológiai és politikai gyanúsítgatások keletkeztek, s ezek mindaddig nem jutottak teljesen nyugvópontra. A már tízéves Sebő-együttes vezetője Sebő Ferenc így nyilatkozott ezekről a vitákról: "Ha címszavakban felsorolnám ilyeneket lehetne mondani: nacionalizmus, kozmopolitizmus; igénytelen dilettantizmus, szűk rétegnek szóló, túl igényes arisztokratizmus; narodnyikizmus vagy túlzott népieskedés; tiszteletlenség a szent folklórral szemben, maximalizmus; felületesség; csak népzenet játszunk; miért játszunk saját zenét is.. Ezek a viták fő alatt folytak. Sehol nem jelentek meg. Egy időben, amikor kellemetlenné váltak, szerettük volna, hogy írják meg ezeket. Érdekes módon erre senki sem vállalkozott. De a népművészettel kapcsolatban mindig is voltak tisztázatlan kérdések, például a jellegét, funkcióját illetően. Ezek vádak formájában velünk kapcsolatban is előkerültek... gyanakvással fogadták táncházi tevékenységünket. Hiszen a különböző töltésű és jellegű, ám rokon vonásokat is mutató törekvések újra és újra feléledtek: Gyöngyösbokréta, Nékosz, Röpülj páva stb. Többségük felezínre hozott olyan pozitívumokat, amelyek aztán elvesztek. Most a 70-es évek elején nyílt mód először arra, hogy ezeket a pozitívumokat megfigyelhessük a szokásos előítéletek tényleges hatása nélkül."²⁷ A Sebők alkotta modell is tehát a lehetséges utak-módok egyike, és tulajdon-

képpen a bartóki-kodályi modell alkalmazása, illetve továbbvitele a hangszeres népzene és a néptánc területén.²⁸ S ilyen egyszerű kísérletek, továbblépések a népi-paraszti kultúra más területén is akadnak. A néprajztudománynak és a művelődéspolitikának szisztematikusan fel kellene térképeznie, hogy - a mindenféle pesszimiztikus jóslatok ellenére - a népi kultúra hagyományos, újabb, sőt ma még teljesen szokatlannak ható formái hogyan élnek tovább a valóságban. A paraszti kultúra anyagi-társadalmi, de különösen szellemi elemei mai műveltségbe történő beépülésének számos jelét és eredményét ugyanis lehetetlen nem látni. Elég csupán néhány ilyen feleorolni: a talajviszonyokra, az időjárás helyi ismeretére vonatkozó paraszti tudás beépülése a termelészövetkezeti gazdálkodásba, a népi építő-, képző- és díszítőművészet széleskörű felhasználása a modern lakáskultúrában és ruházzkodásban, a népi iparművészet kibontakozása, a népi gyermek- és sport-játékok, a népdal és népmese beépülése az óvodai nevelésbe, a Kodály-modell nagyszabású, nemzetközileg is egyre terjedő alkalmazása az általános iskolában, amelynek sajnos nincs folytatása a középiskolákban és a felnőttnevelésben, a néptánc és táncház mozgalom meg-megújuló hullámai, a pávakörök, népdal-, citera-, népi hangszer-együttesek mozgalma, egyes paraszti közösségi ünnepek felújításai stb-stb. A népi-paraszti kultúra aktív korszaka tehát nálunk és tegyük hozzá, egész Közép-Kelet-Európában számos területen ma is tart, a harmadik világ országáiban pedig a kultúra szinte minden területén. Hatása társadalmi, politikai, kulturális és különösen művészeti szempontból egyaránt jelentős, s az utóbbi évtizedekben egyre inkább fokozódik. Végül tegyük fel másokkal együtt a nagy kérdést:

mégis, az előbbieken felsorolt, valóban népi méreteken mutatkozó jelenségek ellenére miért vannak és születnek újra meg újra olyan vélemények és írások, amelyek a népi-paraszti kultúra eltűnését állapítják meg, továbbélésének minden lehetőségét tagadják. Ugy véljük, hogy Váci Mihály a nagy elődök nyomán találóan mutatott rá a jelenség egyik fő okára. Ma nagyon sokan a köztudatban a régi paraszti kultúráról a köztudatban elterjedt, klasszikus ismervek alapján keresik a népet és annak kultúráját, és mivel azt ma már nagyrészt tényleg nem lehetik, hajlandók azonnal kijelenteni, hogy nincs elpusztult, meghalt, és ma már nem is lehetséges ilyen kultúra, mert nincs olyan társadalmi szellemi közeg, erő, amely új népi-paraszti kulturális alkotásokat teremne. "A népművészetet a nép hozta létre. Eltűnt a nép? Nem. A nép megváltozott... ma már a nép nemcsak a parasztokból áll - mint századokkal ezelőtt -, de a néphez tartozik a munkás, a technikus, az alkalmazott az értelmiség - és ami különösen figyelemre méltó...a nagy tömegükben különös erőt jelentő, új igényű, dinamikus ifjúság, a diákság is... Az új fogalmú mai népben is éppen úgy élnek a teremtés, alkotás energiái... a nép az elmúlt századokban is úgy hozta létre művészetét, hogy átvett, megőrzött és teremtett művészi formákat és alkotásokat. Meggyőződésem: ma is ezt teszi, legfeljebb a három funkcióból háttérbe szorult - átmenetileg - a teremtés mozzanata. Ma a népművészet új fogalmát, új formáit keressük, szinte teljesen szakítanunk kell a régi, érzelmekkel átszőtt fogalmainkkal. Eddig elképzelhetetlen jelenségeket kell a nép és népművészet fogalmába építeni."²⁹ A művelődéspolitikának óriási lehetőségei vannak, hogy olyan hatalmas intézményrendszereivel, mint az iskola, a közneve-

lődési intézményhálózat, a tömegkommunikáció, és olyan hatalmas társadalmi bázisaival mint az ifjúsági mozgalom és a társadalmi szervek, megfelelő, koncepciózus, tervezerű és jól összehangolt, a néprajztudomány eredményeire és különösen a bartóki-kodályi modellre építve, nagyszabású folyamatos tevékenységével szolgálja a népi-paraszti kultúra integrációját a fejlett szocialista társadalom kulturájába.

JEGYZETEK

1. A két munkaspárt művelődéspolitikusai /Szabó Ervin, Lukács György, Révai József stb./, az MSZMP művelődéspolitikai dokumentumai, újabban az MTA Köznevelési Bizottságának műveltség-modellje tekinthetők többek között ilyen kísérleteknek.
2. Kósa László: Néphagyományunk, Bp. 1976. 95. l.
3. Bél Mátyás, Tessedik Sámuel, Csaplovics János, Erdélyi János, Kriza János, Ipolyi Arnold, Herman Ottó, Hunfalvy János és Pál, Beöthy Leó, Jankó János, Bátky Zsigmond, Katona Lajos, Vikár Béla stb.
4. Viski Károly, Györffy István, Róheim Géza, Marót Károly, Honti János, Ortutay Gyula, Gunda Béla, Tóth István, Balassa Iván stb.
5. Gunda B., Ethnography and Folklore. In: Science and Scholarship in Hungary. Edited by Tibor Erdey-Gruz and Kálmán Kulcsár. Budapest 1975. 277-299.; Gunda B., Research in Hungarian Folk Culture: an Ethnological and Folkloristic Survey. Journal of American Folklore, 63. k. 1950. 72-84. l.; Balassa-Ortutay: Magyar Néprajz Bp. 1979. Voigt Vilmos: Egy multkereső tudomány keresi multját, Valóság 1980. 8. sz. 102-111. l.
6. "Hadd szögezzük le itt is: ennek az ...elmaradásnak egyik legfőbb oka az, hogy a magyar néprajznak, a magyar folklórnak nincsen olyan önálló, megfelelő tudományos intézménye, kutatólehetősége, hogy ezt a feladatát elvégezhesse." Ortutay Gy.: Kis magyar néprajz, Bp. 1966.
7. Balassa-Ortutay i. m. 11. l.
8. Csaplovics János 1829-ben németül megjelent Magyarország leírása c. már sok tekintetben modern szellemű és módszerű kézikönyvét a következő fontosabbak követték: Erdélyi J.: Népdaok és mondák /1846-48/, Ipolyi A.:

- Magyar mythológia /1854/, Kriza J.: Vadrózsák /1863/, a Kisfaludy Társ. keretében Arany László és Gyulai Pál által megindított Magyar Népköltésű Gyűjtemény /1872-1924/, Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája /1876/ Hermann O.: A magyar halászat könyve /1887/, Keleti Károly: Hazánk és népe /1889/, Katona L.: Ethnographie, ethnologia, folklore /1890/, Bátky Zs.: Utmutató néprajzi muzeumok szervezésére /1906/, Róheim G.: Magyar néphit és népszokások /1925/, Ortutay Gy.: Kis magyar néprajz /1940/, Új Magyar Népköltési Gyűjtemény /1940-től 17 kötet/, Magyar Népmesék /1960/, Gunda Béla: Ethnographica Carpathica /Bp. 1966/, Ethnographica Carpatho-Balcanica /1979/ stb. stb.
9. Néprajzi Történeti Archivum, Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archivum, Sámánhit Archivum, Magyar Népmese Katalógus, Népdalszövegek Katalógusa, stb.; Népi Kultúra - Népi Társadalom /1966-től MTA Népr. Kut. Csop. Evkönyve/ Műveltség és Hagomány /1960-től KLTE Népr. Tansz. Evkönyve/, Néprajzi Közlemények stb.
 10. Elsősorban Leninnél, Gorkijnál, Gramscinál és Lukács Györgynél.
 11. Ezek elsősorban a szakmavezető néprajzkutatók munkásságához kapcsolódnak.
 12. Ortutay: Kis magyar néprajz. Bp. 1966. 166-173. l.; Balassa-Ortutay i.m. 656-661. l.
 13. Ez a megállapítás Csaplovics Jánostól származik.
 14. Ortutay Gy.: Művelődéspolitikánk alapelvei. Bp. 1947. 23. l.
 15. Idézi Kodály Z.: A zene mindenkié. Bp. 1954. 83. l.
 16. Váci Mihály Üszegyűjtött Művei. Bp. 1979. 1170-1171. l.
 17. Bertók B. Válogatott írásai. Bp. 1956. 206. l.
 18. Kodály Z.: A zene mindenkié. i.m. 19. l., 40. l., 82. l.
 19. Hauser Arnold: A művészettörténet filozófiája. Bp. 1978. 243-244. l.
 20. U.o. 247. l.; Ethnographia 1980. 3-4. sz.
 21. Lukács György: Új magyar kultúráért. Bp. 1948. 78. l.
 22. Lukács Gy.: Magyar irodalom, magyar kultúra. Bp. 1970. 317-318. l.

23. Szerdahelyi István: Népköltészet és művészi érték. In: Népi Kultúra - Népi Társadalom. Bp. 1980. 270. l.
24. Ortutay Gy.: Művelődéspolitikánk ... i. m. 26. l.
25. Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Bp. 1952. 28-29. l.
26. Révai J.: Irodalmi tanulmányok. Bp. 1950. 279-280. l.
27. Beszélgetés Sebő Ferencével. Kritika, 1977. 2. sz. 4-5. l.
28. A modell leírása ugyanitt 6. l.
29. Váci Mihály i. m. 1095-1097. l.

Balassa Iván

NÉPI KULTURA, SZOCIALISTA KULTURA

A kérdés vizsgálatakor abból kell kiindulnunk, hogy mióta az osztálytársadalmak létrejöttek, az elnyomók és elnyomottak nemcsak társadalmi, gazdasági vonatkozásban kerültek szembe egymással, hanem természetesen a műveltségbeli különbségek is egyre nagyobbakká váltak. Hiszen az elnyomottak a műveltség területén akaratlanul önállóvá kellett, hogy váljanak. Az osztálytársadalmakban a kultúra mind szellemi tartalmát, mind gyakorlati irányát tekintve osztályjellegű; ebben az értelemben minden nemzeti kultúrán belül két kultúra van: az uralkodó burzsoá kultúra, a az elnyomott tömegek többé vagy kevésbé fejlett demokratikus anyagi és szellemi kulturája. Nem kétséges, hogy a parasztság hagyományos kulturája egy részét alkotja az elnyomott osztályok műveltségének. Egy részét, hiszen a munkásság is létrehozta a maga jellemző műveltségét.

A néprajz, mint tudomány elsősorban az elnyomott osztályok, különösképpen a parasztság teljes műveltségének vizsgálatával foglalkozik, de mindig annak kapcsolatait is figyelemmel kíséri. Kutatása kiterjed az anyagi, a társadalmi és a szellemi kultúrára, vizsgálja a hagyományozódás és a kultúra alakulásának törvényszerűségeit. A szellemi műveltség magába foglalja a népművészetet, mely a hagyományozódás alapján, a közösség ízlésének, szükségletének megfelelően formálódik. Ez alkalommal a népművészetet azért emelem ki, mert az új, szocialista műveltségbe ennek egyes áseit lehet leginkább beépíteni és lehet továbbfejleszteni. A népművészetet tágabban értelmezem és a díszítőművészetten kívül idesorolom a

népköltészetet, a népzene, a néptáncot is.

Elhagyva ez alkalommal a népi műveltség, a népművészet általános bemutatását, csupán néhány jellegzetes vonására mutatok rá az elmúlt korszakokból. Ezek közül elsőként a hagyományozódást emelem ki. A népművészet ugyanis többnyire a családon, kisebb vagy nagyobb közösségen belül, szóbeli vagy tapasztalati úton szállt nemzedékről nemzedékre. A gyerekek a szüleiktől, a nagyszüleiktől tanulták meg a dalokat, táncokat, verseket, meséket, mondókat, melyek így írásbeli rögződés nélkül kerültek tovább. Az ilyen formájú hagyományozódásból sok minden következik. Először is az, hogy a dalok, mesék, versek formája nem állandósult, nem rögződött véglegesen, hanem mindig változott, variálódott, a mindenkor előadó ismerete, tehetsége szerint.

Sokáig élt az a felfogás, hogy a nép alkot, de ma már tudjuk, hogy a kiemelkedő egyéniségek alkotnak, csak éppen nevüket nem, vagy csak ritka kivételként ismerjük /nótafa, kiváló mesélő stb./. De ezeknek a nagy egyéniségeknek alkotásait befolyásolta, sőt megszabta egyrészt a hagyomány, másrészt az a közösség, melyben éltek, mely az adott helyen élő kultúrát nemcsak ismerte, hanem gyakorolta is. E közösség csaknem egyöntetű ízléssel rendelkezett és ennek alapján ítélte meg minden újítást, változtatást.

Mindezekből következik, hogy a népművészet nem változatlan, hanem állandóan fejlődött. Ilyen felfogásban rögtön megcáfolható az a nézet, mely a magyar népművészetet jó részben egészen a honfoglalásig, sőt azt megelőző korokra igyekezett visszavezetni. De ez nem jelenti azt, hogy annak egyes, új beépítésre alkalmas elemei ne lennének igen nagyszámúak. Ahogyan az elemek egymás mellé kerülnek az egy korra,

egy közösségre jellemző.

Összefoglalva tehát: a népművészet a hagyomány, a közösség meghatározó hagyományos ízlése és a kiemelkedő alkotók tehetsége nyomán fejlődött azokra a magasságokra, amelyet általában a XIX. században rögzítettek.

Külön érdemes lenne a kísérleteket és azok eredményeit végig bemutatni, melyek a századforduló táján arra irányultak, hogy a népi műveltség, különösen a népművészet eredményeit a nemzeti kultúrába, a tanult művészetbe beillesszék. A népköltészet hatása műköltészetünkre éppenugy általánosan ismert, mint Bartók és Kodály század elején megindult népzenei kezdeményezése. De megemlíthetem Kós Károly népi építészeti elemeket és formákat tovább vivő épületeit, vagy a századforduló iparművészetében jelentkező népművészeti hatásokat. Mindezeket elhagyva lássuk, hogy a sok esetben sikeres kísérletek után az ún. népi műveltségnek, népművészetnek mi lehet a szerepe a szocialista társadalomban, a szocialista kultúrában.

A szocialista társadalomban az elnyomók és elnyomottak osztálykülönbsége felszámolódik nemcsak a társadalmi, gazdasági vonatkozásban, hanem a kultúra és művészet területén is. A szocialista kultúra nem készen, egyszerre pattan elő, nem is a szakemberek találmánya, hanem Lenin szavaival élve "ama felhalmozott tudás törvényszerű fejlődése útján kell létrejönnie, melyet az emberiség a kapitalista társadalom, a bürokratikus társadalom nyomása alatt dolgozott ki". Így nem lehet kétséges, hogy annak a műveltségnek, melyet a dolgozó nép az elnyomás évszázadai alatt önnerejéből hozott létre, komoly szerepet kell játszania az egész nemzet tulajdonát képező szocialista nemzeti kultúrában is. Ennek útja, módja

napjeinkban még nem minden vonatkozásban tisztázott, de a körvonalakat már egyre világosabban sejtjük.

A népi kultúra, a népművészet kétféleképpen kerülhet be a nemzeti műveltségbe. Először is, amikor egy alkotást: népdalt, balladát vagy éppen mesét rögzítünk és ha az a legmagasabb művészi és tartalmi színvonalat elérte a maga korszakában, már a nemzeti műveltség részévé is válhat. Ezek olyan alkotások, melyek a legszebb zenei, költői eredményeinkkel egyenrangúak. Azt hiszem, hogy ezen a területen nincs is különösebben megoldatlan kérdés. Hiszen, nagyszerű népköltészeti kiadványaink alig jelennek meg, máris gondoskodni kell a következő kiadásról. Összefoglaló magyar költői antológia el sem képzelhető népköltészet nélkül. Ezek azonban már lezárt alkotások, amelyeken éppenugy nem lehet változtatni, mint egy Ady vagy József Attila versen.

Ha szabad rangsorolni, akkor még ennél is fontosabbnak érzem azokat a hagyományokat, amelyeket továbbfejlesztve akarunk értékesíteni. Fontos ez azért is, mert ez felel meg a népművészet egész történetében tapasztalt fejlődési, alakulási irányzatnak, gyakorlatnak; az alapanyagot bizonyos törvényszerűségek megtartásával mindenki tehetségéhez képest alakítja, fejleszti. Tehát igazán értékes alapanyagot kell kiválasztani az ahhoz értőnek. Vagyis nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy a népi alkotások sem egyformán értékesek. Vannak olyanok, melyek egy adott elnyomott gazdasági, társadalmi helyzetnek felelnek meg, abból fakadnak. Ezeket nem lehet, de nem is tudjuk továbbfejlesztetni. De ki kell azt is mondanunk, hogy nem mindegyik népi alkotás éri el a művészi fokot, talán mert alkotója nem ismerte eléggé a hagyományokat vagy nem rendelkezett elegendő tehetséggel. Az ilyen ha-

gyományokat nem kívánjuk felhasználni. Mi az un. haladó hagyományokat kívánjuk továbbfejleszteni vagyis azokat, melyek az egész szocialista társadalomhoz szólnak, megfelelnek művelődési célkitűzéseinknek és elősegítik azok minél teljesebb megvalósítását. Ezért a kiválogatáshoz széleskörű szakismeret, a célok világos megállapítása, vagyis tudatosság szükséges.

Igy merül fel az ösztönösség és tudatosság kérdése. A korszakunkat megelőző társadalmak fejlődésében az ösztönösség sokkal nagyobb szerepet játszott. Nem ismerték a törvényeket, törvényszerűségeket, melyek szerint a gazdasági élet, a társadalom, a kultúra fejlődése végbement. Különösen áll ez a kultúrára, azon belül is a népi kultúrára, mely az adott gazdasági és társadalmi körülmények között erőteljesen a hagyományokra támaszkodva ösztönösen fejlődött. A kiváló énekes, a mesélő, a fazekas, vagy éppen a faragó pásztor ösztönösen alkotott anélkül, hogy "szakszerűen" tudta, ismerte volna az alkotás belső folyamatát és annak megállapítható törvényszerűségeit. A szocialista társadalom építésében a tudatosság a jellemző vonás. Tudjuk mit akarunk, meghatározzuk, hogy milyen úton, milyen törvények és törvényszerűségek ismeretében akarjuk azt elérni. Így kell ennek lenni a szocialista kultúra építésében is és ezért tudatosan kell kiválasztanunk a népművészet azon elemeit, amit továbbfejlesztésre alkalmasnak ítélünk.

Még számos más elvi kérdés is felmerül e területen, de valamennyi taglalására itt most nincs lehetőség. De mivel az elvi kérdések legjobb ellenőre a gyakorlat, hadd mutassuk be néhány olyan példát, mely a népi kultúrának, a népművészetnek új kultúránkba történő beiktatásának lehető-

ségét példázza.

A népi díszítőművészet eredményei különösen az utóbbi két évtizedben jelentősek. Ezt különösen azért kell értékelnünk, mert tudjuk, hogy a két világháború között számos kézműipar, háziipar megszűnt, a népművészet egyes ágai a művészietlenségbe torkoltak /pl. metyő selyemhímzés, egyes dunántúli pásztorfaragások, stb./. Talán még annak kijelentését is megkockáztathatom, hogy a népi díszítőművészetből kifejlődött népi iparművészet fellendült és sokszor olyan ágait is sikerült feleleveníteni, melyek korábban részben vagy egészben elhaltak /pl. bőrmunkák, rátétes szűr-díszítések, alföldi gyapjúhímzések stb./. Ez a népi iparművészet sok mindenben különbözik elődjétől a népi díszítőművészettől. Ez részben formakincsből, de még inkább belső tartalommal és technikában nyilatkozik meg. Egyre inkább jellemzi a tudatosság, hiszen népművészeink többsége már nem a családban sajátítja el tudását, hanem műhelyekben gyakorlatban, sok esetben a megfelelő irodalom felhasználásával.

Vannak olyan területek, ahol a népi hagyományok elemeinek felhasználására meg lenne a lehetőség, sőt a múltban sikerrel kecsegtető kísérletek is történtek, az eredményel mégsem lehetünk megelégedve. Itt elsősorban a népi építészetre gondolok. Tudjuk azt, hogy a magyar falvaknak tájanként eltérő, jellegzetes építészeti módjuk megfelelt koruk gazdasági, társadalmi követelményeinek. Természetesen a mai igényeknek és követelményeknek már nem. Az elmúlt két-három évtizedben a magyar falvak épületállománya döntő többségében kicserélődött, sajnos azonban az új építmények sem esztétikailag, sem gyakorlatilag nem felelnek meg a mai élet követelmé-

nyeinek. A legtöbb esetben a két háború közötti, akkor is nagyon másodrangú kispolgári városi villa-formák utánzatai. Erről a kérdésről már több alkalommal folyt hírlapi vita, úgyhogy a részleteket nem kívánom tárgyalni. Egy azonban biztos, hogy a falusi építészetünknek nincs jellege, teljesen kimaradtak azok az elemek, amelyeket pedig az egykori népi építészetből át lehetett volna venni. Ezt közelebbi és távolabbi szomszédaink pl. az osztrákok, románok, lengyelek és más népek is nálunknál jobban valószínűsítették meg.

Lássunk most egy más területet: a gyermekjátékokat. Már-már azt hittük, hogy az egykori falusi gyermekjátékokat teljesen elfeledtetik a nemzetközi - bár a legtöbb esetben népi eredetű - játékok. Ezek valóban az un. népi sportjátékokat háttérbe szorították, illetve teljesen elfeledtették. Így ki ismeri már a bigézést, a csűrközést, a mancozást, a métézást és más labdajátékok gazdag változatosságát. Mivel ezek közösségi játékok, játszásukhoz alig szükséges valamilyen eszköz, ezért érdemes lenne felújításukkal foglalkozni, különösen azokon a helyeken, ahol a testnevelés magasabb anyagi és szervezeti kereteinek hiánya miatt, ez mint pótlék is jól fogna.

A legkisebbek - az óvodáskorúak /3-6 éves/ énekes játékaik egyre többet merítenek a népi hagyományokból. Azért is különösen fontos ez, mert a kicsinyeknek több mint 70 %-a látogat valamiféle óvodát, gyermekotthont, ahol jórészt paraszti eredetű dalokra, sőt játékokra tanítják őket. Ezek a gyerekek felnőve, minden bizonnyal nagyobb fogékonyságot mutatnak majd a népdalok, a népzene és a néptánc iránt, mint az előttük járó nemzedék. Itt a fejlődésnek különböző formáit figyelhetjük meg. Kitűnő költőink, mint Nagy László,

Weöres Sándor, Zelk Zoltán és mások, akik szívesen írtak és írnak a kicsinyeknek, és azok szeretik verseiket. Éppen ezeket kötik össze népi dallamokkal, ami megtanulásukat még csak jobban elősegíti.

Kodály Zoltán a népzenei zenei anyanyelvünknek nevezte és mivel nemcsak kutató, feldolgozó tudós, kiemelkedő zeneszerző, hanem pedagógus is volt, ezért mindent elkövetett, hogy a magyar népzene minél szélesebben beépüljön a magyar zenei élet alapjaiba. Kodály-módszerről beszélünk, melyet nemcsak Magyarországon, hanem Európában, de még azon túl Ázsiában /pl. Japán/, Amerikában /Kanada/ is alkalmaznak. Ez általánosan ismert, csupán az a nyugtalanító, hogy az általános iskolák felső tagozatában csökken, míg a középiskolákban csaknem teljesen megszűnik a népzene megismerésének lehetősége.

A népi táncok helyzete bizonyos mértékig más, mint a népzeneé, hiszen ez esetben szervezett iskolai elsajátításról aligha beszélhetünk. A népi táncok anyagának gyűjtése sokkal később indult meg és mélyebbről kellett azt előbányászni, mint más népművészeti ágak esetében történt. Ma már azonban ez a hátrány megszűnt és kiváló néptánc-kutatóink hatalmas kötetekben adták közre a népi táncokat, melyekről megfelelő filmek is rendelkezésünkre állnak.

Sokáig úgy létezott, hogy a régi paraszti tánc csak mint színpadi produkció él tovább. Az utóbbi évtizedben azonban a városi, kisebb mértékben a falusi fiatalok sok helyen ugynevezett "táncházat" szerveztek. Ennek régi elődje az a falusi intézmény, amikor a fiatalság egy házat, vagy egy szobát bérelt ki, ahol esténként, de elsősorban hétvégeken citra hangja mellett, esetleg zenészeket fogadva,

táncoltak. Ezek utódjaiból már sok működik az egész országban, ahol azok is elcsajátítják egyes vidékek táncait, akik nem akarnak valamely egyesületben színpadra lépni. Ujabban már kisgyerekek részére is szerveznek táncházakat és ezek egyre kedveltebbé válnak. Olyan közösségi intézményekké válhatnak ezek, melyek a népzene és a táncot egyaránt magukba foglalják és a fiatalok közül egyre többen kedvelik meg őket.

A népi kultúrának új műveltségünkbe történő beillesztésének példáit még tovább folytathatnám, de már csak egy kérdésre szeretném a figyelmet felhívni.

A népművészet megismerésének, továbbélésének és fejlesztésének rendkívül nagy világnézeti nevelőereje van a nemzeti és az internacionális öntudat erősítésében. Egyrészt azt lehet belőle leszűrni, hogy népünk az elnyomás nehéz évszázadai alatt is milyen kiemelkedő művészi alkotásokat hozott létre, másrészt az is kitetszik belőle, hogy ennek számos eleme nemzetközi és így kulturákat és népeket köt össze. Így Kőműves Kelemenné, vagyis a befelezott aszony balladája nemcsak nálunk, nemcsak a románoknál, hanem a skótoktól, a franciákon, a görögökhöz át egészen a Kaukázusig ismert. Van egy másik példa az ötfokuság /pentatónia/ a népzeneben nemcsak a magyar népzene sajátossága, hanem Szibériáig, sőt Kínáig követhető. Meséink jelentős része az európai mesehagyományban megtalálható. Már ez is indokolja azt, hogy egyes részeit és elemeit minél szélesebb körben megismertessük.

De még inkább szükséges, hogy a népi kultúra haladó elemeit tovább fejlesztve beépítsük egységes szocialista műveltségünkbe. Nem mint önálló és a többitől elkülönülő részt, hanem olyan módon, hogy az áthassa közösségi művelt-

ségünk megfelelő részét, jelentkezzék az irodalomban, művészetben, zenében, táncban egyaránt.

El kell azonban magunkat határolnunk a népi romantikától, a népi giccsről éppenugy, mint azoktól a széleskörű nézetektől, mely szerint a népművészet egy bizonyos gazdasági-társadalmi körök születte, a parasztság művelődési önellátásként, mintegy kényszerből hozta létre, és ezért nem illeszthető be semmi formában az új szocialista nemzeti műveltségünkbe.

Meg vagyok győződve, hogy szem előtt tartva a fentebb elmondottakat, a népi kultúra, a népművészet haladó hagyományai megtalálják helyüket az új szocialista nemzeti kultúránkban.

Sz. Szabó László:

A NÉPI HAGYOMÁNY DIVATJA ÉS A SZOCIALISTA IZLÉSTUDAT
ALKULASA MAGYARORSZÁGON NAPJAINKBAN

Soós Pál viteindító referátumában már a bevezetésben arról szól, hogy a jelen és a jövő két út választási lehetőségét kínálja:

a./ A népi - paraszti kultúra lehetőleg minél teljesebben összegyűjtött egésze megőrzésre a muzeumokba kerül, a csak mint élettelen hagyomány, érdekes látványosság funkcionál, ahogy ezt nagy általánosságban a legfejlettebb tőkés országok példázzák.

b./ A népi - paraszti kultúra tovább nem vihető elemeinek rendszeres összegyűjtése és muzeális megőrzése mellett, ezen kultúra lényegi értékei új, minden eddigitől különböző, eleven alakot öltve ismét az egész nép, etnikum birtokába kerülnek, általa továbbépülnek úgy, hogy a nemzeti kultúra alapjává, szerves részévé válnak. E második útra léptek természetesen a szocialista országok.⁻¹

Ha el is fogadjuk főtrendenciaként kiindulásnak a fentieket, az alábbi megszorításokat mégis alkalmaznunk kell, kiegészítenünk a talán sommásnak tűnő képet. Azt kell ugyanis kiemelnünk, hogy a divat mint mindenkorai társadalmi tényező, jelenünkben is hat a közvetítésével a szűkebben értelmezett kultúra és a művészet körébe tartozó jelenségek nemzetközi terjedésének vagyunk, lehetünk tanúi. Gondoljunk a sokat vitatott szórakoztató "művészetekre", amelyek közül pl. egyes színpadi műfajok, zenei és táncformák csaknem az egész világon elterjedtek és folyamatosan terjednek. Egy-egy szórakoztató ág új formái a divat közvetítésével rövid idő alatt és

messe el tudnak jutni. Ilyenformán pl. a "szórakoztató művészetek" fejlődését ma már nem lehet nem a nemzetközi egységben szemlélni.

Ezzel összefüggésben, vagy éppen ezért kitérőként meg kell jegyezni - s nemcsak mellékesen - ez természetesen arra is figyelmeztet bennünket, hogy a két kultúra harca a szocializmus világrendszerre szerveződése, világrendszerre válása után sem szünetel, sőt olykor - egyes területeken - hullámhegyszerűen felerősödhet. S ha igaz az a tétel, hogy a szocialista országokban a marxista ideológia sokkal nagyobb mértékben tudta megvalósítani hegemoniáját az uralkodó osztály ideológiájaként, mint bármely polgári eszméáramlat a saját "hatókörén" belül, akkor - sajnos - az is igaz, hogy ezt egyik fiatal, tehetséges közgazdászunk, Udvarhelyi László legújabb könyvében bizonyítja sok-sok okos érveléssel² -, hogy "a nyugati magatartás vezérmotívuma... az állandó törekvés a globális erőegyensúlyon belől parciális /részleges/ erőfölény fenntartására, ill. kialakítására. Amíg a kifelé irányuló politikai tevékenység belső társadalmi bázisát tekintve a szocialista világrendszer van előnyben, ideológiai pozícióját tekintve pedig a mai kiegyenlítettség ellenére is van módja arra, hogy offenzív lehetőségeit érvényesítse, addig a kulturális szférában a másik világ élvez előnyt. A tőkés világrendszer mai kulturális előnyében pedig színi- és médiaként fejeződik ki a létező szocializmus gazdasági hátránya."³

Miért volt szükség a nem mellékesnek nevezett kitérőre? Mert bizonyítani akartam, hogy egyfelől a divatnak a közvetítő hatására vannak ma már időben és térben gyorsan elterjedő világméretű jelenségek, a szórakoztató "művészetek"-et hoztam példának. Másfelől, hogy a történelmi hátrányt gyorsan

felszámoló szocialista országok belső kulturális megatartása, habitusa, attitűdje, a termelőerővé vált kultúra - bár rengeteget behozott a történeti lemaradásból - még ma sem egyenlítődtött ki.

Mármost, ha a népi - paraszti kultúra elterjedését /elterjedtségét/, vagy - ahogyan sokan nevezik - a folklór divatját vizsgáljuk szintén azt tapasztaljuk, hogy nemzetközi jelenségről van szó, ami egyáltalán nem csak a szocialista országokra lokalizálható. Alig másfél éve annak, hogy a 80. életévéhez közeledő, egy Debrecenből nem messze lévő faluban élő nagynéném felháborodottan ezzel fogadott, hogy valamilyen nyugatnémet vendégekkel együtt végigjárták a község egyes utcáinak házait, nála is felmentek a padlásra /vagy ahogyan ő még a török időkben ittmaradt kifejezést használva mondta: hászíára/, s erőszakkal vitték volna mindent, ami mozdítható. Könnyű volna, s meglehetősen felületesen elintézni a kérdést úgy, hogy a divat hatásaként a folklór lázában élő nyugatnémetek is összeszedik a "tsikosch, gulasch" romantika országából azokat a tárgyakat, amelyeknek funkciójáról aligha van fogalmuk, hogy az érzelmi kötődésről ne is beszéljek. Am a ma magyar értelmiségének lakásában található mozsarak, rokkák, köpülők, volt háztartási edények, kerámiák és sorolhatnám - a "bensővé vált" érdeklődés, igény, érzelmi kötődés eredményei? Az igazság az, hogy messzemenően a divatnak köszönhető ez a határokon túl és idehaza egyaránt.

A divat persze - s erről is kell szólnom szintén nem csak mellékesen néhány mondatot - egyaránt lehet jó és rossz divat. Közvetíthet izléses, a szocialista izlésnek megfelelő és azzal ellenkező tartalmakat. Vagyis én nem értek egyet azokkal, akik a divatba jött dolgokról egyformán lebecsülően,

pejorativén szólnak. Legfontosabb kézikönyveinkben még sokszor ez található.⁴ Vagyis végsősoron Szerdahelyi Istvánnal értek egyet, aki így fogalmazta ezt meg: "a divattá válás önmagában semmiképpen nem minősítheti az esztétikai jelenségeket. A döntő kérdés, amely az ilyen jelenségek értékét meghatározza, az, hogy a divat mögött meghúzódó eszménykép reálisan tükrözi-e az adott történelmi pillanat objektív szépségét, művészségét vagy sem."⁵

Mármint a népi - paraszti hagyomány iránti érdeklődés, vonzalom nemzeti és nemzetközi divatja is alapvetően, eredeti célját tekintve helyes: hiszen a népi alkotások megmentése, megismerése nagyon fontos társadalmi feladat. Mégis a folklór divatja nemzetközi méretekben és hazailag is nemcsak pozitív jelenség napjainkban. A kiüresedett, funkcióját veszített, öncélú tárgyhalmaz, amellyel lépten-nyomon találkozni, többségében minden érzelmi kötődés nélküli, s éppen úgy a lakás külső díszítő eleme a legtöbb helyen, mint hajdan a díszes, de felvágatlan kötetek az üveges almáriumban. Vagyis a kulturális jelenség izlésformálás szempontjából egyaránt lehet pozitív és negatív jelenségek hordozója napjainkban a szocialista Magyarországon is. Felméréseink bizonyítják, hogy északkelet-magyarországi falvakban a szűkebb értelemben népből származó fiatal generációs családok többsége az eredeti népi - paraszti tárgyak továbbvitele, környezetébe való beépítése helyett az ipari tömegtermelés zug- és dugáruival halmazza teli lakását, a trafikokban, különböző bódékban látható, népi hagyományoknak álcázott bővliknek hódol, s ez már a giccs megjelenésének egyik újkori jelensége napjainkban, amelynek veszélyességére aligha kell ebben a körben figyelmeztetnünk. Vagyis itt egy alapvetően helyes tö-

rekvés fordult visszájára, s az izlés nemesítése helyett vált izlésromboló tendenciává.

A negatív jelenségek felelegetése természetesen nem jelenti azt, hogy ne látnánk a folklórdívat értékhordozó elemeit, pozitív hatását különösen a szocialista izléstudat alakulására. Az ország művelődési objektumaiban működő ének, táncegyüttesek mellett egyre több himző, szövő, bőrdíszműves, faferegő, stb. körrel találkozunk, ahol ezakszerű irányítással lehet elsajátítani azokat a népi elemeket, amelyek mai kulturánkat, egyéni műveltségünket is gazdagítják. Itt legfeljebb a mennyiségi felfutás - törvényszerű - minőségrontó tendenciáira kell felfigyelnünk. Például a kalocsai himzések tömegméretekben való megjelenésére gondoljunk, a kézi munkát helyettesítő gépi kivitelben, amelyek ma már a legkisebb trafik, bodega készleteiből sem hiányoznak. Vagyis a pozitív és negatív tendenciák egymás mellett élésének tanúi lennünk. Ezekben az esetekben azonban még világos képletekkel van dolgunk, s a közművelődés törekvése is nyilvánvaló: a giccs elemek viasszaszorítása, az eredeti népművészet értékeinek bensőve tételére való törekvés.

Mihez kezdünk azonban az olyan jelenségcsoporttal, amikor a népi - paraszti kultúrában látezőlag nem változott meg semmi, szokásokban, szemléletben, életmódban úgy élnek, mint 50. vagy 150 évvel ezelőtt? Mire gondolunk?

Ma már különösen az észak-magyarországi gazdagabb falvakban egyre kevesebb a hagyományos nagyház /tiszteszoba/ - pítvar /konyha/- kisház /kamara/ elrendezés. Új, nagyobb, nem ritkán négy-öt szobás összkomfortos lakások épülnek. Ám funkciójukban a korábbi háromhelyiséges lakásokhoz hasonlóan működnek, élnek benne az emberek. 1980 októberében négy napos

kiránduláson voltam hallgatóimmal, abban a közegeben szálltunk meg, ahol már annyiszor jártam az elmúlt évtizedben. Abban a magánházban ahol aludtam, nyáron a nyári konyhában, télen a "nagy" konyhában folyik az élet. Aludni egy szobát használnak, négyen, két különnemű, nagy gyermekkel. Két "tiszte szoba" pedig, melynek egyikében megezállva voltam, ott áll kihasználatlanul, mert kiadni csak kivételes esetekben, ismerősnek szokták. Nincsenek is rászorulva, hiszen az idén csak a pálinkafőzésért közel 13.000 forintot fizettek ki. A fürdőszobának is csak a helyisége van meg, de nem használják, lavorban mosdanak a konyhában. Vajon miért élnek úgy mint űkapák, összebujva? Hiszen itt már nincsenek fűtési gondok mint hajdan, s egy szobával többet takarítani sem volna nagy nehézség. A megezőkásban, a szemléletben, az életmód konzervatizmusában kell keresnünk azt a fajta hagyománytisztelést, ami általánosabb jelenség.

Talán visszatérhet, hogy a fentiekhez képest az utóbbi jelenség feltárásával másról beszélek, mint címbeli témám. Én azonban úgy érzem, hogy egy jelenség két oldaláról van szó, amelynek csak egyik - általam is a fentiekben elemzett-oldala tudatosodott bennünk igazán. Az utóbbi esetben arról van tehát szó, hogy az idő körlelhetetlen haladása megtört az izlés hagyományörző konzervativizmusán. Pedig rengeteg minden történt itt az utóbbi évtizedekben, hiszen ezek az emberek nem kétszer-háromszor, hanem sokszorosan jobban élnek mint akárcsak apák, nagypapák. Am mégsem tudnak élni gazdasági szabadságukkal, az új élet, új társadalom edta, kínálta lehetőségekkel. S ha az előbbi jelenségnél a divatot említettem olyan társadalmi tényezőként, amely a folklór divatja által jó és rossz izlésre egyaránt nevelhet és nevel

is még napjainkban, ez utóbbi esetben az izlés konzervatívizmusa az, amely a maga hagyományörző, normaalkító hatásával évszázados szokásokat konzervál, s ez esetben megint csak korszerűtlen életmódot őrizve. A népi - paraszti életmód ilyenfajta makacs továbbélését szerencsére a fiatalabb nemzedék közül egyre kevesebben veszik át. Régi és új azonban ezen a területen is küzd egymással. S a küzdelemben makacs ellenállásra lehet számítani, nem gyors, látványos eredményekre, ahogyan azt korábban gondoltuk. Mátrai László akadémikus megállapításai igazolódnak ezen a területen is: "A család mint a társadalom legelemibb sejtje /minden pszichológiai, logikai és szociológiai várakozásnak ellentmondva/ nem a legmozgékonyabb, hanem éppen fordítva: a legkonzervatívabb eleme a társadalomnak. Ez oly mértékben így van, hogy bátran megfogalmazható a teória, mely szerint a családon belül mindig a megelőző társadalmi formáció jellegzetességei uralkodnak: a kapitalista családon belül a feudális jellegű viszonyok maradnak vissza."⁶

A rendelkezésemre álló rövid keretben két tendenciáról kívántam szólni: két látszólag ellentétes, de egymást kiegészítő jelenségről. Ezek léteznek, s mindkét tendencia veszélyeket is rejt magában, akadályozza is a szocialista izléstudat és életmód kibontakozását, az új értékrend elterjedését. A divat jelenség, mint minden túlhajtás - pl. a most mindent megváltó szociológiai szemléletet is ilyennek tartom - szükségszerűen negatívumok hordozója is. A művelődéspolitika és közművelődés feladata, hogy a népi-paraszti kultúra és az izléstudat közvetítésével a szocialista tudat alkotóelemeként csak pozitívan funkcionáljon, s az értékrendet szocialista viszonyaink igényeihez és követelményeinkhez közelítse.

JEGYZETEK

1. Soós Pál: A népi-paraszti kultúra integrációja a fejlett szocialista társadalom kultúrájába. Lásd a kötet 3-4. old.
2. Udvarhelyi László: Politika és gazdaság a kelet-nyugati kapcsolatokban. Bp., 1979. Kossuth Kiadó, 112. old.
3. Udvarhelyi: i.m. 128.old. Természetesen a kulturális erőviszonyok fogalma a vizsgált összefüggésben a társadalom interiorizált /belsővé vált/ kultúráját jelenti, azaz nem az adott társadalom reprezentatív kulturális eredményét. Ez utóbbit aligha kell összehasonlítani, itt egyértelmű a szocialista országok fejlődésének gyorsasága. Am ami "benne van" az emberekben, és anyagi erővé válva az aktív emberi cselekvéseken keresztül segíti vagy hátráltatja az általános társadalmi és gazdasági fejlődést - itt lemaradásban vagyunk: megatartás,- környezet,- termelés-kultúra stb.
4. Több írásomban szóltam már erről, legutóbb 1979 decemberében, Lipcsében egy konferencián éppen a divatnak izlésformáló lehetőségéről beszéltem.
5. Szerdahelyi I.: A mindennapi élet esztétikája. Bp. 1974. 124. old.
6. Mátrai L.: Interjú helyett. Valóság, 1970. 11.sz. 40.old.

Bényei Miklós:

A NÉPI-PARASZTI KULTÚRA ÉS A SZOCIALISTA MŰVELŐDÉSPOLITIKA

Egy szűkre szabott hozzászólásban nincs arra lehetőség, hogy a magyarországi szocialista művelődéspolitika és a népi-paraszti kultúra viszonyát beható vizsgálat tárgyává tegyük. Pár perc alatt csupán arra vállalkozhatom, hogy a vonatkozó pártdokumentumok, a pártvezetők beszédei és a hatályos jogszabályok alapján röviden és igen-igen vázlatosan bemutassam a mai művelődéspolitikai gyakorlat e kiragadott szeletét. Többek között kénytelen vagyok mellőzni a felvetődő elméleti, ideológiai kérdések elemzését és a történeti előzmények áttekintését, valamint az ellenőrzés problémáját is.

Szocialista művelődéspolitikánk a népi kultúra örökségét, értékeit a nemzeti, közelebbről a szocialista nemzeti kultúra fontos elemének tekintti. A népi kultúra fogalmát tágan értelmezi: a paraszti műveltségen kívül ide sorolja a munkáshagyományokat, az egykori proletárkultúrát is. Határozottan elítéli azt a hamis nézetet, amely egyfajta parasztromantika, parasztmítosz jegyében a szűken vett népi, azaz a hajdani paraszti kultúrát szembeállítja a munkáskultúrával, sőt általában az ún. magaskultúrával, kijelentve, hogy a tiszta, igazi, romlatlan értékek - elsősorban erkölcsi értékek - hordozója egyedül a parasztság. E felfogás hívei a régi paraszti műveltség fenntartása, továbbélte-
se mellett érvelnek ugyan, de valójában annak konzerválására, elszigetelésére törekednek.¹ Művelődéspolitikánk elutasítja a másik végletet, azt a más irányból jövő leegyszerűsítést is, amely lenézi a népi-paraszti műveltséget, abban

csak provincializmust, maradiságot, válogatás nélkül alacsonyabb esztétikai-etikai stb. értéket lát. Vagyis - miként Aczél György elvtársa mondotta egyik beszédében - a mai szocialista kultúrát "el akarja szakítani a hagyományos népi kultúrától, s nem veszi számba, hogy egészséges szocialista kultúra csak a korábbi népi-munkás és paraszti hagyományok talaján, azok legértékesebb vonásait továbbfejlesztve alakulhat ki."²

Művelődéspolitikai gyakorlatunk tehát - és ismét Aczél elvtársat idézem- "népünk eddigi fejlődésének szervező részeként, az egész nép megbecsült hagyományaként, az egyetemes kultúra, az ősnépi kultúra részeként őrizte és őrzi meg, emelte és emeli magasabb szintre a paraszti élet jó hagyományait, kulturális értékeit is. Kiemeli elszigeteltségből azzal is, hogy egybeötvözi a munkáshagyományokkal."³ A parasztság kulturális örökségét, a nép költészetét, zenéjét, táncait, a népi díszítőművészet alkotásait, a paraszti élet tárgyi emlékeit stb. haladó nemzeti hagyományaink között tartjuk számon, s ezek egyre inkább hozzátartoznak a szocializmust építő népünk életéhez, a fejlett szocialista társadalom kulturájához.

En utóbbira egyébként a vitaindító is utal; bár megállapítja, hogy a népi-paraszti műveltség integrációjának formáiról, lehetséges útjairól, modelljeiről manapság is vita folyik. Egyetértve ezzel, a magam részéről inkább azt hangsúlyoznám, hogy a művelődéspolitikai irányítás, jelesen a párt- és állami vezetés nemcsak teret ad az ún. neofolklorista mozgalomnak, nemcsak egyszerűen megengedi annak fellendülését, hanem támogatja is azt, vagyis a maga igen hatékony eszközeivel /erkölcsileg, pénzügyileg, adminisztratív,

stb./ ösztönzi a népi-paraszti kultúra értékeinek, emlékeinek ápolását, terjesztését. Nálunk művelődéspolitikai célkitűzés, hogy ezek a szellemi javak, az egykori paraszti közösségek által teremtett szellemi értékek ma is közkinccsé váljanak, beépüljenek ebbe a műveltséganyagba, amelyet széles tömegek sajátítanak el. Ebből a szempontból különösen nagy szerepe van a közművelődésnek és az iskolai oktatásnak; az utóbbiban a tantervek kötelezően írják elő a népi-paraszti kultúra meghatározott elemeinek eljuttatását a felnövekvő nemzedékekhez. Közbevételleg jegyzem meg: a továbbiakban nem kívánok és nem is tudok kitérni arra, hogy az iskolai oktatás milyen hatékonyságú, a tanulók mennyire sajátítják el a tantervi anyagot. /Ez egy külön dolgozat tárgyát képezhetné/. Ugyancsak mellőztem a szakképzés kategóriájába tartozó szak-középiskolai és egyetemi-főiskolai tantervek vizsgálatát.

Az általános iskolás gyerekek hat éven át, az 1-6. osztályban foglalkoznak a népköltészeti alkotásokkal, a magyar nyelv és irodalom órákon. Ez idő alatt megismerkednek a népköltészet jellegzetességeivel, műfajaival, legszebb darabjaival /jónéhányat meg is tanulnak közülük/, tudatosan bennük a népköltészet és a műköltészet kapcsolata, egysége.⁴ A magyarság történetének eredetmondáit /a magyar-hun rokonságról, a vándorlásról/ történelemből is tanulják, mégpedig az 5. osztályban.⁵ A népi díszítő- és iparművészet alkotásait, ágait, anyagait, motívumkincsét a rajzórán ismerik meg a tanulók, a 2. osztálytól kezdve. Közben múzeumokat, néprajzi kiállításokat, műhelyeket látogatnak meg, fotókat gyűjtenek, sőt maguk is megpróbálkoznak népművészeti tárgyak készítésével. A tanultakat a 8. osztályban rendezerezik, ekkor hallanak a szomszédos népek kultúrájával való kölcsön-

hatásról is.⁶ Az általános iskolai ének-zene tanításban a népdalok helyes éneklésének és a magyar népzenei sajátosságok tudatosításának biztosítása a fő feladat. A nyolc év alatt több mint száz népdalt, mondókát, játékdalt tanulnak - és még többet hallgatnak - meg a gyerekek. A 4. osztályban a népi hangszerekkel is megbarátkoznak; a tanterv ösztönzi is őket ilyenek készítésére.⁷ A tantervnek egyébként is kiemelendő pozitívuma, hogy a népi kultúráról nemcsak passzív ismereteket kíván közvetíteni az iskolában, hanem aktív befogadásra, a tanultak felhasználására, bemutatására is biztat: a gyerekek a népdalokat kórusban éneklik, népművészeti tárgyakat formálnak, a népi gyermekjátékokat eljátszák, a megismert népszokásokat előadják, az osztályfőnöki órán vagy a honismereti szakkörben gyűjtött emlékeket kiállítják stb.⁸

A gimnáziumi tanterv jóval kisebb teret szentel a témakörnek. Nyilván - s mint láttuk: jogosan - feltételezi, hogy a népi-paraszti kultúra alapvető ismeretanyagát a diákok az általános iskolában már elsajátították. Jellemző, hogy magyar irodalom órán a tanterv készítői csak a 2. osztályban látják szükségeseznek a népköltészetről szólni, itt is a műköltészetnek alárendelten, egyedül a "megtermékenyítő hatását" emlegetve.⁹ A rajzoktatásban már nagyobb szerepet kap a népművészet; három év alatt el kell érni, hogy a tanulók megismerjék a magyar népi ipar- és díszítőművészet néhány karakterisztikus ágát és termékét, a főbb tájegységek jellegzetességeit, továbbá a célszerű és esztétikai formálás lényegét.¹⁰ A tanterv hasonlóan nagy gondot fordít a magyar népzene legértékesebb darabjainak megismertetésére. Az ének-zene órákon - három osztályban - összesen 23 népdal-

nak, a magyar népzene régi és új stílusa közti különbségnek, a mű- és népzene szoros viszonyának megtenitását rendeli el.¹¹

A szakmunkásképző iskolák tanterve nemigen számít az általános iskolából hozott tudásanyagra; azt a keveset, amit nyújtani kíván, alapozó szándékkal nyújtja. Magyar irodalomból elegendőnek tartja, hogy a másodikosok néhány népdalt és népballedét elolvassanak, a tudjanak a nép- és műköltészet kölcsönhatásáról. Ezen kívül a harmadikosok osztályfőnöki órán hallanak még a népzenéről és a népművészeti termékek forgalmazásáról.¹²

Bár konkrét tennivalókat - mint a tantervek - nem jelöl meg, a néphagyományok ápolását, a népi kultúra értékeinek terjesztését az 1976-os közművelődési törvény szintén kötelezően írja elő.¹³ Mint fontos közművelődési feladatról szól erről az 1974-es párthatározat is.¹⁴ Rajtuk kívül még számos rendelet és utasítás, illetve állásfoglalás intézkedik a népi-paraszti műveltség emlékeinek megóvásáról, fejlesztéséről. Nézzünk ezek közül néhányat, a fontosabbakat. Miniszteri rendelet terjesztette ki a muzeumi törvény /pon-
tosabban törvényerejű rendelet/ védelmét, a bejelentési kö-
telezettséget a néprajzi szempontból kiemelkedő jelentőségű tárgyi, írásos és egyéb emlékekre, népművészeti tárgyakra.¹⁵
1951-ben kormányrendelettel alapították meg az Állami Népi Együttest, amelynek feladata "A magyar kórus-, népi tánc- és népi zenekari kultúra fejlesztése, magas színvonalon való bemutatása és a tömegszervezeti kulturcsoportoknak a téren való példamutatása...".¹⁶ Miniszteri utasítás hívta életre - népi táncok, népdalok és népi zenekari számok bemutatására - 1960-ban a Budapest Táncegyüttest.¹⁷ A néptánc-kul-

tura megbecsülését, fejlesztésének előtérbe állítását egyébként bizonyítja az is, hogy az Állami Balett Intézetben alapításától kezdve, tehát 1951-től folyik - esti tagozaton - a népi táncsoportok vezetőinek képzése, a 1975 óta az intézetben "néptánc-művész" képesítés is szerorzhető.¹⁸ 1953-ban kormányrendelet határozta el egymástól a népi iparművészetet és a háziipari tevékenységet. Eszerint "népi iparművész az, aki a népi iparművészet körében művészeti értékű önálló műveket hoz létre, s akit a Népi Iparművészeti Tanács népi iparművésznek elismer."¹⁹ A népi iparművészet, egyáltalán a népművészet fejlesztése terén kimagasló eredményeket elért személyeknek - évente hártnak - kormányzatunk 1953 óta "A népművészet mestere" kitüntető címet és jelvényt adományozza, számottevő /10 000 forintos/ pénzjutalommal, és azzal a joggal, hogy a kitüntetetteknek nyugdíj folyósítható.²⁰ Minden évben kiadják "A népművészet ifjú mestere" címet is.

Mindannyiunk által tapasztalt tény, hogy közművelődési intézményeink a jogszabályoktól függetlenül is szívügyüknek tekintik a néphagyományok ápolását. Különösen sokat tesz a népi-paraszti kultúra széleskörű megismerttetéséért a rádió, a televízió és a könyvkiadás. A még leppangó értékek feltárására különböző pályázatokat hirdetnek, s a honismereti mozgalom, a muzeumi gyűjtőmunka szintén komoly erőket mozgósít a célra.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy művelődéspolitikánk a népi-paraszti műveltség emlékeinek, termékeinek megőrzésében, megismerttetésében s a szocialista nevelőmunka, a tudatformálás egyik nélkülözhetetlen eszközét látja.

Mindenekelőtt a hazafias nevelés szempontjából tartja

fontosnak ezt a feladatot. "A Magyar Népköztársaság ösztönzi és támogatja a szocialista hazafiság erősítését segítő kulturális értékek, népi-nemzeti hagyományok ápolását és terjesztését" - mondja ki a közművelődési törvény.²¹ A népköltészet, a népzene és a népművészet szemléletesen bizonyítja a nép, a parasztság hatalmas alkotóerejét; a példák a népszerűtetésre, munkájának megbecsülésére nevelnek, segítségükkel erősíthető a nemzeti öntudat, közelebb juthatunk történelmi múltunk és jelenünk jobb megértéséhez.²² A szomszéd népek hasonló produktumainak megismerése, a multbeli kapcsolatok feltárása és bemutatása hozzájárulhat a proletár internacionalizmus érzésének és tudatának elmélyítéséhez is.

Számottevő a népi hagyományok ápolásának az a funkciója is, amely a társadalmi aktivitásra nevelést mozditja elő. Itt elsősorban a néprejzi gyűjtésre, a honismereti szakkörök tevékenységére, a népi kultúra rejtőző, veszélyben levő értékeinek felkutatását, megmentését célzó többi formára kell gondolni.

A népművészet /népdal, népzene, néptánc, népi díszítőművészet stb./ igen jó lehetőséget teremt az aktív közösségi művelődésre, elsősorban az amatőr művészeti mozgalom keretein belül. Az öntevékeny művészeti csoportok /népi táncgyűttesek, pávekörök, bábosok stb./ a közösségi nevelés, a közösségteremtés fontos formái és fórumai.

Művelődéspolitikánk jelentős szerepet szán a népi-paraszti kultúra alkotásainak az izlésformálásban. A népi díszítő- és iparművészet forma- és motívumkincsének felhasználása, továbbbéltetése, vagyis a most keletkező népművészeti /és az igényes háziipari/ termékek /hímzések, szőnyegek, cipikék, kerámiák, faszobrok stb./ forgalmazása kedvezően hathat és

hat környezetkultúránk, mindenekelőtt lakáskultúránk színvonalának emelésére, színesebbé, változatosabbá és főleg izlősebbé teheti és teszi öltözködésünket.

Ehhez kapcsolódva jegyzem meg, hogy a népköltészet, népzene, népművészet alkotásai esztétikai élményt is nyújtanak, tehát ezáltal is gazdagítják, szépítik életünket.

Befejezésül emlitem, hogy a népművészet élő ágainak megismertetése és gyakorlása a személyiség sokoldalú formálásában is szerepet kaphat. Az általános iskolai tanterv a kézügyesség, a műszaki-technikai készségek fejlesztése szempontjából is hangsúlyozza ennek fontosságát,²³ a gimnáziumi tanterv pedig az alkotó hajlamok és képességek kibontakoztatásához való hozzájárulást emeli ki.²⁴

JEGYZETEK

1. Aczél György: Szocialista közösség- szocialista közművelődés. Elhangzott az MSZMP KB 1974. márc. 19-20-i ülésén. = Közűvelődési kézikönyv. Bp. 1977. 47.p.
2. Uo. 47.p.
3. Aczél György: Előadói beszéd. /1974. nov. 25., országos közűvelődési aktiva./ = Közűvelődési kézikönyv. Bp. 1977. 79. p.
4. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Bp. 1978. 2. köt. 15., 24-31., 38-41., 52-55., 64-65., p.; 3. köt. 61-67., 70.p.
5. Uo. 3. köt. 162. p.
6. Uo. 2. köt. 226-230.p., 3.köt. 452-461. p.
7. Uo. 2. köt. 239-252.p., 3.köt. 471-489. p.
8. Uo. 1. köt. 66.p., 2. köt. 110. p.
9. A gimnáziumi nevelés és oktatás terve. Bp. 1978. 76.p.
10. Uo. 511-515.p.
11. Uo. 491-498., 501-503. p.
12. A szakmunkásképző iskolák nevelési és oktatási terve. Bp. 1977. 41-42., 215.p.

13. 1976. évi V. törvény a közművelődésről. = Köz művelődési kézikönyv. Bp. 1977. 131., 134.p.
14. Az MSZMP KB határozata a közművelődés helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. = Köz művelődési kézikönyv. Bp. 1977. 51. p.
15. A művelődésügyi miniszter 2/1965. /I.8./ MM számú rendelete a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9.számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 203-204.p.
16. 76/1951. /III.31./ MT számú rendelet Állami Népi Együttes létesítéséről. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 519. p.
17. A művelődésügyi miniszter 105/1960. /M.K.2./ MM számú utasítása a "Budapesti Táncegyüttes" működéséről. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 537. p.
18. 54/1951. /II.25./ MT számú rendelet Állami Balett Intézet létesítéséről. - A kulturális miniszter 4/1975. /IX.14./ KM számú rendelete a táncpedagógusok szakosító képzéséről. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 599., 602. p.
19. 34/1953. /VII.7./ MT számú rendelet a háziipari és népi iparművészeti tevékenység rendezéséről. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 410-411. p. Mellékletben felsorolja a háziipari és népi iparművészeti cikkeket is.
20. 1024/1969. /V.29./ Korm.számú határozat "A népművészet mestere" kitüntető cím és jelvény adományozásáról. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 933. p.
21. 1976. évi V. törvény a közművelődésről. 8.§. /1/ bekezdés = Köz művelődési kézikönyv. Bp. 1977. 131. p.
22. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszak kérdése: . = A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971-1975. 2. kiad. Bp. 1979. 841.p; A gimnáziumi nevelés és oktatás terve. Bp. 1978. 510.p.
23. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Bp. 1978. 1. köt. 128. p.
24. A gimnáziumi nevelés és oktatás terve. Bp. 1978. 668.p.

Durkó Mátyás:

A NÉPI-NEMZETI KULTURA INTEGRÁCIÓJÁNAK NÉHÁNY
KÖZMŰVELŐDÉSELMÉLETI PROBLÉMÁJA

Ezt a témát a szocialista művelődéstudomány és művelődéspolitikai igen időszerű, fontos, érdekes kérdésének tartom. Helyes megválaszolásától függ többek között a fejlett szocialista társadalom művelődésének folyamatossága, szervezete, viszonylagos egysége, népisége, nemzeti jellege, de ezzel együtt osztályjellegének is a helyes marxista megvalósítása. A kérdés megválaszolása vizválasztó jellegű lehet a marxista és nacionalista művelődési nézetek között. Egyetérttek azzal a megközelítési móddal, ahogy Soós Pál a kérdéseket felveti, elemzi, sőt többségében azzal is, ahogy a vitás kérdésekben állást foglal. Különösen értékes és jó megközelítéseknek érzem a magyar történeti fejlődés sajátosságaiból, a tőkés rend gyenge, megkésett és idegen jellegéből adódó zavaró ideológiai elemek bekapcsolását a válaszkeresésbe; a magyarság Kelet és Nyugat közti sajátos helyzetéből adódó állásfoglalások kritikáját; és a vitatott érték-kérdések felvetését. A következőkben részletesebben azokra a gondolatokra szeretnék kitérni, amelyeket némileg vitatok, de inkább mélyítek, továbbviszek. A téma interdiszciplináris megközelítése nélkülözhetetlen, s ezért annak egyik szempontja lehet a felnőttnevelés és közművelődéstudomány sajátos aspektusa. Hozzászólásomat elsősorban a tudományterület szempontjából teszem meg.

1/ Alaposan megvitatandó alapkérdésnek tartom annak tisztázását, mit jelent maga az alapfogalom: a népi kultúra

integrációja a szocialista kulturába. Itt még nem érzem elég differenciáltnak Soós Pál kérdésfelvetését. Utkeresésének iránya jó, de az elemzetségi szintje még nem teljes. A gyakorlatban erre a kérdésre nagyon ellentmondásos válaszokkal találkozunk. Éppen bizonyos neofolklorista irányzatok szerint, mintha rétegzettség nélkül a teljes népi kultúra átmenthető lenne az eleven, aktívan ható, szocialista nemzeti kulturába. Itt a kulturának arra a részére gondolunk, amelyet éppen Lenin fejtegetései alapján a kultúra terén igazi eredménynek tarthatunk, az emberek mindennapi kulturájára, a viselkedés, a magatartás, a szokások világára. Kérdés, hogy vajon valóban a teljes népi kultúra áthagyományozható-e, átöröközhető-e az eleven szocialista magatartás, viselkedés, életmód kulturájába. Soós Pál különbséget tesz rétegek között. Megemlíti a népi kulturának azt a részét, amely csak mint muzeális érték a történelmi tudat elemeként őrizhető meg, és másodszor az elevenen ható, ismét az egész nép, etnikum birtokába kerülő magatartáskulturát. Egyúttal azonban kissé mereven összekapcsolja azt, mint megoldáskeresést a polgári társadalmak és a szocialista társadalom utkeresésével. A hazai néprajztudomány és közművelődési gondolkodás polgári korszakából való egy nagyon figyelemreméltó problémafelvetés, a Vargyas Lajosé¹ amely figyelmeztet arra, hogy a polgári társadalomban is ennél differenciáltabb probléma megközelítéssel találkozhatunk. Vargyas szerint a népi kulturának három lényeges rétege, eleme különíthető el az átörökölés szempontjából:

Az első az, amelynek elemei a magas kulturába szinte változatlanul továbböröközhetők /szerinte: a gyermekjátékok, a népnyelv, a társadalmi érintkezés, fellépés hagyományai/.

A második réteg az, amely felett véglegesen eljárt az idő, tehát amelyeket nem lehet az élet eleven, magas színvonalú műveltségi tradíciójában megtartani, hanem összegyűjtve - mert érdekes történelmi emléket képviselnek - tudományos gyűjteményekben, muzeumokban kell őket történelmi tudatunk számára megőrizni. Ezek szerinte: a társadalmi primitívság sokféle megnyilvánulási: a babonák, az ősi hitvilág és világkép elemei. Végül vannak a népi kultúrának olyan műveltségei, amelyek csak a "magas" kultúra formáiban feldolgozva élhetnek tovább, alapul szolgálván és megújítván az új magyar művészetet. Ezek a "műveltségtelek" szerinte: a népzene, népköltészet, népművészet, népi izlés az építésben, és a táncművészet. Megítélésem szerint jó és elfogadható ez a gondolat, a népi kultúra rétegeivel valóban valóban számolni kell az átörökítés formái szempontjából. Ugyanezt a problémát tovább differenciálta még Veres Péter, aki ezekhez az elemekhez képest még egy negyedik elemet is kiemelt. Szerinte a népi kultúra beépülésének a szocialista kultúrába még van egy olyan foka is, hogy a népi kultúra "megmarad" produkciónak, előadják, bemutatják a hozzáértőb-
bek, műkedvelők stb., tehát megmarad bemutatási produkciónak, Veres Péter ehhez hozzáteszi a következőket: "Az a fő, hogy megmaradjanak, mert hiszen hozzátartoznak népünk kultúrkincséhez és kulturahagyományaihoz. Valamikor az ember művészettel és költészettel élt a maga mindennapjaiban. Nem csak vasárnap a templomban, hanem munka közben is és ugyyszólván egész életében. Ahogy megéhezett arra, amit a művészet jelent énekben, zenében, dalban, akár beszélgetésben, akkor azt a maga módján, a maga embereivel, a maga között lévő tehetségekkel kielégítette. Most olyan történelmi korszakvél-

tozáson vagyunk, amelyben tisztára produkciók jellegűvé lesz a nép szellemi és lelki répláléka is.²

A vitában fontosnak tartom, hogy a népi kultúra integrálódásának a kérdését pontosan értelmezzük és keressük meg az átörökítés megközelítésének ezt a differenciáltabb, három-négy különböző rétegét is feltételező módját. Igaz, hogy az élet mintha megcáfolta volna a rétegzett integrálódás problémáját, és Soós Pál bevezető előadásában felsorolja az integrálódásnak olyan módjait, amelyek minden rétegzettségű megkülönböztetés nélkül, mintha a népi kultúra teljes egészét az elevenen ható kultúrába átemelhetőnek tekintené. Kérdés, hogy vajon ezt valóban úgy kell-e tekinteni, ahogy Soós Pál mondja: a "népi-paraszti kultúra aktív korszaka nálunk ma is tart." Amennyiben megnézzük, hogy a társadalom mely rétegeire szűkül le a népi kultúra átörökítésének a folyamata, akkor igazat kell adni Szabó Lászlónak, hogy lényegében csak átmeneti jellegű divatjelenségről van szó. A szaktudomány /néprajz, közművelődéstudomány/ feladata lesz az alapos kontrolláló vizsgálat: annak kutatása, milyen szintű a társadalom ezirányú igénye, a társadalom mely rétegeire terjed ki és lehet-e olyan új közösségi alkalmakat teremteni, ahol ezekre a tartalmakra, művészi formákra keletkezhet új, társadalmi méretű szükséglet, illetve a felmerült igény a népi kulturális alkotásokkal elégíthető-e ki.

2/ A továbbiakban a népi kultúra integrálódása sajátosabb közművelődéstudományi problémájáról szólok. Balassa Iván jól vetette fel ezt a gondolatot, hogy a probléma megválaszolásához a népi kultúra sajátosságaiból kell kiindulni. Ezt a gondolatot erősítve vetem fel a népi kultúrának azt a sajátosságát, hogy a népi kultúra mindig a művészettel való aktív

élet, gyakorlat jelentette. A mindennapi élet szerves részét képezte az aktív éneklés, játék, zenélés, mesélés. A mai szocialista kultúra viszont ezzel szemben sokkal erősebben passzív jellegű /legfeljebb a recepcióban némileg aktív/. Ez a gondolat nagyon erőteljesen izgatta az előbb már idézett Veres Pétert is: "Kétkedem abban, hogy a teljesebb emberség felé vezetne az, hogy az emberek százmilliói csak "nézők", "hallgatók" legyenek, hogy sajátmaguk ne dolgozzanak, ne énekeljenek, ne muzsikáljanak, ne mesélgessenek, hanem csak "élvezzék" azt, amit a "hivatott" művészek produkálnak."³

"Ebből következik, hogy a szocializmus megvalósításával a gazdasági, politikai, továbbá társadalmi és műveltségi fejlődéssel párhuzamosan a művészettel élés dolgát is összhangba kell hozni, mert különben hiányérzet keletkezik. Hiányérzet az, ha lelkiileg üres az ember, ha nem tudunk annyit adni az embereknek vasárnap mint amit a templomi éneklés adott még a már nem hívő embereknek is." "Mert - s ezt jó volna, ha minden vezető ember tudná - akiknek nincsen hiányérzete, még szellemi - lelki értelemben sem, az politikailag rendszerint higgadtabb állampolgár, mint az, akinek többféle hiányérzete van. Mert hiába fut az ember újabb és újabb élmények után, ezt a hiányérzetet nem lehet kielégíteni, ha nem válik általánossá az igazi művészettel élés egyéni és közösségi értelemben egyformán."⁴

Közművelődésünk egyik égető problémájára utal ez a Veres Péter-i gondolat. Kiesnek mindennapi életünkben a művészettel való aktív élés pl. a közös éneklés, zenélés, muzsikálás, táncolás, játék formái. Nézetem szerint a magyar népi zene pedig olyan eleme a népi kultúrának, amely a modern, korszerű,

mindennapi életbe is átmenethető lenne. Ezzel megteremthető lenne ismét, hogy általa időnként aktív fokon "kiénekeljük" érzéseinket, feszültségeinket magunkból. Ehhez ugyanis a jelenlegi tömegdal-kultúra nem alkalmas, hiszen a legkevésbé énekelhető, legkevésbé megfelelő arra, hogy a mindennapi énekes kultúra tartalmává válják. Erre a közös, aktív éneklésre kell mindennapi életünkben, közösségi formáinkban minél több alkalmat teremteni, sőt ennek megvalósulására aktív közösségi, népi mozgalmat szervezni. Ezzel a művelődési mozgalommal kapna a "kodályi modell" megerősítést a társadalomban, ezzel nyerne természetes és szerves folytatást a közművelődésben a népzenei anyanyelvtanítás közben kialakított iskolai dalkultúra. A magyar népdal így szerves elemként épülhetne be a nemzeti dalkultúrába, kiegészülve a dalolható klasszikus dalok, a munkás és paraszti mozgalmi dalok és a művelődésirodalom legszebb termékeivel.

3./ A harmadik vitakérdésem a népi kultúra integrálódására vonatkozó "kodályi-modell" kérdésköréhez kapcsolódik. Ez nemcsak azért probléma számomra, mert végső soron még a zenei nevelés terén is nagyon vontatottan megy az iskolai énekkultúra fokozatos továbbfejlesztése a felnőttek zenei kultúrájába, és közművelődési munkánk nagy adóssága azoknak a "műveltségi fokozatoknak" a kikisérletezése, amelyekben keresztül az alacsonyabb művelődési fokról, szerves egymásraépüléssel, fejlődhetnek a régi népi kultúra birtokosai a teljes szocialista kultúra birtokosává. Közművelődési munkánk jelentős feladata az ezirányú kísérletek, tehát a fokozatos fejlesztésre vonatkozó empirikus kísérletek, vizsgálatok mielőbbi megvalósítása. A kérdés azonban más vonatkozásban is izgat. Ez így fogalmazható meg: A kodályi modell

a szerves magas kulturáról meddig szélesíthető? A kultura minden elemére igaz-e a népi kultura "magas" kulturába való átvitelének a szerves egymásbaépülésnek, belenövésnek a követelménye? Igaza van-e Soós Pálnak, hogy valóban olyan modell ez a bartóki, kodályi, amely "a szükség és sajátosságokkal és módosításokkal alkalmazható a népi-paraszti kultura több területeire is. Itt azonnal jelzem azt, hogy az erre a kérdésre adandó válasz nagyon közel visz bennünket a probléma Karácsony Sándor-féle megoldásához, a szerves "magas" kultura feltételeire vonatkozó elképzeléseihez. Ezzel azt is jelzem, hogy nagyon pontosan kell a kérdést elméletileg végiggondolni és valószínű, hogy közben a Karácsony-konceptió új marxista kritikáját is meg kell fogalmaznunk, elismerve azokat a pozitív gondolatokat, amelyek ezzel kapcsolatosan Karácsonynál megfogalmazódtak. Karácsony Sándor művelődéspolitikai felfogásában a magyar történelem és a magyar kultura elemzéséből indult ki. Megállapította, hogy a 17. század közepéig a magyar társadalom kulturális fejlődése szerves és egészes volt. Megfelelő áttételeken gazdagodott a magyar kulturból a népi kultura is. De ekkor kialakult a magyarság félgyarmati helyzete, elnyomottsága, amelynek következtében nálunk az európai fejlődés egyes lépései, valójában nemcsak papirosos, eltorzulva mentek végbe.⁵

Ez a "magas" kultura idegenné fejlődött, mert még ha meg is akart újulni, a gyarmatosító hatalom kulturgócpontságait kereste fel, annak könyveit olvasta odahaza. Ettől a kulturától ezután elmaradt a népi kultura /csak a parasztkulturát értve rajta/ és megrekedt a 17. századi szinten a maga kelet-európai ősi sajátosságaival. Ezt a helyzetet súlyosbította az uralkodó osztály művelődéspolitikája, amely

tervszerűen elzárta a dolgozókat a kultúra javaitól. Ezekből a tényezőkből vonta le a maga javasolt művelődéspolitikai koncepcióját. Eszerint az első lépés egy magyar, népi gyökerű, szerves "magas" kultúra megteremtése." A gyarmatosítás veszedelmétől akkor szabadulunk meg, ha kulturánk minden funkciójában végbemegy, ami a zenénkben és irodalmunkban már megtörtént, az t. i. hogy a nagykulturánk a folklorisztikus kultúra gyökeréből táplálkozva borul virágba és igér gazdag termést." "Műveltségünknek előbb egyetemessé, aztán magyarrá kell válnia, de ez nem egymásután, hanem egyidejűleg. Mert az nem megoldás, hogy amiket eddig tizezrek nem értettek, tehát nem tehettek igazán magukévá, azt ezentúl milliók ne értsék, következésképp szintén milliók ne tehessék igazán magukévá."⁶ Egy szemináriumi vita nem alkalmas keret arra, hogy ezt a koncepciót teljes egészében kritikai mérlegelés alá vesse. Mindenképpen látszik, hogy éppen a magyar történelmi fejlődés sajátos elmaradottságáról, idegen befolyásolásáról szóló modern tudományos eredmények újra kiemelni látszanak több pozitívumot Karácsony eddig sem csak negatívan értékelt művelődés koncepciójából. Azt azonban mégis jelezni kell, hogy itt a népi kultúra teljes terjedelmű átörökítésére és a magas kulturába való beépítésre vonatkozó karácsonyi művelődési elképzelés népies illúzió. Ez a "szerelesség" a kultúra bizonyos területein, pl. a babona, népi orvoslás és az orvostudomány között, vagy a népi építészet és a korszerű építészet között nem teremthető meg. Itt a népi kultúra, első pontban elemzett rétegek szerint más-más formájú integrálódásának az útját kell járnunk. És ez vonatkozik a kodályi modellnek a kultúra minden területére való kiszélesítésére is.

JEGYZETEK

1. Vargyas Lajos: Hagymány és kultúra Mj. Magyar Csillag 1943. X.1.
2. Vereas Péter: A szocialista műveltségről. Kossuth K. 1978. 171, 322 old.
3. Id.mű 298-299. old.
4. Id.mű 322-323.old.
5. Karácsony Sándor: Magyar Béke.1947. 99-100 old.
6. U.o.

Éles Csaba:

A SZOCIALISTA ÉS NÉPI-PARASZTI KULTÚRA VISZONYA MINT A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MARXISTA ELMÉLETÉNEK EGYIK KÉRDÉSE

1. Elméleti alapvetés: kultúra és kulturális örökség¹

A kultúra fejlődésének, funkcionálásának egyik lényegi oldala a hagyományozódás. Az új kultúra építkezése a megelőző kultúrák anyaga nélkül gyakorlatilag elképzelhetetlen; de a multibeli kultúra megfelelő mozzanatainak ún. "továbbélése" is csak egy valóban modern kultúra éltető organizmusába ágyazódva-ítatódva lehetséges. A kulturális örökség legáltalánosabb fogalmát tehát így rögzíthetjük: elvileg az az egész történelmileg kialakult kultúra, amely - eredetét és nem utóéletét tekintve - nem az őt létrehozó történelmi-társadalmi körülmények között egzisztál. A kulturális örökségről vallott felfogásunk egyfelől és az általános szintjén igazolódik a történelem dialektikus és dialektikus materialista koncepciójában; másfelől és a különösség szintjén igazolója lehet ugyanennek a történelmi látásmódnak. Gondoljunk Hegelre, aki szerint "a szellem jelen alakja, öntudata, magában foglal minden fokot, amely korábban megjelent a történelemben"²; és gondoljunk "A német ideológia" definitív célzatú felismerésére. "A történelem nem egyéb, mint az egyes nemzedékek egymásutánja, amelyek mindegyike kiaknázza azokat az anyagokat, tőkéket, termelőerőket, amelyeket valamennyi elődje reá hagyományozott, ilyenképpen tehát egyfelől a reá hagyott tevékenységet folytatja egészen megváltozott körülmények között, másfelől pedig a régi körülményeket módosítja egészen megváltozott tevékenységgel."³

A kulturális öröklődés tehát egyfelől történelmi szükségesszerűség, másfelől azonban a szabadság - tehát választás - tárgya is. A történelemben ugyanis /s így a kultúra történetében/ semmi sem történik - Engels szavaival - "tudatos szándék, akart cél" nélkül. Így jutunk el a kulturális örökség - tartalmában társadalmakként és korokként változó - két fő típusához: az adaptált és a tehertételként jelentkező örökséghez.

Adaptált kulturális örökség - a lehető legtömörebben megragadva - az, amelyet a kulturális /és ezzel együtt politikai/ hegemoniára /kezdetben létjogosultsága, emancipációra/ törekvő társadalmi osztály saját, új kultúrája mintájává, pótlakává, alkotórészévé vagy szövetségessévé tesz. Ezzel szemben mindaz, ami az adaptációt és az új kultúra megszerveződését, konszolidációját késlelteti, deformálja vagy meggátolja: az illető társadalmi osztály számára kulturális tehertétel. Amikor Engels "A természet dialektikája" egyik töredékében a hagyományról mint a történelem tehetetlenségi erejéről beszél⁴, akkor ezen tulajdonképpen ezt a negatív örökséget érti; és a lenini művelődéspolitikai offenzívájának célpontja is lényegében a kulturális tehertétel.

Mitől függ mármost egy adott társadalmi osztály kulturális örökségeinek értéke objektíve? A marxizmus álláspontja szerint minél pozitívabb szerepet tölt be egy társadalmi osztály az emberiség haladásáért és szabadságáért folytatott történelmi küzdelemben, elvileg és relatíve annál pozitívabb adaptált kulturális öröksége és negatívabb tehertétele. Ez természetesen megfordítva is igaz. Csak egyetlen példán szemléltetve: míg a cári Oroszország kormánya 1884. július 17-én rendeletileg tiltotta meg Csernisevskij, Dobroljubov, Herzen stb. műveinek kiadását a birodalom könyvtáraiban⁵; addig Luna-

csarszki 1918. szeptember közepén azt jelenthette Leninnek, hogy Pétervárott a napokban állítják fel Ragyiacsev, Dobroljubov, Herzen mellszobrát.⁶ Ezt még ki kell egészítenünk az-
zal, hogy az adaptáció objektív és egyetemes emberi értékét nem egyszerűen annak tárgya, hanem - a tárggyal elválaszt-
hatatlan egységben - annak hogyanja is meghatározza. Szélső-
séges, de annál szemléletesebb példát említve: a fasizmus és
a szocializmus is érdeklődik a népi-paraszti kultúra iránt,
de míg az előbbi a faji sovinizmust keresi, az utóbbi a más
népek felé mutató hasonlóságot találja meg nemzete parasz-
ságában. A kulturális adaptáció pozitív-negatív mérlegelése
során továbbá nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy 1. egyet-
len osztály sem csak saját osztályérdekét valósítja meg, 2.
az osztályok nem minden esetben ismerik fel helyesen és mara-
dékatanul szükségleteiket, érdekeiket és 3. ez a két megszo-
ritás különösen kulturális téren érvényesül.

2. A negatív modell: modern polgári és népi-paraszti kultúra

A polgárság viszonya a kulturális örökséghez különálló, ha-
talmatlan méretű probléma; amely a művelődéstörténet több év-
századot átfogó fejezeteinek részeként is vizsgálható. E
nagylelegzetű kérdés első része viszonylag homogénebb és
egyszerűbb /gondoljunk a feltörekvő polgárság és a görög-
római antikvitás viszonyára a reneszánsztól az empire-korszak
klasszicizmusáig/. Második része már sokkal heterogénebb
és ellentmondásosabb /pl. romantika, eklektikus és historizá-
ló akadémizmus, futurizmus, fasizmus stb./.
Ha a népi-paraszti kultúra örökségének kérdését eseljük ki,
akkor természetesen a modern polgárság viszonya jöhet szó-

sításba. A modern polgárság tehette csak meg, hogy a népi-paraszi termelést, kulturát, életmódot drasztikusan és konzekvensen szétzuzza - Angliában már a 18. század első harmadától, Középkelet-Európában a 19. század harmadik harmadától kezdődően. A modern polgárság teremtette meg a "rezervátum"-jellegű muzeumi kulturát és a fogyasztókat manipuláló, a hordozó szubjektumtól a tárgyat elidegenítő divatot. Ez a fajta muzeumi eszme és ez a fajta divatmechanizmus nagy mennyiségben szívta és szívja fel a népi kultúra áruvá alacsonyított tárgyi világát. A modern kapitalizmus a népi-paraszi kultúra tárgyainak használati értékét a csereértékkel helyettesítette./Különösen igaz ez a paraszi kultúra tárgyainak tömegméretű termeléssel pótoltságára./

A polgári tömegkultúra totális győzelmét a népi-paraszi kultúra fölött hideg közönnyel konstatálja Hauser Arnold. "A városi kultúra terjedése a modern kommunikációs eszközök segítségével, a film, a rádió, a televízió, a képes újságok és a napi sajtó révén, nemcsak teljes demokratizmust eredményez, de a kultúra uniformizálódását is, amellyel szemben a népművészi formanyelve nem lehet ellenállóképese. A nyugati országokban már nincs népművészet, mert a városi tömegkultúra olyan gyorsan terjed és változik, hogy a vidék lakossága nem ér rá saját hagyományainak továbbfejlesztésére vagy a befogadottak átalakítására a hagyomány jegyében. Semmi sem tartóztathatja fel itt a népművészet eltűnését, felváltását a nagyvárosi tömegművészete által."⁷ Tény, hogy Hausernek a leírás szintjén igaza van. Az egyik probléma az, hogy "hideg közönye" mögött a népművészet elvi és en bloc leértékelése áll. /Hauser szerint a népművészet kimerül a játékoságban és az ornamentikában, sohasem ér föl a "Változtasd meg életed!"

rilkei parancsának hangsúlyozásáig. Cáfolatképpen hasonlítottunk össze egy magyar népballadát egy Beckett-drámával./ A másik problémánk Hauser felfogásával szemben az, hogy közös logikai osztályba sorolja a modern polgári tömegkultúrát és a népi-paraszti kultúrát. A marxizmus szerint a kultúra két alapvetően különböző megjelenési formájáról van szó, amelyek még funkcionális szempontból sem tartoznak együvé. /Hausertől már csak egy lépés választja el Henry Rabassiere felszínes álláspontját: a folklór nagy része, "amelyet mint pozitív valamit szoktak összehasonlítani a mi "tömegkulturánkkal", valójában nem egyéb, mint azoknak a civilizációknak a tömegkulturája, amelyeket nem jellemezett a divat szakadatlan változása."⁸ - A teljesebb igazsághoz tartozik, hogy a marxista művelődéssel-mélet - bizonyos vonatkozásokban - elismeri a polgári tömegkultúra fölényét a népi-paraszti kultúrával szemben./

Más magyar szerzők - immár nem a nyugat-európai, hanem a magyar valóság talajáról kiindulva - nem elégednek meg a tény leírásával, hanem egyrészt összetettebben vizsgálják a kérdést, másrészt leleplezik a mögöttük rejtőzködő szempontokat mint az uralkodó osztály szempontjait. A történeti sorrendet betartva, először Fülep Lajos 1907-ből való írására utalunk. Cikkét a népi-paraszti kultúra iránti polgári érdeklődés szellemes leleplezésével indítja: "Kiderült, hogy míg az őseink lóhust, a mai paraszt művészetet puhít a nyerge alatt.... Művészetet, melyért nem állanak finom esztéta urak - nemcsak üvegen néző etnográfusok, hanem józemu esztéták-, nem állanak hepehupás, görbe vidékek rongyos faluiban mászkálni, nem állja a kultuszkormány ezt a mászkálást tőle telhetőleg távologatni... A leereszkedésnek az a fajtája ez, hol csak a leereszkedő nyerhet, és büszke lehet arra, hogy leereszkedett."⁹

/Kiem. töltés - É.Cs./ Fülel csak ezután, miután az áruvá válás egyik oldalát szemlélte, mutat rá a népi-paraszti kultúra kapitalista megmértelkezésére: "a paraszt minél piszkosabb, annál tisztább a művészete. Minél messzebb esik a vasutttól, annál érdekesebb volna szállítani a holmijait. Minél irástudatlanabb, annál mezésőbb formákat ír keze a vászonra, fába."¹⁰

Verecs Péter 1937-ben még tovább ment. Pontokba szedve felismeréseit, a következő lajstromot kapjuk: 1. a polgárság csak a művészeti életben hasznosítható paraszti östehetőségekre kíváncsi, a politikai karakterűekre nem /e ez a kultúra leszűkítését jelent!/: 2. a polgárság felfokozott érdeklődése a parasztkultúra iránt saját kulturális dekadenciájának indirekt bizonyítéka; 3. a parasztkultúra mesterséges és magábanálló kultusza látszólag demokratikus, valójában reakciós tendenciájú politika; mert a parasztság szemét nem a jövő felé is, hanem csak a múlt felé irányítja.¹¹ "Egyszóval - írja összegzőképpen -: muzeális értéket gyűjtenek és pártfogolnak, de a valóságos kulturát elveszítik, mert a felbomlást gyorsító tényezőket kénytelenek - pillanatnyi politikai érdekből - támogatni és elősegíteni."¹²

A kapitalizmus és a népi-paraszti kultúra itt vázolt viszonya nem teória a teoretizálásért; hanem olyan történelmileg valószínűségű görbe tükör, amelyben a szocializmus gyakorlata tartósan nem ismerhet magára. Erről az oldalról tekintve a kérdésfeltevés elveszti "akadémikus" ízét, és gyakorlativé-politikává válik.

3. Korunk integrációjának problémája: szocialista kultúra és a népi-paraszti kulturális hagyományok

a./ A népi-paraszti kultúrához való viszony problémái

szervezetileg a nemzeti és nemzetközi kultúra örök-

népének kérdése alá tartozik.

Ez azt jelenti, hogy minden kulturális objektívizációt - a falitányéroktól és a népdaloktól kezdve századunk iparművészetéig és a szimfóniáig - egyaránt a tehertétel és az adaptáció mérlegére helyezzünk. Lenin ebben a kérdésben is nagyon egyértelműen és világosan fogalmazott: "Amikor kiadjuk "a demokratikus és a nemzetközi munkásmozgalom internacionális kulturájának" jelezavét, minden nemzeti kulturának ceupán demokratikus és szocialista elemeit vesszük át, mégpedig csak és feltétlenül minden nemzet burzsoá kulturájának, burzsoá nacionalizmusának ellensúlyozására."¹³

/Lenin kiemelései/ A szocialista kultúrába - bárhonnan jöjjön is az - csak azt integrálhatjuk, ill. kell integrálnunk, amire a mindenoldalú humanizmus, a szép, tartalmas, tevékeny és békés emberi élet érdekében szükségünk van. A nemzetközi kultúra haladó és értékes eredményei iránt fejlődő szocialista nemzeti kulturánk érdekében vonzódunk; és megfordítva: a nemzeti /ezen belül: népi-paraszti/ kultúra mind teljesebb és elemzőbb feltárásával az egyetemes kulturát is gazdagítani kívánjuk.

Nem járnánk el eléggé körültekintően, ha a népi-paraszti kulturát csak nemzeti kulturánkon belül szemlélnénk. A marxista-leninista nemzetiségi és művelődéspolitikai a népi-paraszti kultúrához való viszony négy oldalát különbözteti meg gyakorlati tevékenysége során. Ezek a következők: 1. államhatárainkon belüli magyar népi-paraszti kultúra, 2. államhatárainkon belüli nem magyar népi-paraszti kultúra, 3. államhatárainkon kívüli magyar népi-paraszti kultúra /ez tovább bontható eredeti és nem eredeti miliőben tényezőre/, 4. államhatárainkon

kivüli nem magyar népi-paraszti kultúra. /Bartók Béla sem csupán az elvont "tisztá forrásból" merített, hanem a magyar, a román, a szlovák, a török és az arab népzene konkrét tiszta forrásaiból./

b./ A népi-paraszti kultúra értékeinek megőrzése csakis a mezőgazdaság szocialista átvezetése eredményeinek továbbfejlődésével együtt történhet.

A legkárosabb romanticizmus lenne a kollektívizálást felelőssé tenni a népi-paraszti kultúra számos értékes vonásának megzűnéseért, széteszóródásáért. Kétségtelen, hogy a voluntarista beállítódású első "tagosítási" hullám idején történt ilyesmi, de a fő tendencia már akkor /és még inkább a második hullám idején/ a népi-paraszti kultúra, élet- és termelési mód negatív, visszahúzó örökségének a felszámolása volt. Nem szólván arról, hogy már jelenünkben is - és még inkább a jövőben - a termelőszövetkezetek jelentik-jelenthetik a népi-paraszti kultúra értékeinek nem muzeális, nem intézményesített, nem a divat változásaihoz igazodó, hanem a való élettel szorosabb egységet biztosító, éltető bázisait. /Csak arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy nem csupán a lehetőségeknek, hanem a teendőknek is bővében vagyunk./

c./ A népi-paraszti kultúra integrálódásával párhuzamosan a "városi" és a munkáskultúra értékeinek is mind teljesebben és mélyebben be kell épülnie a parasztság, a falusi és mezőgazdasági dolgozók tudatába és világába.

A kulturális cserefolyamat kétirányú jellegét kell hangsúlyoznunk - ez parancsolóan következik szocialista kulturális forradalunk általános célkitűzéseiből és a szocialista nemzeti egységnek a kultúra vonatkozásában is fennálló követelményeiből. A parasztságnak magának is valóságos arányaiban

és összefüggéseiben kell megértenie, hogy milyen értéket képviselnek a szellemi eredetében jórészt apáiktól rájuk maradt kincsek a kultúra egészében. /A szocializmusban egyetlen parasztnak sem szabad "műparaszt"-válnia. Építhetünk falumuzeumokat, de nem tehetjük magát a falusi életet muzeálissá./

d./ A népi-paraszti kultúrához való viszony nem maradhat meg a dísz tárgyak /ezek eredetileg lehettek használati tárgyak is/ és a népdalok, néptáncok szintjén /különösen nem, ha ezeket más dalok és más táncok közé illesztik/.

Az ilyesfajta leszűkítés veszélyei közismertek és a mindennapi élet által igazoltak. Például: 1. a gicces jelenségekkel való társítás nem a giccsnek, hanem a népi-paraszti kultúrának ártalmas; 2. a népi-paraszti kultúra tárgyainak mint " egzotikumoknak" a felhalmozása a sznobizmus egyik formája lehet és 3. legrosszabb esetben a nyereszkerdesi vágy eszköze is. A szocialista kultúrának a népi-paraszti kultúra legértékesebb és legalapvetőbb jellemzőit kell kibontani; gondolunk itt alkotó és alkotó, alkotó és befogadó, kultúra és termelés szorosabb, termékenyebb kapcsolatára. Egyszóval a népi-paraszti kultúra mélyen demokratikus és közösségi szellemét kell megéreznünk és megértenünk - vagyis integrálnunk. Ez vezérelte Bartók Béla, Kodály Zoltán munkásságát; Fülöp Lajos, Veres Péter és legújabban Kósa László írásait.

JEGYZETEK

1. A kérdésről lásd bővebben: Éles Csaba: A kulturális örökség problémái. In: A kultúra fogalmáról Bp, 1980. Kossuth 334-354.p.
2. Hegel, G. W. F.: Előadások a világtörténet filozófiájáról. Bp, 1966. Akadémiai 138.p.
3. MEM. 3.k. Bp, 1960. Kossuth 37.p.
4. MEM. 20.k. Bp, 1963. Kossuth 606.p.
5. Munkásmozgalom és kultúra. Bp, 1979. Kossuth 71.p.
6. Lenin és Lunacsarszkij /Levelek, dokumentumok, feljegyzések/. Bp, 1979. Kossuth 46.p.
7. Hauser Arnold: A művészettörténet filozófiája. Bp, 1978. Gondolat 272.p.
8. Futószalag és kultúra /Esszék a mai amerikai kulturális életről/. Bp, 1972. Gondolat 69-70.p.
9. Fülepi Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig /Cikkek, tanulmányok/. Bp, 1974. Magvető I.k. 193.p.
10. U.a. 194.p.
11. Veres Péter: A szocialista műveltségről. Bp, 1978. Kossuth 42-3. és 50.p.
12. Ua. 45.p.
13. Lenin: Művészetről, irodalomról. Bp, 1966. Kossuth 282.p.

Tar Károly

A MÖVELŐDÉSPOLITIKA ÉS A NÉPI KULTURA

Soós Pál nagyon hasznos és értékes tanulmánya és az eddig elhangzott vita néhány gondolat elmondására késztet, Véleményem szerint a most folyó eszmecsere egyik alapkérdése az integráció. Egyetértek Durkó Mátyással abban, hogy a jelenleginél jobban kell tisztázni a fogalom lényegét, tartalmát. És itt elsősorban nem a fogalom szó szerinti értelmezésére, hanem az integráció folyamatára, a folyamat pontosabb elemzésére, sajátosságainak teljesebb feltárására gondolok. De szükség van azoknak a rétegződéseknek átfogóbb vizsgálatára is, amelyekről Durkó Mátyás szólt. Én úgy gondolom, hogy amikor azt vizsgáljuk, hogy a népművészetből mit emelünk át a mai művészetbe, a szocialista kultúrába, akkor nem mellőzhetjük elemzésünk során a művészeti ágak egyenmű közegéből eredő sajátosságokat. Nem biztos ugyanis, hogy a népi kultúra, a népművészet minden ága azonos szinten és módon integrálódhat a művészeti alkotásokba, kulturális életünkbe, gondolkodásunkba. Bartók, Kodály és Tórnai zenéjének forrása a népzene. De e szerzők műveinek nemcsak forrása a népzene, hanem a zene tartalma, szelleme, lélegzése is elválaszthatatlan a népművészettől. A bartóki vagy tornai művek mégis önálló életűek. Ezek az alkotások nemcsak felidézik a népi-paraszti kultúrát, a sámánizmus világát, hanem a népi-paraszti - sámáni kultúra szellemét szóltatják meg mai zenében, öntörvényű művészeti alkotásokban. Alkotó tevékenységük az integráció legmagasabb szintje, a megszüntetve megmaradás teljessége. Valószínű azonban, hogy ez a teljesség nem minden művészeti ágban kérhető azonos módon számon. Az

építészet például elsősorban motívumokat emel át a népi építészetből, a színművészet felidőzi vagy feleleveníti a népi formákat, a formanyelvet a népi játékokból. De a teljes integrációhoz erősebbek a lehetőségeik. A mai építészetnek a megjelenése sajátosságaiából, objektív helyzetéből eredően tehát más a viszonya a népi építészethez, mint a XX. századi kortárs zenének az "anyagtalan" népzenehez.

Az integrációnak azonban nemcsak ilyen módon lehet elkeltető sajátosságai, hanem abból eredően is, hogy hogyan jutunk hozzá a népművészeti alkotásokhoz, azok szelleméhez. Az egyik legkézenfekvőbb módja az, amikor közvetlenül, személyesen találkozom a népművészet alkotásaival, amikor igényemre, izlésemre, műveltségemre van bízva, hogy mit fogok fel, és mit emelek át saját világomba. Ebben az esetben az integráció szintje nyilván attól is függ, milyen gyakran teremtnék lehetőséget erre a találkozásra, és milyen érzékeny, fogékony a népművészetre a befogadó lelkivilága. A másik, nem kevésbé fontos útja, amikor egy-egy alkotó műve révén ismerkedem meg a népművészet világával, amikor a művész segítségével - az előző formánál sokkal magasabb hőfokon - magam is integrálom az élményt, és művészi nyelvvé formálom, művészi világképembe emelem a népművészetet.

A fentiek elemzőbb vizsgálata talán ehhez is segítséget nyújt, hogy pontosabban értelmezzük a népművészet állandó, mindig meglévő, de az ember változó viszonya miatt napjainkban is módosuló szerepét.

* * *

Hozzászólásom második részében a művelődéspolitikai és a népi kultúra, a népművészet kapcsolatáról szólnék. Sze-

retném mindjárt az elején megfogalmazni, hogy a népi - paraszti kultúra nem azonos a műveletlenséggel, az alacsony szintűséggel, még akkor sem, ha a népművészet hordozói közül bizony sokan hiányos műveltséggel rendelkeztek és rendelkeznek ma is. Mindezt azért tartom fontosnak megjegyezni, mert az elmúlt időszakban hol politikai okokból, hol valamiféle arisztokratikus eznobizmusból azonossági jelet tettünk a népi és a primitívség között.

Ez a torz látásmód különösen a Horthy-korszakban erősödött meg, aminek elsősorban politikai okai voltak. A rendszer képtelen volt a társadalom alapvető ellentmondásait gazdasági, politikai úton megoldani. Ezért a társadalmi feszültségeket átvetítette a kultúra, a művészet síkjára, és ott próbált megoldást keresni. A kultúra támogatásával, a népművészet felkarolásával akarták enyhíteni a társadalmi feszültségeket. A kultúra és benne a népművészet is karitatív funkciót kapott. Gyámolítani akarták a műveletlen és szegény parasztokat a népművészettel is, ha már más módon nem segíthettek rajtuk. A Gyöngyösbokréta és más hasonló paraszti kultúrát támogató akciók mögött tehát nem a népművészet szerepének felismerése, önzetlen támogatása állt, hanem az a hazug népbarát politika, amely a népművészet külső látszatával akarta elterelni a figyelmet a belső bajokról. A paraszti kultúra támogatásának volt persze olyan célja is, hogy ennek kiemelésével háttérbe szorítsák a munkásosztályt és annak kulturáját. A nemzetfenntartó parasztság, a népi-paraszti és nemzeti kultúra azonosságának hangoztatása mögött tehát az uralkodókörök szűkkörű osztályérdeke húzódott meg.

Ezen a nézeten alapvetően a szabadművelődési korak sem változtatott. A szabadművelődés ideológusai paraszti

jellegű, ugynevezett tiszta polgári demokratikus átalakulásban látták a társadalmi fejlődés útját. Természeteszerű volt tehát a parasztság kiemelése. A paraszti kultúrát tekintették legfontosabb, gyakran egyetlen kulturális értéknak, felhasználandó hagyománynak.

Az ötvenes évek művelődéspolitikájában más szerepet kapott a népi kultúra, a népművészet. A kibontakozó kulturális forradalom a munkásság művelése mellett az elmaradt falu műveltségi szintjét is fel akarta emelni, és ápolni akarta kulturális örökségét is. A népi kultúra értéke valószínűsőbb lett és kezdetét vette a népi - nemzeti kultúra integrációja. A dogmatizmus megerősödésével azonban ez a folyamat egyre jobban lelassult, majd meg is szakadt. A népi kultúra virágzó ágait is letördelték.

A revizionizmus megerősödésével újra divattá vált a népi - paraszti kultúra. De a jelenség mögött ismét visszahúzó erő, a szabadművelődési korszakhoz hasonló politikai érdekek húzódtak meg.

Az 1958-ban megjelent művelődéspolitikai irányelvek és napjaink művelődéspolitikájának is fő figyelme újból a munkásozrtály felé fordul. De érdekessége és tanulsága is a művelődéspolitikának, hogy soha ilyen intenzitással nem törődtek a parasztság művelésével, a népi-paraszti kultúra ápolásával. Az sem véletlen, hogy éppen az utóbbi években foglalkozunk a népi-paraszti kultúra korábbinál sokkal tágabb, összetettebb és mélyebb elemzésével. És más összefüggésben is folytathatnánk a gondolatsort.

Ezt a kissé leegyszerűsített történeti áttekintést azért idéztem fel, hogy érzékeltessem: a népi - paraszti kultúra integrációja, a népi-paraszti-nemzeti kultúra körüli viták,

bizonytalanságok és bátortalanságok részben azzal is magyarázhatók, hogy a parasztság, és a népi-paraszti kultúra értelmezése, pontosabban ennek integrációja gyakran áldozatul esett a politika torzulásainak. És ez bizony akadályozta az őszinte vélemény kialakulását, a tisztánlátást, és magát az integráció folyamatát is.

+ + +

Befejezésül a népi - paraszti kultúra jelenlétéről, pontosabban egyéniségünket formáló hatékonyságáról szeretnék beszélni. Teljesen egyetértek azzal, amit Bényei Miklós előadásában elmondott. Adatokkal, tényekkel igazolta, hogy iskolai oktatásunk - a tananyag összeállítása vonatkozásában - mit tett annak érdekében, hogy minél szélesebb körben megismeressük a népművészet kincseit. Ez a törekvés mindenképp elismerésre méltó. Bár én úgy gondolom, hogy az ismeretanyag megszerkesztésében, átadásában sem teljes ez a kép, mert például középfokon sok minden megszakad abból, amit alsófokon helyesen megkezdünk. Elég itt csak a zenei nevelésre gondolni.

De én most nem erről szólnék elsősorban, hanem az átadott anyag hatékonyságáról, az ismeretanyag értelmezéséről, feldolgozásáról. És ebben a vonatkozásban bizony nagyon sok a teendő, sok a tanulnivaló.

A népi- paraszti kultúra körül kialakult bizonytalanságok a ma tanító pedagógusok ismeretében, élményanyagában is tettenérhetők. Hiányzik a tanult anyag őszinte átélése. Márpedig, ha a pedagógusoknak is csak tankönyv, száraz ismeret a népművészet, ha önmagát nem vezette végig az integráció megszüntetve megmaradás élménysorán, nehezen várható el az érzelmi azonosulás, az érzelmi relitethezesség, a kisugárzás, amely pe-

dig legalább olyan fontos része a tanításnak, nevelésnek, mint maga az ismeret.

Alsófokú oktatási intézményeinkben világviszonylatban is jól kiépített zeneoktatási rendszerünk van. Mégis kevés emberrel szerettetjük meg igazán a zenét. Egyre kevesebben és egyre kevesebbet ismernek meg a fiatalok abból a csodálatos népdalkincsből, amellyel rendelkezünk. Pedig az éneklésnek nemcsak érzelmi hatása, hanem közösségteremtő ereje is van.

Éppen ezért nemcsak teljesebbé, hanem hatékonyabbá is kell tenni nevelésünket ahhoz, hogy minél több embert életre-szólóan megérintsen a népművészet szelleme, hogy ezt a tiszta forrást mindenki alkotó módon integrálhassa egész egyéniségébe, szocialista kulturájába.

Rubovszky Kálmán:

A NÉPI-PARASZTI KULTURA ÉS A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ

A falusi lakosság urbanizációjával párhuzamosan reális a veszélye a népi-paraszti kultúra eltűnésének. A városiak falusiak még őrzik ugyan a népi-paraszti kultúra tárgyait, szokásait, de ezek keverednek a városi kultúra elemeivel, sőt a városi kultúra tömegtermékei egyre erőteljesebben a falun is kiszorítják a hagyományos közösségi eredetű tárgyakat, alkalmakat, szokásokat. S. Nagy Katalin szépen elemzi ezt a folyamatot kutatásainak publikációiban.¹ Gí-gászi küzdelemnek vagyunk tehát tanúi: vajon elveszítik-e a nemzetek sajátos, a tradíciók tiszta forrásából táplálkozó, karakterüket, vagy valamiféle erő segít nekik, hogy megőriz-zék önmagukat, abban a "nagy faluban", melynek Mc Luhan² nevezte el a világot eszmefuttatásaiban?

Magyarországon a 60-as évek közepén, amikor sokan a népművészetet egy letűnt kor sajátjának kezdték kikiáltani, így írtak erről a témáról: "...se nem elég régi, se nem elég átfogó a társadalmi erő - mint Nyugaton - ahhoz, hogy ak-tív történelmi értékek és eleven hatású, nemzeti kincsnek tekinthessük /.t.i. a népdalt/ se nem eléggé friss és élő anyagú - mint Keleten - ahhoz, hogy természetes életmódját továbbfolytassa..."³ A televíziósok viszont esküdtek, hogy az az eszköz mely szétforgácsolhatja a közösségeket ugyan-ugy egy ügy érdekében össze is hozhatja, mozgósíthatja.

Az előjáték 1966-ban a Nyilik a rózsá című műsor volt, amelyben nemcsak népdalt, hanem magyar nótát is megszólal-tattak a résztvevők. A minta az abban az időben sikeres

táncdalfesztivál volt. A fokozatosság elve megkívánta ezeket az izlésbeli engedményeket.

A következő sorozat az 1969 őszén indult és azóta már fogalomná vált Röpülj páva. A versenyt a televízió a felszabadulás 25.évfordulójára rendezte. Ennek a versenynek már bevallott törekvése volt, hogy a népdal úgy jusson, a sorozat révén, a köztudatba, hogy a magyar nótának egyenlő partnerévé váljon népszerűségben. A műsor a bartóki és kodályi úthoz hasonlót is keresett: köztudomású, hogy ez a két zeneszerzőnk juttatta a magyar népdalt a koncertpódiumokra.

A tömegkommunikációs hír értéke annál nagyobb minél inkább meglepetés erejével hat. A Röpülj páva versenyeken az volt a meglepetés, hogy a széles közönség számára, addig ismeretlen dalokat kellett dalolni a versenyzőknek. A tömegközlés másik ereje a sorozatszerűség volt. Fél éven keresztül foglalkoztatta az országot ez a téma. De nemcsak foglalkoztatta, hanem bizonyos határokon belül aktivizálta is.

A verseny egyik célja az volt, hogy országos mozgalmat indítson az addig ismeretlen dalok felkutatására. A közép-döntőben szerepelt versenyzőkre népdalokkal lehetett szavazni. Ezáltal növekedtek a versenyzők nyeresési esélyei. Az eredmény szinte hihetetlen: 5245 dal érkezett, melyből 1066 dalt fogadott el úgy, a Magyar Tudományos Akadémia munkatársaiból felkért bizottság, hogy azok a Magyar Népzene Tárába is bekerültek. Ez a népzene kutatás történetében páratlan gyorsaságú eredmény.

A verseny befejeztével felvetődött és erősödött az igény, hogy az érdeklődést, a feléledt éneklőkadvet állandósítani kell. Így született meg a Röpülj páva kör című adássorozat. Itt már a spontán alakuló, de a Hazafias Népfront, a Termelő-

szövetkezetek Országos Tanácsa felhívása nyomán lendületet nyerő, helyi Pávakörök mutatkoztak be. Ma már ezernél is több a működő Páva-körök száma.

A verseny másik eredménye a városi fiataleág körében tapasztalható. Ujszerű, a hagyományokban gyökerező, de mai, korszerű stílusban megszólaló zenélési mód alakult ki. Ezt a stílust a Sebő-Halmos duó kezdeményezte, de képviselői közé tartozik a Délibáb együttes, a Vizöntő, a Kolinda és a Muzsikások is. E zenei adaptálások a népdalt a populárisabb énekes zenei műfajokba örökitették.

A Röpülj páva továbbfejlesztett változata volt az Arany Páva 1973 október 14-től 1974 április 15-ig. Ennek a célja, hogy más népek népművészetét is közel hozzák a magyar közönséghez.

A Röpülj pávát 1977 és 1978 télfordulóján ismét megrendezték. Mostmár azonban nem egyének, hanem etnikai egységek fogtak össze, hogy egymással vetélkedjenek. Pl. Rábaköz a Pest megyei szlovákokkal vetélkedett. A résztvevőknek a televízió munkatársai segítségével az etnikai egység legjellemzőbb vonásait bemutató filmet is kellett készíteni. Sokak szerint ezáltal a vetélkedő mesterkéltté lett, elvesztette eredeti varázsát és mozgósító erejét is.

Egy másik tömegközlelési eszközt, a sajtót is be kell kapcsolnunk eszmefuttatásunkba. Az Új Tükör az egész versenyről színes képekkel illusztrált cikkekkkel emlékezett meg, levelezési rovatában pedig helyt adott az adássorozattal kapcsolatban kibontakozott vitának. Megjegyezzük, hogy az Új Tükör nemcsak a Röpülj páváról tudósít, hanem rendszeresen közöl színes illusztrált riportokat a népi kultúráról általában is. Pl. Venkóné Dudás Juliról a festegető parasztaasszonyról, vagy

a Tikverő mohaiakról, de sokkal fontosabb kérdéseiről a népi tárgyak gyűjtéséről is, az azzal kapcsolatos viészalésekről is, cikkezik 1978-as számaiban. Egyébként szinte valamennyi képes folyóiratunkban találunk a népi kultúráról ismertető cikket. Kiemelkedő az Élet és Tudomány tevékenysége, de a különféle divat rovatok sem lebecsülendők pl. a Nők Lapjéé. Ezek a cikkek mint látjuk nemcsak a zenei kultúráról, hanem a tárgyi kultúráról vagy a népköltészeti hagyományokról is megemlékeznek. A cikkek és műsoradások tényleges színvonalát és értékét természetesen a néprajzos szakember hivatott megítélni, de úgy tűnik a sajtó, és a televízió szépen kezdeményez. Bizonyíték rá a Tükrös című 13 részes sorozat 1973 májusától 1974-ig, mely a régi és sokszor már kihalófélben lévő mesterségeket mutatta be a mézeskalácsostól a papucsosig.⁴

A Magyarországi néptáncokat 1975 szeptemberétől a Magyar népmeséket pedig a múlt évtől láthattuk 12 részben /és Jan-kovics Marcell rendezésében/ rendszeresen. A Szép magyar tánc sorozat épp mostanában műsora a televíziónak, az Aprók tánca pedig a gyerekeket ismerteti meg egy-egy tájegység tánc-hagyományai-val. A rádió sem marad el a televízió és sajtó mögött, bár lehetőségei e vonatkozásban korlátozottabbak. Még olyan műsorokba is becsúsz a népi kultúra tiszteletét mint a Harsan a kúrtzól, vagy Lányok asszonyok. Sokkal fontosabbak azonban az olyan sorozatok mint a Kis magyar néprajz, ahol a népszokások, alkalmak, mesterségek stb. helyet kapnak. A Magyar népköltészet, magyar népdalok című sorozat a 60-as években a legváltozatosabb hazai tájakra kalauzolta a hallgatót. A rádió jellegénél fogva mégis két sorozatot kell kiemelnünk az egyik a Manga János szerkesztette Az élő

népdal, a másik Sárosi Bálint ma is futó sorozata a Zenei anyanyelvünk.⁵

Az élő népdal célja az volt, hogy számot adjon arról: hol, mely korosztály él a népdallal; melyek voltak a régi és melyek a mai dalolási alkalmak; hogyan tükröződik dalmaink - ben a falu mai életmódja; van-e hatással a mai népdaltudásra a rádió és a televízió és hogy a téjegységek képviselői hiteles előadásokban ismertessék a dalokat. 1974-re a 300. műsort ünnepelték a szerkesztők.

A műsorokról a Minerva gondozásában könyvek is jelentek meg e az jó példa a komplex tömegtájékoztatásra. A sajtó, rádió, televízió és a film mellett a tömegkiadású könyveket is tömegközlési eszközöknek tekinthetjük. Ha a mai könyvkiadást a felszabadulás előttivel vetjük össze, akkor legtöbb mai könyv tömegkiadásának tekinthető. Közülük is a népszerű formában kiadott könyveket tekinthetjük leginkább tömeges jellegűeknek. Ezek közül kétségtelenül igen népszerűvé vált, nem utolsósorban az ifjúság 60-as 70-es években bekövetkezett népművészeti érdeklődése miatt, a Corvina Könyvkiadó Magyar Népművészet sorozata. Az Ortutay Gyula által szerkesztett sorozat jellemzője a zsebkönyvszerűen könnyen kezelhetőség, a közérthetőség melyet a szerkesztők térkép és színes illusztrációk révén és a szövegek hatásos tagolása révén érnek el. Néhány cím abból a sorozatból:

Martin György: A magyar nép táncai; Dömötör Tekla: Magyar népezokások; K. Csilléry Klára: A magyar nép butorai; Manga János: Magyar pásztorfaragások; Gáborján Alice: Magyar népviseletek; Manga János: Magyar népdalok, népi hangszerek stb. A tömegkiadású könyv mellett hatékony közlési rendszer a film is. Különösen ha televízió közvetíti. A nép-

rajzi filmezésnek nagy hagyománya van világszerte. Ezzel a kérdéssel Hoppál Mihály foglalkozik bővebben a Folklór-Társadalom-Művészet 2-3. számában.⁶ Magyarországon 1927-ben kezdtek a néprajzi filmezést és feltétlenül nagy dokumentatív értéket képvisel az osztrák George Höllering Hortobágy című filmje. Valamennyi korabeli dokumentumnál hitelesebben mutatja be a hidi vásárt, a hortobágyi emberek akkori életét. A felszabadulás utáni hozzáférhetőbb hagyományokat őrző filmek közül csak néhányat sorolhatunk fel. Az eredetileg néprajzos kiváló filmrendező Szóts István Kövek, várak, emberek című filmje Hollóköt mutatja be. Huszárik Zoltán Elégia című 1965-ben készült alkotása a ló és az ember kapcsolatát filozófikus mélységben tárgyalja, 16 mm-es változatban is kölcsönözhető a Kalocsa-i rapszódia, mely a Kalocsa vidéki pingálós író és hímező asszonyok művészetét és néhány Kalocsa vidéki népszokást elevenít fel. A Magyar fazekasok a veleéri völgyben készített felvételeken mutatja be a népi fazekasság technikáját. A Sírátók című film a kihaló félben lévő népszokással ismerteti meg.

A magyar naiv művészet széles körben, a televízió révén való megismertetésében jelentős szerepet vállalt Moldován Domokos.⁷ Vankóné Dudás Juli a Palócföld leghíresebb parasztművészetének mindennapjait 1968 őszétől 1969 nyaráig követte végig kamerájával. Filmjét cinema direct módszerrel készítette. Vagyis meglepetésszerűen járt hozzá forogni. Bemutatja a film Galgamácsát, ahol Dudás Juli él és dolgozik, Galgamácsa lakodalmát, a Szent Iván napi tűzugrást, a szüretet, a fonóházat stb. Moldován Domokos a Magyar Televízió megbízásából 1972-74-ben 9 naiv művésztől készített filmsorozatot Magyar naiv művészek címen. Ezenkívül a fehér gyászt be-

mutató: Halálnak halálával halsz és a Szerelmi varázslások című filmje nagyban gazdagítja ezt a sort, melyet Kollányi Ágoston, Kis József, Lakatos Vince és Lakatos Iván is.

A népi-paraszti kultúra azonban nemcsak ennyire direkt módon hatol a filmművészetbe. A játékfilmek belső világát is gyakran töltik el a népi kultúra elemei. Elég ha Szőte István Emberek a havason, Jancsó Miklós Szegénylegények, Gaál István Sodrásban, Kósa Ferenc Tízezer nap vagy Dózsa című filmjének képsorait felidézzük. Kósa a Hószakadásról nyilatkozva kijelenti, hogy a filmművészetben is azt a hagyományörzést kell vállalni, amit a népzeneben Bartók és Kodály elkezdett. Néhány alkotásával a rajzfilm is ezt vállalja. Richly Zsolt Felezállott a páva, Reisenbüchler Sándor A nap és a Hold elrablása, Jankovics Marcell János vitéz, Dargay Attila Lúdas Matyi című művei legalább is ezt példázzák. /A már említett Magyar népmese sorozatot is Jankovics készítette a Magyar Televízió részére és most készül az egész estét beöltő A fehérló fia/. A Talpalatnyi föld lakodalmas rigausától a Körhinta mindent átfogó Jaj de széles jaj de hosszú ez az út dallamáig tehát, és azon túl is, igen gazdag a folklór felhasználása a filmekben.

A hanglemez-kiadás már a felszabadulás előtt sorozatot adott ki normál lemezeken a magyar népmesékről és népdalokról. A felszabadulás után megújult erővel folytatta ezt a kezdeményezést. /Kétféle hanglemezt különböztetünk itt meg: zenei és irodalmi hanglemezeket./

A zenei hanglemezek közül szintén csak néhányat említünk meg: Magyar népzene I-II /4-4 lemezen/, Ecséri lakodalmas és Jelen napok az Állami Népi Együttes műsorából. Megjelent egy válogatás 4 kislemezen a Televízió Röpülj páva műsorából is, a

fentebb már említett együttesek, melyek a népzenei populárisabb zenébe oltva terjesztik ugyancsak rendelkeznek lemezzel /Sebő együttes; Délibáb stb./.

Az irodalmi hanglemek közül már a Magyar Hanglemez-gyártó Vállalat első prózai felvétele 1953 október 16-án az-zal büszkélkedhet, hogy a Derék Jankó című székely népmesét szövegezte meg. Az első hosszanjátszó mikroberázás felvétel pedig /1958 április 30-án/ a Kriza János gyűjtéséből származó két székely népballadához a Kőmíves Kelemenhez és a Júlia szép lány-hoz fűződik. A magyar líra gyöngyszemei című lemez-sorozat is hasonlóan hasznos eszköz a népi-paraszti kultúra tömegkommunikációs terjesztésében. Ehhez természetesen még hozzávehetnénk azokat az átdolgozott változatokat, amelyeket Illyés Gyula, Benedek Elek, Alekseej Tolsztoj és mások nyomán örökölt meg a magyar hanglemezgyártás.

Összefoglalva: A tömegközlési eszközök elvonják ugyan a népi-paraszti kultúra továbbörökítendő hasznos jelenségeinek aktív gyakorlásától az embereket és passzívra teszik őket, ugyan-akkor azonban fontos missziót töltenek be a népi kultúra tömeges megismertetésében. A baj az, hogy a televízió és a tömegközlési eszközök kulturális stratégiája nem eléggé komplex és összehangolt, másrészt hiányzik a tömegközlési és egyéb közművelődési eszközök /pl. az iskola/ összehangolt működése. Így a népi kultúráról szóló műsorok nem élnek úgy az emberekben, mint ahogyan ezt nagyon helyesen a szeminárium-mi hozzászólásában pl. Tar Károly is elvárná.

A tömegközlési programoknak izlés irányítást kellene végezni-ük, ahol a negatív jelenségeket is elemeznék és az adaptálandó történelmi örökség felhasználásának módjára a kulturális tehertételnek pedig sajátos arculatára hívnák fel a figyelmet. Ez, a törekvések ellenére, sem mindig sikerül.

JEGYZETEK

1. S. Nagy Katalin: Vizuális tömegkommunikációs termékek a lakásban. In Rádió és Televízió Szemle 1977/3.
2. Mc Luhan, Marshall: Understanding media: the extension of man. /With a new introd. and bibliography by the author/ New York - London, etc. /1966/ Mc Graw-Hill
3. Lengyelfi Miklós: A két Péva - Népzene a televízióban. In: Rádió és televízió Szemle 1974/3.
4. In: TV Filmográfia
5. In: Magyar Rádió Írott Dokumentáció
6. Hoppál Mihály: Film és folklór. In: Folklorizmus egykor és ma - Előadások I. Voigt Vilmos bevezetésével Kecskemét 1978. Folklór - Társadalom - Művészet 2-3.
7. A naiv művészet tíz esztendeje a tévében /T.J./, In: Rádió és Televízió Szemle 1976/1.
8. Oldal Gábor: Fonotéka és iskola /részlet/. In: Dr. Rubovszky Kálmán: Szöveggyűjtemény a közlési rendszerek tanulmányozásához.
9. Pócsiné Munkácsy Gabriella: Irodalmi hangplemek Magyarországon /Diszkográfia/. 1953-1974. NPI Bp. 1975.

Mojzesné, Székely Katalin:

"A FALAK KÖZT"-¹

/Néhány gondolat Erdei kultúra-felfogásáról/

1.

"A szociológiát a társadalmi lét egyéb megnyilvánulásai között a kulturális élet jelenségei is elsőrendűen érdeklik."² - írja Erdei Sándor egy olyan kötet utószavában -, a "Művekkel élő társadalom"-ban - amely Erdei Ferenc írásait tartalmazza irodalomról, művészetről, művelődésről. Ez az érdeklődés a mentsége e sorok írójának is, aki közvetlenül nem foglalkozik a kultúra szociológiai kérdéseivel, de igen Erdei életművével. A konferencia témájának időszerűsége és Erdei Ferenc alapműveinek sokértelmű szintézise felbátorította a szerzőt, hogy elfogadja a felkérést egy korreferátum tartására. "A népi-paraszti kultúra integrációja.." elméletileg fontos, gyakorlatilag rendkívül aktuális kérdés. Mindezt megerősítik azok a tények, hogy vita folyik a fogalmak értelmezése körül; történeti előzményei zűrzavarosak és részben feltáratlanok, illetve konzekvenciái felemásak. Leszűkítés, önkényes felhasználás, a direkt politizálást kiszolgáló alkalmazás voltak a figyelmeztető jelek, hogy a kultúra, a népi-paraszti kultúra, a szocialista kultúra egész kérdéskörének további tudományos vizsgálata és újraértékelése lényeges kérdések társadalmi fejlődésünkben. Politikai szempontból pedig ezért is szembe kell néznünk mindezzel, mert bizonyos értelemben ma is alkalmasak a kérdések a nacionalizmus konzerválására, ellenzékiesség szitálására, nemzeti önértékelésünk torzítására.

A referátum és a vita széleskörű kitekintéssel, a társadalmi összefüggésekbe történő sokoldalú beillesztéssel, nagy probléma-érzékenységgel kezeli a szocialista kultúra elméleti és gyakorlati kérdéseit, szélesen értelmezi a kultúra fogalmát. Világosan megfogalmazza, hogy a népi-paraszti kultúra értékeinek őrzésében és vizsgálatában kiemelkedik a néprajztudomány, mai integrálásában pedig döntő szerepe van a művelődéspolitikának. A művelődésszociológia mai szerény eredményei mutatják /a kultúra javainak elterjedésével összefüggésben/, hogy ez nagyon bonyolult folyamat és soktényezős képlet, nemcsak egyszerűen a régi és új integrációja. Jelenti a nemzeti és egyetemes kultúra, a korábbi osztály-kulturák /elit-tömeg:munkás és paraszt/, a mai polgári és szocialista kultúra, az átmeneti és tartós elemek, a passzív és aktív értékek, a különböző tudományok eredményeinek egymáshoz való viszonyát, ezek feltárását, értését.

A vita is ezek bizonyítéka. Egyetlen probléma jelentőségét kívánjuk erőteljesebben hangsúlyozni: ez a történelem tanulságainak és a történeti szemléletnek a fontossága. A két világháború közötti időszak - amelyre ugyan többen hivatkoztak, onnan idéztek példákat - az a korszaka történelmünknek, amelynek tüzetes vizsgálata elkezdődött, de sok a fehér foltja, tisztázatlansága. Hogy Huszár Tibort idézzük: "1926-1940 között változott a hazai szellemi áramlatok belső dinamizmusa, fellendülések, megtorpanások követték egymást; módosult a különböző irányzatok befolyása a Horthy rendszer kulturális szervezetében, az uralkodó osztály hegemoniájának érvényesítésében; vagy a másik póluson az ellenzéki folyamatok kifejezésében. De nemcsak az

egyes áramlatok viszonya módosult; a látszólag homogén áramlatok vezető csoportjait és frakcióit is az állandó helyzetváltoztatás jellemzi, a programok is újrafogalmazódnak, s továbbá: az egyes személyek életpályája, szellemi metamorfózisa is színezi a jelzett folyamatokat.³ A jobbra nyitó és tolódó hatalmi szféra, a sokszínű koncepciók, a zűrzavaros eszmei erjedés folyamata az utóbbi években már elemzésre került.⁴ Láthatóan keveredtek ott a polgári radikalizmus, a marxizmus, a faji és fasiszta eszmék. Kétségtelenül kiemelkedik két kérdés, melynek megítélését a sokféleség jellemezte: a nemzeti problémája és a parasztság problematikája. Ez a paletta a parasztromantikától a reális faluszociográfiáig igen színes, és a nemzetit illetően is igen bonyolult. Egyik oldalon a nemzeti összefogás gondolatáig jut, míg a másik oldalon a beloldaliság és haladás eszméjét is a nemzetinek rendeli alá, hogy a jobboldali sovinizmus, fajelmélet eszméjét ne is boncolgassuk. Mindezek sok áttétellel és pereze nagyrészt megtisztulva, marxista átértékeléssel jutottak tudatunkba, de sokak fejében ma is magukon hordoznak problémakeltő, negatív jegyeket. S miután az ezekről való gondolkodás bizonyos értelemben "rétegtörténet", s a korai szocializáció örökíti is a mintákat, úgy véljük, az iskola szerepe valóban kiemelkedő jelentőségű lehet abban, amit a kultúrából kiválaszt, hogy a műveltség részévé tegye.

3.

Erdei Ferenc kutatásai során külön nem foglalkozott a kultúrával, ha ilyen témájú írásai alkalmilag voltak is. De alapművei mindegyikében megfogalmazza ezzel kapcsolatos felfogását, mert az része annak a társadalmi szintézisnek,

melyben a kultúra helye meghatározott. Már 1937-ben a "Futóhomok" -ban ezt olvashatjuk: "... az alföldi parasztkultúra klasszikussá érett. A viselet, az életberendezés bölcsen primitív eszközei, a jószággal való bánás kultúrája, faragó művészkedés, és pásztornóták mind beszédes megjelenési formái egy zárt paraszti világképnek... S ha a primitív kultúra él, ez azt jelenti, hogy a paraszti társadalmi szerep és sora is élő. Az a nép, amely még élő parasztkultúrát tud felmutatni, érintetlen alárendeltségét és elszigeteltségét mutogatja."⁶

A később kifejtett koncepció alap gondolata már itt világosan kirajzolódik: kultúrafelfogása széles, az ember egész mesterséges környezetét átfogja, a termelési kultúrát, a szellemi kincseket, melyek életmódformáló hatását érzékeli, ha erre direkt módon nem is utal. Ami a parasztkultúrát illeti, egyértelműen utal arra, hogy az a parasztlét következménye. Máshelyt pedig határozottan elítéli a "Gyöngyösbokrétás" meggyarkodást, az utánzó művészetet, az irányított parasztkultúrát, ahogyan írja: "a paraszt műgyártást".

A "Parasztok" c. könyvében rajzolódik ki egy határozottabb népi-paraszti kultúra-felfogás, ahol értelmezi saját költői tömörítését, amelyben a parasztkultúra "árnyékban nőtt virághoz hasonlatos." Ez következménye annak a parasztábrázolásának, amelyben, idézzük "ez emberarcnak egy árnyékosabb és durvább vonalú formáját rajzolták ki a napta len oldalon eltöltött századok". Annak a fejezetnek a címe, amelyben ezeket a kérdéseket vizsgálja: "A falak közt" - önmagában is jellemző. A zártság, elkülönültség, a nemzetből való kirekesztés, az alsó osztály-volt lényegre törő megfogalma-

zása rejtezik mögötte. Erdei számára nyilvánvaló volt a kultúra gazdasági-társadalmi meghatározottsága. Így válik érthetővé számunkra, amit arról ír, hogy ez a paraszti kultúra csak addig él, míg a parasztlét fennáll. Észlelte ennek bomlási folyamatát is, mert a felemés polgári átalakulás a paraszt-rétegek polgárosodását is jelentette, s vele együtt a kultúra felbomlását. Ezért nem sajnálta ezt a kultúrát, ezért tartotta természetesen világra tekintését és a "magasabb kultúra" behatolását a paraszttársadalomba. Ez volt az ára a lassan induló, de később kiteljesedő paraszti felemelkedésnek. "A paraszt-kulturának meg vannak számlálva a napjai. Szép volt, de nem kár érte." - írja. Értékelése szerint a paraszt-kultúra elemi, közösségi és általános, melyet a társadalmi helyzet "szorossága" idéz elő. Elemi, mert olyan megoldások tárháza, amelyeket szorult helyzetében küszködött ki magából az ember. De nem a kultúra primitív, hanem a helyzet, mely béklyóba köti. Kösségi, mert termékei nem választ-hatók el a termelőközösségtől. A paraszttársadalom nem ismeri a "magában álló egyént", így kulturájában a közösség hagyja jóvá, szentesíti a szükségletet és az alkotást. Az egyén hozzátehet, de a közösség sorsára kell vonatkoznia és annak kell elfogadnia. Általános, mert mindenki egyformán él vele, termeli, fejleszti és mindenki résztvesz az alakításban. Nem is tartja számon az egyéni teljesítményt. Kollektív alkotás a parasztkultúra, ezért tükrözi Erdei szerint olyan hiven társadalmi világát. Nincs alkotó és közön-ség, nem szakma a "műtermelés". A "mű" valójában paraszt-helyzetük tökéletes átélése.

Konkrétan állást foglal abban is, hogy "a civilizáció két nagy birodalma: a termelés munkája és az együttélés

rendje" - amit ha tovább gondolunk: az első a tevékenység -, a másik a magatartásrendszer, s a kettő együtt mai felfogásunk szerint az életmódot jelenti. Vagyis a kultúra része az életmódnak, így meghatározó szerepe van annak alakulásában. Erdei a kulturáról szólva a szükségletek, értékek, életrend problematikával kapcsolja azt össze, ami komplex látásmódját, a meghatározottság érzékelését mutatja. Ez utóbbi szerinte a paraszti kultúrában érvényesül a legközvetlenebbül, mert a termelést szolgálja, s majdhogynem kirekeszti a technikát. Két út van a kultúra előtt: a kiteljesedés vagy a megszűnés. Izgalmas és elemzésre érdemes ahogy a nemzeti parasztkulturát elemezve kijelenti: "A különböző nyelv, az eltérő vérmérséklet csak olyan, mint a virág színe: attól az még egy faj lehet." S ha lehetséges a népek kultúraelemeinek átvétele, ott nem is olyan nagy a különbség.

Félre nem érthető módon érzékeli és érzékelteti Erdei a kettős kultúra létét. Ugy ítéli meg, ez Nyugaton másképp van, s ha ez egyfajta idealizálása is annak a "tisztá" polgári fejlődésnek, lényegében jó meglátás s előrevetithető volt belőle az az állítása, hogy ez a polgárosodási folyamat nálunk is bekövetkezhet a kultúrában is. Ezt a fogyasztási szokásokban, erkölcsben, életberendezésben, szabad időben egyaránt kimutatja a nyugati országokban. Témánk szempontjából is jelentős az előbbi megállapítása: "... a társadalom kultúrája egyenesen a parasztkultúra kivirágoztatása. Minden kultúraág előrehaladása a parasztkultúra különös gondokkal számontartott elemeiből indul ki és azokat fejlesztí elérhetetlennek hitt magasságokba." Ha érzünk is valamelyest olyat, mintha abszolutizálná a fentieket, tény, hogy

ez nem direkt állásfoglalás azügyben, miszerint a népi-paraszt elemek beépíthetők a társadalom gazdag kulturális tárházába. A "Parasztok" gazdagon szórja az életmód és kultúra mai kutatóinak a paraszti lakáskultúra, egészségügy, szerelmi szokások, az öltözködés, táplálkozási kultúra, szabad idő felbecsülhetetlen adatait.⁶

Ezdei alapkoncepciója következetesen körül elő a magyar városról, a faluról, a paraszttársadalomról, a tanyákról írott könyvekben, a negyvenes évek elejéig született valamennyi elemzésben. A "város és vidéke" gondolat, amely ilyen című önálló könyvében, a 60-as években is újrafogalmazódik, számunkra együtt jelenti a város-falu közeledésének marxi gondolatát, a természetes közlekedés-folyamatát, a vidékiség felszámolását, a népi-paraszt és az általános kultúra integrálódását. O összeköttetésnek nevezi, s amiért életművet és életet áldoz neki, benne van a "Magyar város"-ban: "... a város és falu sajátos és különálló jellegű társadalmi rétegződést alakít ki... Ez a társadalmi tagozódás ugyanilyen különbséget jelent a kultúra szintjében is, tehát joggal beszélhetünk városi és falusi kultúráról."⁷ Ennek a könyvnek az útravalóiból az emelkedik ki, ahogyan a társadalom meglévő szellemi örökségének általános kincsesházát feltárja számukra és keresi megszületése körülményeit. Felhívja a figyelmet arra, hogy mindaz, amit egy város gazdasága és fejlettsége jelent, az csak a vidék energiáiból keletkezhetett. S ha nem zárnák ki a falut, ha nem lenne alárendelt, sokkal több "kulturérték" termelődné. Határozottan, társadalmi oldalról is felveti ennek az alávetettségnek az igazságtalanságát, s ennyiben tovább jut előző műveinél: /a kultúra vonatkozásában/ "Az a helyes álláspont

-írja -, hogy a kultúra és civilizáció kiterjedését ne szakkitsák meg istenhátamögötti területek, melyek hozzáférhetetlenek a város javei számára..." A későbbi kiváló településszociológus ekkor is világosan látta, hogy ezek a kérdések közvetlenül határozzák meg a kultúra, művelődés terjesztését, közkinccsé válását.

A "Magyar falu" a polgárosodás hatására felbomló falusi társadalmat és életformát rajzolja fel. A magyar falukutatás tükrében megdöbbentő képet rajzol: "Kiderül mindenekelőtt, hogy a falvakban nem idilli megelégedettség és békeesség honol, hanem különös elégedetlenség, "néma forradalom", s még a jobban élők között is betegség, tudatlanság és egy falura süllyedt alkultúra torz művei uralkodnak."⁸ Konkrétan elemzi a falusi életmódot. A falu szellemi életével összefüggésben pedig kifejti a rendi falu 2 elkülönült kulturarétegét: a színes parasztkulturát, és az országot reprezentáló nemesi kulturát. Az előzőről az ismert módon szól, megmutatva ismét pusztuló folyamatát, benne, hogyan lesz a paraszt a városi kultúra fogyasztója. Érzékeli az ellentmondást: talaját vesztvén elpusztul a parasztkultúra, de idegen számára az, amit a város nyújt.

"A magyar paraszttársadalom"-ban ugyancsak markánsabban fogalmazódnak meg a problémák. A parasztkultúra autonómiája mint megvalósult folyamat tárul elénk, mint a zárt világ kulturélete. Az egyenlőtlen fejlődés következtében vannak még paraszt vidékek, ahol nemcsak a munka-magatartás, hanem az egész élet hagyományosan paraszti: az életberendezés, a gyermek-nevelés, a családi élet, a szórakozás, az egész kultúra. A polgárosodó falvak a polgári-vá-

rosi mintákat követik. De maga a minta, a polgári élet is torz formában tör be a faluba, így talajtalan. Ahogyan írja: "a paraszti formák korszerűtlenek, a polgári élet pedig helyzet-szerűtlen." Ismét állást foglal, hogy ez helyhez, földhöz, társadalmi állapothoz kötött kultúra, s bármennyire népi, egészében pusztulásra ítélt, legalábbis a polgári kultúrával és társadalommal nem kapcsolódik össze.⁹

A "Magyar tanyák" főleg a termelési kultúra szempontjából ad érdekes adalékokat és a szociális körülményekről. A kulturális viszonyokat siralmasnak nevezi.¹⁰ Nincs mód ehelyt elemezni, de meg kell jegyezni, hogy a felezabadulás utáni életmű 1-1 írásából kiviláglik; Erdei szükségesnek és lehetségesnek tartotta a népi-paraszti kultúra integrálódását. Bartókról mondja: "Ő az ősit és a modernt, a parasztit és az urbánus világot fogta valahogy szintézisbe... Megmutatta, hogy valahol itt kell meglegelni a korról, a történelemmel haladó emberiség soraának a nyitját."¹¹ Ő is ezt a meggyőződést vallotta, valósította meg és terjesztette: "... éppen az élteti ma is, modern korunkban a népdalt, hogy a történelem és a hagyományok legtömörebb megtestesítője. Az emberi kultúra nemcsak annyi, amennyit egy-egy nemzedék alkot és étél, hanem az is a lényegéhez tartozik, hogy előző nemzedékek értékeit is összesíti és halmazza." - mondotta a "Röpülj pával!" népdalverseny megnyitóján.¹²

Vallotta, hogy a művészetben is forradalom kell ahhoz, hogy a nép alkotásai rangot kapjanak és eleven erővé váljanak.¹³ A lehetséges alternatívák között tartotta ezámon azt az életmódtípust, amelynek embere a tudományt, az irodalmat, a művészetet, a zenét, más népek kultúráját ismeri, szereti

és ápolja a művészet emberi értékeit. Ennek képviselőit üdvözölte örömmel, és optimizmussal hitte, hogy számuk nagy és nő.¹⁴ Életében mindig, ha szükségesnek látta vagy igény fogalmazódott meg, szólt és írt a kulturáról, a műveltségről, ezek kiemelkedő személyiségeiről, a különös szeretettel a népi-paraszti kultúra multjáról, jelenéről és jövőjéről, melyet nemcsak ismert, hanem átélt. Ugy gondoljuk, ma is sokat merithet a tudomány és a társadalom Erdei kultúra-felfogásából.

JEGYZETEK

1. Erdei Ferenc: Paraszttok c. könyvének fejezetcíme, melyben kifejti álláspontját a paraszti kulturáról Hasonmás kiadás. Akad. 1973. 46. l.
2. Művekkel élő társadalom. Akad. Kiadó, 1978. 289. l.
3. Huszár Tibor: Történelem és szociológia. Magvető Kiadó, 1979. 151. l.
4. Lackó Miklós: Válságok és választások. TT Könyvtár, Gondolat, 1975.
5. Erdei Ferenc: Futóhomok /1937/. Hasonmás kiadás. Akad. 1977. 89. l.
6. Erdei Ferenc: Paraszttok /1938/. Hasonmás kiadás. Akad. 1973.
7. Erdei Ferenc: Magyar város /1939/. Hasonmás kiadás. Akad. 1974. 44-45. l.
8. Erdei Ferenc: Magyar falu /1940/. Hasonmás kiadás. Akad. 1974. 15. l.
9. Erdei Ferenc: A magyar társadalomról c. kötet "A magyar paraszttársadalom" /1941/. Akad. Kiadó, 1980. 83-263. l.

10. Erdei Ferenc: Magyar tanyák /1942/.
Hasonmás Kiadás, Akad. 1976.
11. Művekkel élő társadalom. Rádióbeszélgetés Huszár Tiborral.
Akad. Kiadó, 1978. 238. l.
12. Uo. "Röpkülj péva!" 147. l.
13. Erdei Ferenc: Emberül élni.
Gondolat Kiadó, 1974.
14. Erdei Ferenc: Város és vidéke.
Magyarország felfedezése sorozat, Szépirodalmi Kiadó,
1971.

Varga Gyula:

A NÉPI-PARASZTI KULTÚRA INTEGRÁCIÓJÁNAK TÖRTÉNETI ÉS MAI
PROBLEMAI, MÓDSZEREI

Soós Pál Kötő referátuma és az elhangzott hozzászólások azt bizonyítják, hogy a jelenség, melyet az "új folklórizmus" hulláma Európában ismét felszínre hozott, nem egyszerű felszínes divathullám, hanem szerves folytatása annak a XVIII. század óta többször meg-megújuló, már szinte periódusokban jelentkező kulturális áramlatnak, amely újra és újra felfedezi, majd zászlajára tűzi a népi kultúrát, elhatározza, hogy felemeli, mai csunya szóval "beintegrálja" a nemzeti kultúra egészébe. Ezt a jelenséget "Kalevala áramlat"-nak nevezte.

Soós Pál is utalt rá, hogy a népi kultúra "felfedezései" szinte minden időben valamiféle progresszív irányzatnak voltak az úttörői. Jól tudjuk, hogy a XVIII. századi felvilágosodás számára a "vadember" felfedezése, illetve ennek európai vetülete, a "paraszt" felfedezése azt jelentette, hogy a korakapitalista társadalmak magántulajdont szentesítő, éppen ennek révén elembertelenítő törekvéseivel állította szembe a "romlatlan", tehát tisztább, emberségesebb paraszti idillt. Tudjuk, hogy az a népiesség még - mai szóval élve - "nem nyugodott tudományos alapokon", inkább csak kívülről csodálták a parasztnép szorgoskodását, kívülről valóban harmonikusnak tűnő romantikáját. De hatása alól sem költők, sem filozófusok nem vonhatták ki magukat a legfőbb eredmény: a népi kultúra, főként a népköltészet kutatása már legtöbb országban nemzeti programban szerepelt.

Nálunk az első hullámok elültével a reformkorban tört

fel a második hullám, amely ekkor már nyílt politikai programmá lett. Tudjuk, hogy a polgári "nemzetállam" megálmodói nálunk a "nemzeti kultúrát" a népi kultúrára igyekeztek alapozni. A költő ideál: "... ki a nép ajkára Hullatja keblének mennyei mannáját". Zenei ideál az ekkor népzeneének tartott verbunkos zene, amelynek ebben az időben leghivatottabb reprezentálói az európai hírnévre is szert tett cigányzenekarok voltak. Megszületnek a nemzeti táncideálok, a csárdás és a körmagyar.

Ma már tudjuk, hogy ez a XIX. századi "népiesség" mennyire felületi megfigyeléseken nyugodott, hiszen ennek az elementáris erővel feltörő új kultúrának sokkal több köze volt az európai divatos, romantikus áramlatokhoz, mint a magyar nép valóságos, ekkor még bizonyára elevenen élő, évszázadok alatt kikristályosodott kulturájához.

A "népi-nemzeti" irányzat azonban győzött. Magáévá tette a hivatalos kulturpolitika, az Akadémia is. A "beintegrálás" tehát formálisan megtörtént. Kétségtelen, hogy hatalmas lendülettel indult meg a népi kultúra különböző hagyományainak az összegyűjtése és publikálása is. Később a "népi-nemzeti" irányzat - amint ez közismert - csődbe jutott. Művészi elveiben konzervatív, megjelenési formájában epigon, dilettáns, társadalomfelfogásában reakciós sikkra tolódott. Ebben az időben a haladást mindenképpen azok képviselték, akik szembehelyezkedtek a "népi-nemzeti" irányzattal. Ezt tették Európában az avantgárd irányzatok.

Nálunk azonban az történt, hogy a szembehelyezkedők a maguk módján újra felfedezték a népi kultúrát, csak most már megint más sikről, mint a XIX. század első felében. Az új felfedezők most már a népi kultúrának olyan vonásait hozták

felelőse, amelynek segítségével nemcsak a zsákutcába jutott modern művészeti irányzatoknak, hanem a XIX. századi népi-nemzeti irányzatnak is hadat üzenhettek. Felfedezték a népi jelképrendszer modern lehetőségeit, a népi kultúra olyan mélyebb rétegeit, melyek történetiségükben sokkal messzebbre nyultak, mint a népies új stílusú formák, s emellett művészil-et is sokkal kísérletezőbbek voltak. A mozgalom elindítói elsősorban a népzene gyűjtők voltak.

A népművészet, pontosabban a népi kultúra felfedezésének ez az új hulláma igen nagy feszültségeket eredményezett, mely ismét túlterjedt a teoretikus művészi - esztétikai körökön. Az "Új időknek új dalai..." ebben az időben nyilvánvalóan jelentette már azt a programot is, amelyet a mi szempontunkból legvilágosabban a két nagy zenész, Bartók és Kodály fogalmazott meg. Ők a régi népdalokban az új művészeti szintézisek lehetőségét keresték és találták is meg. De azt is megmutatták, hogy a népi kultúra csak annyiban nemzeti, hogy itt, ezen a földön formálódott olyanná, mint amelyen, de ugyanakkor részben összekapcsol bennünket népünk történetének messze századaival, de az európai kultúrával is, s különösen Bartók hangsúlyozta, hogy összekapcsol bennünket elsősorban szomszéd népeinkkel, szomszéd népeink kultúrájával. Tudjuk, a reakció szemében milyen port kavartak ezek a nézetek! Éppen ezért a népiség vállalása ebben az időben újra politikai hitvallás is volt; vállalása az igaz történelemnek és vállalása a modernségnek.

Tudjuk, hogy Bartók és Kodály a népi kultúrát minden eddiginél szívósabb akarással és tudományosan kidolgozott pedagógiai rendszerrel igyekeztek beépíteni a nemzeti kultúrába. A harc, melyet a nagy kettős elindított, még nem fejeződött

be, de eredményeit azért tapasztalhatjuk.

A népi kultúra iránti érdeklődés a két világháború között még nagyobb méreteket öltött, a részben új tartalommal is telítődött, amikor kapcsolódott a népi írók mozgalomával a az ugynevezett felkutatató mozgalommal. Ma szinte elképzelhetetlen, mennyire áthatotta ez a mozgalom az egész korabeli társadalmat, s éppen ennek megfelelően találkozunk számtalan megjelenési formájával. Az egyes irányzatok, törekvések megítélésében maga a kor sem volt egységes, méginkább látjuk a különbségeket ma. Az érdeklődés természetesen a felszabadulást követő években, különösen a "fényes évek" nemzedékében jutott legmagasabb fokra, szinte a hitvallás már-már mithikus szintjére. Népiség és újat akarás ebben az időben megint egyet jelentett, még akkor is, ha számolunk a romantikus túlzásokkal.

Tudjuk, hogy a népi kultúra tényleges "beintegrálása" azonban nem történt meg. Nem, mert az ötvenes évek mondva-csinált, ugyanakkor sterilizált, tudományosan teljesen összekuszált új "népi klasszicizmusa" csődbe jutott. A "szocialista tartalom-nemzeti forma" ismert koncepciója ugyan a népművészetet próbálta "kanonizálni", de elszakítva magától a néptől, sőt kiragadva magából a népi kultúrából is. Így többek között összekuszálódtak a népművészetben is - mint minden más művészetben - meglévő értéktárházak. Sőt - ha áttekintjük az ötvenes évek első felének népművészeti termelését - ezt állapíthatjuk meg, hogy elsősorban a népművészetnek a kisebb értékű, hazug csillogású, felszínesebb elemei jutottak elsősorban előnyökhöz, mert állítólag ezek fejezték ki leginkább "népünk derűs optimizmusát".

Érthető, hogy az 1950-es évek második felétől újból

megfigyelhető valamiféle "folklor reakció". Hivatalos művelődéspolitikusok, de maga a közvélemény is bejelentette a maga fenntartását a mind felszínesebbé váló hivatásos és amatőr "népi" produkciókkal szemben. Volt egy minisztériumi osztályvezető, aki egy népművelési értekezleten bejelentette: "ezekkel a néptáncsoportokkal már nem érdemes foglalkozni, hiszen két-három éven belül ugyanis felbomlik az egész mozgalom".

Ilyen körülmények között jutott el hozzánk az úgynevezett "új folklor hullám". Európában már pár évvel korábban divatba jött a régi paraszti használati tárgyak gyűjtése. Előkelő városi kirakatokban egyszerűen csak kitették dekorációként a rockát, a régi lószerszámot s más tárgyakat. Ifjúsági klubok parasztszoba-szerűen rendezték be klubhelyiségeiket. Nálunk az érdeklődés először a "Röpülő páva" első televíziós sorozata alkalmával csapott fel. Azután nálunk is elterjedt a gyűjtési láz, amely ma már szinte teljesen letisztította a falusi padlásokat. Elterjedt a pávaköri mozgalom, bestsellerként elkapkodták a néprajzi kiadványokat, megjelentek a táncházak, új tartalommal telítődtek a faragó, himző szakkörök, tömegesen jelentkeztek a TIT néprajzi szabadegyetemeire stb.

Az érdeklődők zöme az ifjúság közül került ki, akik most már szinte szenvedélyesen kezdték kutatni, s ami fő, meg is tanulni a népművészet régebbi hagyományait. Egyes hagyományőrzőbb vidékekre, de különösen Erdély, Moldova régi hagyományokban élő vidékeire valószínűsítésű bucsujárás indult Budapestről, de ez ország más városaiból is.

A mai érdeklődésnek nyilvánvalóan szintén más motivációja

van, mint a 30-40 évvel ezelőttinek. Egyrészeről a mai hang- és képrögzítő eszközök pontosabb felvételekre képesek, mint a régiek, így a mai gyűjtők méltán hangsúlyozzák, hogy ők a teljes hitelességre törekednek; a népművészetnek nemcsak a vázát, hanem a legapróbb előadásbeli effektusait is igyekeznek megtanulni. Ezen a téren kétségtelenül sokkal többet tudnak már, mint elődeik.

Ma úgy tűnik, hogy a népi kultúra más ágazatai iránt is mutatkozik érdeklődés. A gazdaságtudomány újra felfedezte pl. a rideg állattartás jelentőségét s egyre-másra hozzák létre a télen-nyáron szabadban élő gulyákat. Orvosok, gyógyszerészek kezdik kutatni a régi népi gyógymódok esetleges ható tényezőit. Ugy tűnik, hogy a kislakásépítésben az ötvenes évek "kockaház" típusai helyett ma a népi építkezéshez közelebb álló nyeregtetős típusok kezdenek terjedni, melyeken igen sokan a régi népi építészet bizonyos stílus-elemeit tudatosan is alkalmazzák.

Mindez azt mutatja, hogy a népi kultúra iránti érdeklődés mostani új hullámának van nagyon sok érdekes és hasznos eredménye. Ugy gondolom, az új hullám alapvető "indítékait" azonban még nem ismerjük eléggé. Magam egyáltalán nem akarom lekicsinyelni ezt a mozgalmat, de mintha kevesebb lenne a tényleges társadalmi töltése, mint a korábbi nagy hullámoknak, több lenne a "divat" jellege, ami nélkülözi a tényleges, messzertekintő, tudatos célratörést. Vagyis nem hiszem, hogy ez a mostani mozgalom lenne képes a népi kultúrának a végleges "beintegrálására" a szocialista nemzeti kultúrába. A kérdés persze igen bonyolult s ez csak akkor lesz vizsgálható, ha a mostani mozgalomnak az eredményeit, belső mechanizmusát majd egyszer sikerül feltárni.

A sok kérdés közül engedjék meg, hogy mint néprajzos most csak egyet ragadjak ki. Ha a népi kultúra helyét keressük a mai és a jövő művelődési szféráiban, mindenekelőtt pontosabban kell látni a népi kultúra körvonalait. Ma szinte frázisként elcsépeelt már a "tisztá forrás" szövege. Bartók, aki ezt a fogalmat először használta, pontosan tudta, hogy mit ért ez alatt. Amit azonban ma "tisztá forrás" jelzővel ajánlanak a közönségnek, az valójában nagyon zavaros forrás.

A baj ott kezdődik, hogy maga a hiteles, néprajzi eszközökkel összegyűjtött anyag is igen vegyes összetételű mész-sza. Az volt már évszázadokkal ezelőtt is, hiszen a népi kultúra mindenkor többféle műveltségbeli réteget foglalt magába. Ez a sokféleség megfigyelhető térben, időben és minőségben egyaránt. S akármelyiket nézzük, mindenhol kérdéses, hogy hol keressük a "tisztá forrás" kritériumát. Térben pl. benne van Kelet és Nyugat. A minden valószínűség szerint középkársiai pentatónia, az iráni műveltség gránátalmája, liliuma, a török róza, a balkáni eredetű építőáldozat, a lovasbomád népek nyerge, de benne van a Gregorián ének, a középkori rondo táncok, a reneszánsz ugrótáncok, a középkori kereszténység szentkultusza, egyes misztériumjátékok, és sorolhatnám tovább az új stílusú divatok, viseletek, zenei stílusok stb. hatásáig. E végtelen folyamatban hol huzom meg a "tisztá forrás" kritériumát? A fentiekben benne van az is, hogy a magyar népi kultúra is korban évezredekkel hidal át. Vajon lehet-e korszakhatára a "tisztá forrás"-nak az, hogy a hortobágyi pásztor mikor alkalmaz műanyagdarabkákat az ostornyél díszítésére? De hiába próbálnánk minőségi kritériumokat is szabni, rögtön kiderülne, hogy a népi műveltség éppen úgy befogadott magába művészileg értékes,

mint művészetiileg értéktelen hagyományokat. A népi műveltség értékbeli határát mindig a funkcionális szerep döntötte el. Bakos Ferenc mátészalkai gyógyító ember pl. a kórházból kisselejtezett fehér köpenyére különböző színes jelvényeket /köztük az 1950-es évek MHSZ jelvényét!/ akasztott, s ezek nála mágikus funkciót nyertek, tehát számára értéket képeztek. Ugyanigy nyerhettek kultikus értéket a búcsuk giccses viaszfigurái, a mézeskalácsosok offerei. De ugyanugy megfértek ebben a műveltségben azok a remekművek, amelyekre mi is olyan sokat hivatkozunk, amelyek az emberi kultúra kiteljesedését jelentik.

A népi kultúra létét, lényegét a közösségi tartalom határozta meg. A különböző korból, különböző helyről származó kulturális elemek csak olyan társadalmakban álltak össze egy funkcionálisan, szemléletrendszerében egységes kultúrává, ahol olyan zárt közösségek léteztek, amelyek nagyjából azonos foglalkozást űztek, azonos volt az izlésrendszerük, világnézetük. Ilyen közösségek voltak a feudális faluközösségek, de még a kapitalizmusban is bizonyos elzártabb faluk, vagy a falukon, városokon belül bizonyos kisebb társadalmi csoportok, rétegek. E közösségek lényegében már a kapitalizálódás óta mindinkább kezdtek felbomlani. A zárt közösségekbe mind nagyobb intenzitással törtek be a külső, idegen hatások, amelyek aztán előbb-utóbb megbontották a zárt kulturák egyensúlyát s előbb-utóbb a kulturák felbomlásához vezettek.

Nálunk ez a jelenség főként a XIX. század közepe tájé-
tól éreztette számottevően a hatását.

Kétségtelen, hogy a változások ebben az időben még nem olyan robbanásszerűen történtek, mint manapság. A néprajzi

gyűjtő egy kis nosztalgiával még néhány évtizeddel ezelőtt is szinte mozdulatlannak láthatta a paraszti világot, mert az újabb jelenségek mellett még szinte középkori eredetiségben megmaradtak régi elemek is. Pl. a népdalgyűjtők már a század elején is zömmel új stílusú és népies műdalokat találtak a falukban, de még sikerült megtalálniuk a régi stílus évezredekig nyúló hagyományait is. Még ma is találhatunk olyan szabedkéményes házakat, amely kb. a XVIII. század első felére volt jellemző.

Nem felejtethjük azonban azt sem el, hogy a néprajzi gyűjtő adatfelvételei során legalább száz esztendő óta találkozhat olyan jelenségekkel is, amelyek nem a régi-paraszti kultúra fejlődésének szerves, funkcionális eredményeként jöttek létre, hanem a meg-megújuló folklór hullámok hatására jószándékú dilettánsok, vagy üzleti vállalkozók hozták létre. Ne feledjük pl. hogy már a XX. század első évtizedeiben divat lett az úgynevezett "parasztbutor", melyet egyes ügyes asztalosok kihasználva, szériában festették a stilizált, paraszti székeket, ládákat, asztalokat, szekrényeket. Ekkor vált divattá a népies kézimunka is, mely leányiskolák kötelező tananyagává vált, s így viasszaszivárgott a falukba is. De itt említhetjük meg a népies műdalok, "magyar nóták" divatját is, melyek nem egyszer "népdal"-ként tudatosultak a közvéleményben is. A múlt század végétől az idegenforgalom hatására egyes vidékeken valóságos népi manufaktúrák alakultak, melyek szériában gyártották a népies műtárgyakat, s e gicestömeg nemcsak a külföldiek érdeklődését keltette fel, de sok helyen maguk a parasztek is komolyan vették s ilyenekbe öltöztek, ilyenekkel zsufolták tele lakásaikat.

A felszabadulás után az előbb említett "népi mozgalom" ugyan inkább "elvi ösztönzésből", mint tudatos megfontolásból igyekezett küzdeni a szélsőséges cifrálkodás ellen, de az 1950-es években az ilyen minőségi, tartalmi elvárások igen összezavarodtak. Így ettől kezdve egészen napjainkig államilag pártolt iparág lett a "népművészet" termelése. A jobb ízlésű közvélemény a megmondhatója, hogy milyen ízlésbeli káoszt teremtve ezen a téren.

Száz szónak is egy a vége: ki vállalkozna ma arra, hogy meghúzná a határvonalait annak, amit egységesen a "tisztá forrás" kategóriájába sorolhatnánk? Mi a recens, mi a survival, és mi az idegen, romlott vásári bővli? De ha végül tudományos elemzőmunkával szét is tudjuk választani a népi kultúra címezve alatt ma feltalálható rétegeket, meg tudjuk határozni az egyes rétegek tudományos vagy esztétikai értékeit, még mindig ott marad a kérdés: mit érdemes ezek közül kiemelni, "beintegrálni" a mai kulturánkba?

Ha ugyanis a népi kultúra "beintegrálásáról" beszélünk, nem elég csupán magát a beépítendő anyagot figyelembe venni, hanem ismerni kell a befogadó közeget is. Vagyis azt, hogy az adott időszakban, történetesen éppen ma, mi a befogadó kulturális igénye. Láthattuk, hogy minden kor befogadó-igénye más volt. Mást keresett a népi kultúrában a felvilágosodás, a reformkor, a XIX. századvég, a XX. századi népi mozgalom. Meg kell határoznunk, mi mit akarunk? Milyen nemes célokra óhajtjuk felhasználni a népi kultúra tanulságait? Ha ezt tudjuk, akkor tudjuk kijelölni azokat a rétegeket, amelyek céljainknak legjobban megfelelnek.

Eppen ezért alapvetőnek tartom, hogy a néprajztudomány lehetőleg minél több társadalmi tényező bevonásával igyekez-

zen rögzíteni minden hagyományelemet, mégpedig vagy eredetiben, vagy a legtökéletesebb rögzítőeszközök segítségével. Tekintettel arra, hogy a hagyományörző társadalmak korszaka most már bizonyosan véglegessel befejeződött, rendkívüli gyorsaságra, sürgősségre van szükség, hogy a ma még fellelhető elemek végképpen el ne pusztuljanak. Maga a gyűjtés válogatás nélkül, a teljességre törekedjen. Gyűjtés közben nem szabad "értékelni". Ezt a feladatot ráér a tudomány később is elvégezni. A gondos archiválásnak elsősorban a jelenségek pontos "beazonosítását" kell elvégeznie, vagyis azt a munkát, amelynek során megállapítható, hogy a feltárt tárgy, jelenség milyen történeti, kulturális rétegbe tartozik, s hogy a valamikori népi kultúrában milyen funkciója volt. Illetve, hogy időközben milyen változásokon ment át. Elvégzendők közben a szükséges restaurálások, rekonstrukciók, hogy majdan a felhasználók minél épebb, hitelesebb formában juthassanak hozzá. Ne feledjük: minden részlet érdekes lehet, tehát a számomra pillanatnyilag értéktelennek tűnő részleteket is nagy gonddal és lelkiismeretességgel kell rögzíteni!

A minden részletében feltárt népi kultúrából aztán mindenkor azokat az egységeket lehet kiemelni, amely egy adott kor kulturális érdeklődésének legjobban megfelel. Emellett, hogy ma pl. az ifjúság elsősorban a régi stílusú elemeket kedveli. De lehet idő, amikor az újabb stílusok iránt mutatkozik majd igény. Csak példaként említeném pl. az idén rendezett egri falvédő kiállítást. Ki hitte volna, hogy az általunk egykor giccseknek nyilvánított, de mindenképpen új stílusú népi himzett falvédők valaha is olyan érdeklődést váltanak ki, mint ez? Szinte bizonyos, hogy a különböző népi

építkezési stílusok a maga idejében még hatással lesznek a modern lakásépítkezésekre. Most egyelőre eredmény, hogy a nyeregteretős építkezés terjed, de bizonyára egyszer a stílusok részletesebb jellegzetességeit is figyelik majd az építkezéseknél. Világjelenség, hogy nő az érdeklődés pl. a természetes textilanyagok iránt. /Ma nálunk is egyre többen tanulnak szőni./ Fontos tehát ismernünk a hagyomány minden részletét.

Tudomásul kell tehát venni, hogy a népi kultúra élő forrása ma már elapadt. A történelemből ránk maradt hagyományelemek azonban megvannak s ezek önmagukban is számottevő értéket, "nemzeti vagyont" képeznek. Ezt a vagyont óvni, védeni kell minden áron, ez mindenkinek hazafias kötelessége. Hogy ezekből az elemekből tegnap, ma, vagy holnap mi nőtt, mi nő bele az élő kultúrába, az nem utolsósorban művelődéspolitikai realitás. Lehetséges, sőt bizonyos, hogy a mostani folklór hullám is elmúlik, de bizonyos, hogy az érdeklődés újra és újra felfedezi a népművészetet, az is lehet, hogy valamilyen olyan új oldaláról, amelyre eddig nem is gondoltunk. Gondolok pl. a népművészeti alkotófolyamat kollektív nevelő hatására, amit mai népi együtteseink, szakköreink körében már tapasztalhatunk. Hadd idézzem példaként a Biogal Gyógyszergyár népművészeti szakkörét, amelyben már több mint 120 asszony és leány tevékenykedik, és akik már olyan egységes izléskultúrával rendelkeznek, hogy száz évvel ezelőtt is bajos lett volna találni ilyen közösséget. Ki tudja, hátha ezek az alkotó közösségek, ha ezeket sikerül stabilizálni, bizonyos tekintetben átvehetik azt a funkciót, amit a régi falusi közösségek jelentettek: képesek lesznek tovább fejleszteni a népművészetet? Az új lehetőségek, az új igények

és az új módszerek kidolgozásában ma is lehetnek véletlen-szerű, spontán kezdeményezések, de gondolom, sokkal jobban kell építeni a kulturális folyamatokat kutató, vizsgáló, azokat tervező, szakemberekre, szakintézményekre.

Gondolom, ezért is van nagy jelentősége ennek a mostani tanácskozásnak,

Soós Pál:

ZÁRSZÓ

A NÉPI-PARASZTI KULTURA INTEGRÁCIÓJA A FEJLETT SZOCIALISTA TÁRSADALOM KULTURÁJÁBA C. SZEMINÁRIUM VITÁJÁHOZ

Mindenekelőtt azzal az általános megállapítással szeretném kezdeni kétnapos tanácskozásunk összefoglalását, hogy szemináriumunk messzemenően elérte kitűzött célját. Érdekes, izgalmas, gondolatgazdag és a szó legjobb értelmében vett alkotó eszmecserét, vitát folytattunk, amelyet mindvégig a tudományos igazságra való törekvés, az alapkérdésekben való egyetértés, az interdiszciplináris sokoldalúság és a szocialista művelődéspolitikai gyakorlatra való orientáltság jellemezett. Mintegy huszonöt hozzászólás hangzott el a szemináriumon, többen többször is szót kérve érveltek, vitáztak. Ezért a nagyfokú aktivitásért, az eszmecsere igényes, magas színvonaláért minden résztvevőnek őszinte köszönetet mondok. Külön szeretném megköszönni azokat a kritikai megjegyzéseket, amelyekkel a bevezető előadást illették. Bár nem vagyok egészen azon a véleményen, hogy a vita önmagában is érték, de sok ilyen vitát kívánnék a mai magyar kulturális-tudományos életben, ahol - mint ahogyan mi tettük - mellőzik az ószintétlen, félreértő és félremagyarázó, a sandán egymásra és másra figyelő, a klikkszempontokat érvényesítő, a teljes tudományos igazságot és etikát végülis háttérbe szorító megnyilatkozásokat. Az alapkérdésekben való egyetértés mögött a résztvevők olyan szemléleti egységére lehetett következtetni, amelynek egyik legfontosabb biztosítéka, alapja a szocialista

kultúra fogalmának elkötelezett és széles értelmezése. Bizonyos értelemben ezzel függ össze a szeminárium interdiszciplináris jellegének határozott kidomborodása. Eszmecserénk valós igazolását nyújtotta az interdiszciplináris megközelítés feltétlen szükségességének. Több tudományterület képviselőjében /néprajz, művelődéstudomány, művelődéspolitikai, filozófia, esztétika, andragógia, szociológia, pedagógia, kommunikációelmélet stb/ gazdag ismeretanyagot halmoztunk fel a vitában úgy, hogy mindenki tudott újat mondani, újszerű megközelítésekre, gyakorlati továbblépésekre orientálni. Nemcsak felvetettük a kérdéseket, de igyekeztünk azokat meg is válaszolni, meghozzá gyakorlatban való érvényesíthetőségükre is gondolva. Szemináriumunk anyaga - éppen fentebb vázolt jellegzetességei miatt - valóban szélesebb nyilvánosságot kívánna. A kiadás konkrét lehetőségeiről itt most természetesen még nem tudunk beszélni, de előzetes tervünk valóban az volt, hogy a szeminárium eredményességétől függően megpróbáljuk az anyag valamilyen formában való megjelenítését.

Ezek után néhány alapkérdésre és főbb vitakérdésre szeretnék a zárszóban kitérni.

A szeminárium egésze többszörösen visszaigazolta azt a meggyőződésünket, - amely egyébként a tanácskozás előkészítésében és megrendezésében is vezetett bennünket -, hogy ez a téma, amelyet napirendre tűztünk, egyike a marxista néprajztudomány, művelődéstudomány és szocialista művelődéspolitikai legfontosabb és legidősebb kérdéseinek. A bevezető előadás mellett szinte minden vitában résztvevő sokoldalúan indokolta ezt az idősebbiséget és fontosságot. Ezeket megismételni most fölösleges lenne. Engedjék meg,

hogy ezzel kapcsolatban inkább kiegészítsem, az emondottakat a téma szempontjából egyik legújabb országos fejleménnyel. Amint az bizonyára ismert a jelenlévők előtt, az elmúlt egy-két évben az MTA Társadalomtudományi Főosztálya a Művelődési Minisztériummal együttműködve és támaszkodva az érdekelte kutatóintézetek, egyetemi tanszékek és országos közgyűjtemények javaslataira, létrehozta a magyar nemzeti kulturális hagyományok, emlékek feltárását, nyilvántartását és kiadását célzó tárcaszintű kutatási főirányt. Sok hónapos előkészítő munka után elkészült a hosszútávú kutatási program tervtanulmánya, amelyet a Kritika című folyóirat 1980 októberi száma részletesen ismertetett.¹ A tervtanulmányt megismerve, örömmel állapíthattuk meg, hogy akaratlanul is elébe mentünk vagy legalábbis párhuzamosan gondolkodtunk, amikor szemináriumunkat két évvel ezelőtt megterveztük. Balassa elvtárs szavaival élve, ebből a szempontból is valóban jókor tűztük napirendre a témát. Tulajdonképpen a tervtanulmánnyal rimelve fogtuk fel tanácskozásunkon a népi-paraszti kultúra fogalmát, amikor úgy véltük, hogy az magában foglalja mindazokat a társadalmi életmóddal összefüggő tárgyi és szellemi eszközöket, javakat, értékeket, amelyek korábban az egész magyar nép, később elsősorban a parasztság történeti fejlődése során illetve Magyarországon területén létrejöttek. A hazánk, népünk, parasztságunk múltjáról tanuszkodó, igen sok elemében egészen jelenünkig élő és a fejlett szocialista társadalom jövőbeni kulturájába továbbvihető népi-paraszti kultúra esetében is tehát olyan nemzeti kulturális kincsről van szó, amelynek összegyűjtése, megőrzése, nyilvántartása, és a tudományos kutatás, valamint a közművelődés számára hozzáférhetővé tétele "egy ci-

vilizált nemzet magától értetődő társadalmi kötelessége.⁻²

Szemináriumunkon mi is szoltunk arról, hogy a fentebbi elismerés következményeként, az összes szocialista országokban, különösen a Szovjetunióban minden korábbit meghaladó mértékben fellendült a népi-paraszti kultúra feltárására, megőrzésére és továbbfejlesztésére irányuló tevékenység. Ezzel kapcsolatban hadd mondjam el, hogy nemrégén Litvániában, Vilniusban jártam. Módomban volt több néprajzi muzeumot, a Népművészeti Intézetet meglátogatni és a litván kulturális Minisztériumban megnézni azt a filmet, amelyet az 1975-ös litván nemzeti ének-, zene- és táncfesztiválról készítettek. Tudomásom szerint ilyen nagyszabású, a népi-paraszti kultúra hagyományait tudatosan ápoló és életben tartó hatalmas nemzeti megmozdulásra, melyen a legkisebb falvak lakosaitól az ország legfelső párt-, állami- társadalmi és kulturális vezetőiig, százezrek vesznek részt - Európának csak két kis országában: Litvániában és Észtországban van példa. A népi-paraszti kultúra szocialista kultúrába történő beépítésének kiváló mintáját nyújtják ezek a kis balti-tengeri szocialista országok. Az illetékes intézményeknek, szakembereknek és művelődéspolitikusoknak érdemes volna mélyebben és komolyabban tanulmányozni a Szovjetunió és a szocialista országok sok évtized alatt felhalmozott ilyen irányú tapasztalatait. A "neofolklorizmus" nyugati - nem egyszer kétes értékű - divathullámainál bizonyára értékesebb tanulságokkal szolgálhatnak e téren a szocialista országok. Bár nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy Nyugat-Európában, talán elsősorban Angliában a walesi és skót ének-zene versenyek, fesztiválok tulajdonképpen hasonló népi-nemzeti hagyományok ápolását jelentik évszázadok óta. Az az igazság, hogy ma még

nem ismerjük eléggé a világ különböző népeinek, országainak ilyen irányú népi kulturális megmozdulásait, rendezvényeit és tapasztalatait. Ezért mindenképpen irányadó és megszívlelendő az említett tervtanulmány célkitűzése, hogy a népi-paraszti kultúrával kapcsolatos munkálatok "nálunk is egységes koncepció, kielégítő tervszerűség és megfelelő irányítás alatt folytatódjanak."³

Teljes mértékben elfogadom Balassa elvtárs kritikáját, hogy bevezető előadásomban a néprajztudomány eredményeinek történeti összefoglalásához képest, aránytalanul kevés figyelmet szenteltem a népi-paraszti kultúra nemzeti kultúrába való integrálása történetének. Szerencsére maga, Balassa elvtárs és mások is bőségesen pótolták ezt a hiányosságot. Valóban igaz, hogy az integrálás történeti módzatainak feltárása, pontos ismerete nélkül nem tudjuk megoldani a kulturális integráció szocialista szakaszának a feladatait sem.

Es itt merül fel valóban az a jogos igény - azt hiszem ezt először Durkó elvtárs fogalmazta meg a legpregnansabban, hogy témánk szempontjából alapkérdésnek tekintsük annak tisztázását, hogy mit jelent magának az integrációnak a fogalma. A bevezető előadás valóban nem tisztázta, differenciálta eléggé ezt a fogalmat. Viszont, ha jobban meggondoljuk, ez az alapfogalom tulajdonképpen egyet jelent az egész szeminárium témájával, vagyis annak a kérdésnek a feltévesével, hogy mit is jelent a népi-paraszti kultúra integrációja a szocialista kultúrába. Ugy vélem, hogy kétnapos tanácskozá-
sunk sok új és elfogadhatónak látszó véleménynel, gondolat-
tal, elképzeléssel, öt javaslattal járult hozzá, jutott
közelebb ennek a kérdésnek a megválaszolásához. Mindeneke-
lőtt kiemelném azt a felismerést, hogy az integráció a "mit

és hogyan" kérdését egyaránt magába foglalja, ugyanakkor világos megkülönböztetésüket is feltételezi. Teljes egyetértés alakult ki abban a kérdésben, hogy az integráció nem jelenti és jelentheti a népi-paraszti kultúra teljes történeti állományának a beépítését a szocialista kultúrába. A kritikai átörökités eleve válogatást, szűrést, elhatárolást és elutasítást is jelent. A polgári korszak ilyen irányú kísérleteit felidézve a szeminárium számos figyelemre méltó pozitív koncepciót eredményezett a népi-paraszti kultúra integráció szempontjából történő strukturálására, rétegzésére. Ezeket természetesen még tovább kell munkálni, finomítani, hogy az integráció folyamatának legfontosabb részleteit világosabban láthassuk. Ez a folyamat természetesen magában foglalja mint mozzanatok az alkotást, megőrzést, átörökitést, újraalkotást, változtatást, megújítást, beépítést stb, de mindig az adott tartalom, anyag, szféra, műfaj, szint stb. szabja meg a folyamat mikéntjét. Nem volt és a jövőben sem várható még teljes egyetértés viszont abban a kérdésben, hogy kik és hogyan végezzék a népi-paraszti kultúra teljes kincsestárából való válogatást és szűrést. Ebben a tekintetben szemináriumunk végül is úgy foglalt állást, hogy a különböző szakemberek legszélesebb köreit kell bevonni ebbe a munkába, mindenekelőtt a néprajzosokat, köznevelődési munkásokat, pedagógusokat, művelődéspolitikusokat, esztétákat stb. A Bartók és Kodály-modell tulajdonképpen mind a "mit", mind pedig a "hogyan" kérdéseiben ma is időszerű útbaigazításokkal, iránymutatásokkal szolgál, de ehhez az szükséges, hogy újra visszaemeljük, újra értelmezzük, alkalmazzuk és továbbvígjuk a két óriás alapkonceptióit a mai magyar szocialista művelődéspolitikai új feltételrend-

szerében. A Bartók-centenárium jó alkalmul szolgálhat mindehhez.

A szeminárium vitájából az is nyilvánvalóvá vált, hogy a népi-paraszti kultúra szocialista kultúrába történő integrációjának legfontosabb intézményi hátterét, bázisait a család, az óvoda és iskola, a tömegkommunikációs és más közművelődési intézmények alkotják. Az elhangzott korreferátumok, hozzászólások imponáló tényanyaggal, meggyőzően bizonyították, hogy az integrációban milyen pozitív, de ugyanakkor negatív szerepet játszhatnak ezek a társadalmi-kulturális intézmények, ha jól, illetve rosszul funkcionálnak. A vita résztvevői egyértelműen kiemelték és előremutatónan vizsgálták a népi-paraszti kultúra hagyományos történeti és mai közösségformáló erejének óriási eredményeit és lehetőségeit. Utaltak ezzel kapcsolatban a szocialista életmód rétegzettségére, a munka, a szabadidő, a rekompenzáció ezzel összefüggő vonatkozásaira, a manapság annyira hiányzó kis közösségek, a közösségi életforma újrateremtésének perspektíváira. Külön érdekes elágazása volt a vitának a népi-paraszti kultúra úgynevezett "produkciós" elemeinek és a mindennapi kultúrába, életmódba beépíthető részeinek az egymáshoz való viszonya, kapcsolata és különbsége.

A szeminárium vitája, jóllehet több ponton, de csupán érintette a népi-paraszti kultúra és az úgynevezett tömegkultúra, illetve a városi, népi kultúra és szórakozás viszonyának a kérdését. Mindenesetre senki sem tagadta, hogy itt igen nagy és tisztázásra váró kérdések egész sora merül fel, amelyeket külön-külön is érdemes volna hasonló szemináriumokon napirendre tűzni.

A továbbiakban - az idő előrehaladottságára tekintettel - csak jelzem, hogy szemináriumunk alkotó marxista szemlélettel

közelítette meg a népi-paraszti kultúrával kapcsolatban felmerülő ideológiai kérdéseket is. Teljes egyöntetűséggel alapította meg például, hogy az integráció szocialista módja egyaránt megköveteli a nacionalista jellegű romantikus túlzásoknak és a nemzeti kishitűségnek, a kozmopolitizmusnak a kritikáját és folyamatos gyakorlati elutasítását, ugyanakkor a szocialista hazafiság, népiség és nemzetköziség állandó erősítését. Zárógondolatként hadd idézzem ismét a fentebb említett tervtanulmány egyik szép gondolatát: A népi-paraszti kulturális értékeinkkel való sáfárkodás "elsőrendűen nemzeti kötelesség ugyan, de ugyanakkor az egyetemes emberi kultúra egy sajátos részének a védelmét és ápolását is jelenti. Nemcsak önmagunk és utódaink, hanem a nagyvilág előtt is felelősséggel tartozunk azért, hogy ezt a népünk által teremtett értékegyüttest miképpen gondozzuk, elrejtjük-e, avagy közkinccsá tesszük."⁴

JEGYZETEK

1. Klaniczay Tibor: A magyar kultúra emlékeinek feltárása, nyilvántartása és kiadása. Kritika 1980. 10.sz. 3-5.old.
2. U.o. 3.old.
3. U.o.
4. U.o. 4. old.

Popular-Peasant Culture - Socialist Culture

A Summary

The present volume includes the introductory lecture, the supplementary reports and also the most interesting remarks of the conference held between 22 and 23 October 1980 in Debrecen on "The Integration of Popular-Peasant Culture into the Culture of Developed Socialist Societies". The question was discussed from the point of view of several interdisciplinary sciences such as ethnography, theory of culture, cultural policy, theory of adult education, sociology, aesthetics, theory of communication, etc. From among the numerous interesting opinions and positions here the author of the volume will outline only the following.

The search for a national-cultural identity in different countries, nations, societies and ethnic groups, which is getting more and more intensive, is one of the main characteristics of the present development of national and international cultures. In this process popular-peasant culture has an important role not only in Middle-Eastern Europe but also in the whole of the so-called "third world".

Socialist culture can also be looked upon as an organic integration, a synthesis of the best parts of the preceding class cultures /peasant, bourgeois and working class cultures/.

Over the past centuries and decades Hungarian ethnography has achieved remarkable results in the field of collecting, preserving and systematizing peasant cultural traditions in the Carpathian basin and it has also succeeded in

integrating these traditions into a socialist culture. Nowadays, however, there is no general agreement among specialists on the point of integration, folklorism and neo-folklorism. Confusion and obscurity can be felt in the related ideological questions, too /nationalism, cosmopolitanism, patriotism and internationalism, ethnic character, mass culture, etc./. There is also a great deal of contradiction and tension in the field of cultural policy, i.e. in the institutions and the related measurements.

Referring to the example of Béla Bartók and Zoltán Kodály in the first place, the participants of the meeting agreed that at present the integration of popular-peasant culture into socialist culture is one of the most important and topical tasks of the socialist cultural policy. At the same time there was also general agreement on the point that the process of integration should be carefully examined from a historical point of view, too. The notion of integration itself must be defined more precisely and explicitly. The collected museum pieces of popular-peasant culture must be separated from those elements which can and must be integrated into socialist culture either with or without alteration or by recreating them. This implies that not every element of the popular-peasant culture, the scientific collection and elaboration of which is still a task ahead of the researchers, can be transferred into socialist culture, i.e. they need to be selected and screened. In this respect new approaches and suggestions were offered to the questions of what and how.

From the point of view of cultural policy the participants stressed the role of schools and mass media. Special attention was paid to the schools and television in the process of integration in the past and the future. It was stated that there is much disagreement in this field and besides the numerous good examples there were many deficiencies pointed out by the participants. There was general agreement on the meeting that discussions should be carried on about this complicated subject.

Volkskultur, Bauernkultur - sozialistische Kultur

Zusammenfassung

Der Band enthält das Hauptreferat, die Korreferate und Diskussionsbeiträge des wissenschaftlichen Seminars "Die Integration der Volkskultur und Bauernkultur in die Kultur der entwickelten sozialistischen Gesellschaft". /Die Konferenz fand 22-23. Oktober 1980. in Debracen statt./ Das Thema wurde interdisziplinär aus dem Aspekt von mehreren Wissenschaftszweigen behandelt /Ethnographie, Bildungstheorie, Bildungspolitik, Soziologie, Ästhetik, Kommunikationstheorie usw./. Von der Vielzahl der interessanten, neuen Gedanken und Ansichten können wir im Rahmen dieser kurzen Zusammenfassung nur die wichtigsten hervorheben. Die Suche nach der nationalen Identität und der Versuch ihrer Realisation ist ein dominanter Charakterzug der heutigen kulturellen Entwicklung auf der ganzen Welt. In diesem Prozess spielt die Volkskultur und die Bauernkultur in Ostmitteleuropa aber auch in der dritten Welt eine wichtige Rolle.

Die sozialistische Kultur kann als die Synthese der besten Traditionen der früheren Klassenkulturen aufgefasst werden /Bauernkultur, bürgerliche Kultur, Arbeiterkultur/. Die ungarische Ethnographie hat grosse Verdienste auf dem Gebiet der Sammlung, Pflege, Systematisierung der kulturellen Tradition des Bauerntums in Karpatenbecken. Diese mehrere Jahrhunderte geführte Tätigkeit hat die Integration der Bauernkultur in die sozialistische Kultur vorbereitet und

möglich gemacht. Heute werden die Fragen der Integration, des Folklorismus und Neofolklorismus in den Fachkreisen nicht einheitlich beurteilt. Es fehlt an einer ideologisch klaren Interpretation von mehreren grundlegenden Begriffen, wie zB Nationalismus, Kosmopolitismus, Patriotismus, Internationalismus, Volkstum, Massenkultur usw. Diese Spannungen haben ihre Auswirkungen im Alltag und in der Praxis der sozialistischen Kultur, in der Bildungspolitik, in der Arbeit der Institutionen, in den getroffenen Massnahmen. Die Teilnehmer der Konferenz haben sich in erster Linie auf Bartók und Kodály berufen und einheitlich die Meinung vertreten, dass die Integration der Volkskultur und Bauernkultur in die sozialistische Kultur eine der wichtigsten und aktuellsten Aufgaben der heutigen sozialistischen Bildungspolitik sei. Sie waren auch darin einig, dass die bisherigen Ergebnisse dieser Integration einer geschichtlich-ideologischen Nachprüfung bedürfen.

In erster Linie muss der Begriff der Integration näher und genauer definiert werden. Die musealen Kulturschätze der Volkskultur und Bauernkultur sind von den Elementen dieser Kultur abzutrennen, welche in unveränderter oder veränderter Form oder sogar neugeschaffen in die sozialistische Kultur eingebaut werden können.

Die Teilnehmer der Konferenz haben also den Standpunkt vertreten, dass die Volkskultur und Bauernkultur, die nach wie vor einer wissenschaftlichen Sammelstätigkeit und Bearbeitung bedarf, nicht restlos und unverändert in die

sozialistische Kultur eingebaut werden kann - ihre Integration ist als ein selektiver Prozess vorzustellen. In diesem Zusammenhang, hinsichtlich der Praxis wurden wertvolle, interessante und moderne Ansichten und Empfehlungen vorgetragen. In der Diskussion wurde der Arbeit und den weiteren Möglichkeiten der Schule und des Fernsehens auf dem Gebiet der Integration eine grosse Aufmerksamkeit gewidmet. Es wurde festgestellt, dass auf diesem Gebiet sehr grosse Unebenheiten bestehen, und die Teilnehmer haben neben vielen guten Beispielen auch auf manche Mängel hinweisen können. Die einstimmige Schlussfolgerung des Seminars war, dass diese Diskussion über die komplizierte Problematik fortgesetzt werden soll.

Народно-крестьянская культура - социалистическая

культура

Резюме

В сборнике печатаются вводный реферат, коррефераты и главные выступления научного семинара "Интеграция народно-крестьянской культуры в социалистическую культуру" проведенного 22 по 23 октября 1980 года в Дебрецене.

Семинар занимался темой с точки зрения многих заинтересованных наук (этнография, теория и политика культуры, теория культпросветительной работы, социология, эстетика, теория коммуникации и т.д.) - интердисциплинарно. В рамках короткой суммировки подчеркиваются следующие из многих интересных, новых мыслей, мнений и взглядов.

Одной из характерных черт современного национального и международного культурного развития является то, что разные страны, народы общества и этнические все энергичнее ищут и осуществляют свою национально-культурную идентичность. В этом процессе народно-крестьянская культура - особенно в средне-восточной Европе, но и во всем третьем мире играет важную роль.

Под социалистической культурой можно подразумевать, что она является синтезом, органической интеграцией - наилучшего предшествующих классовых культур (крестьянской; буржуазной, рабочей культуры). В прошлом столетии и прошлых десятилетиях венгерская этнографическая наука достигла великих результатов в собирании, сохранении, систематизации

крестьянских культурных традиций карпатского бассейна и в их интеграции в социалистическую культуру.

В наши дни среди специалистов нет согласия по отношению вопросов интеграции фольклоризма и нефольклоризма.

В области многих связывающих с идеологией вопросов обнаруживается неясность и смятение (национализм, космополитизм, патриотизм и интернационализм, народность, массовая культура), много противоречий, напряженности в сфере политики культуры, в учреждениях и распоряжениях в данной проблематике.

Участники семинара — прежде всего на основе примера Бела Бартока и Золтана Кодая — согласились с тем что главнейшей и самой современной задачей социалистической политики культуры является встроение, интеграция народно-крестьянской культуры в социалистическую культуру. Создалось единогласие и в связи с тем, что надо исторически исследовать, что произошло до этого в области интеграции нужно ближе и аккуратнее определить, что понимается под понятием интеграции. Придется дифференцировано отделять собранные и только музеевально сохраняемые элементы народно-крестьянской культуры от тех, которые можно интегрировать в социалистическую культуру без изменений, с изменением или воспроизведением. Т.е. на семинаре сложилось то единое мнение, что нельзя перевести все элементы народно-крестьянской культуры — совокупность которой подлежит собранию и научной обработке — в социалистическую культуру, а придется избирать. В связи с этим, с

вопросами "что и как" были выдвинуты много интересных, новых утверждений, рекомендаций в процессе семинара. Участники подчеркивали с точки зрения политики культуры прежде всего значение школы и массовой коммуникации. Была проведена специальная дискуссия о том, что сделали до этого школа и телевидение и что предстоит еще перед ними в будущем в интересе интеграции. Было утверждено, что в этой области еще большие неравносности, скола множества положительных примеров было указано и на многие недостатки. Окончательное заключение семинара было, что надо продолжать дискуссии об этой сложной теме.

Soós Pál: Zárószó "A népi-paraszti kultúra integrációja a fejlett szocialista társadalom kultúrájába" c. szeminárium vitájához	117. oldal
Idegennyelvű összefoglalók	125. oldal
A tanulmánykötet szerzői	134. oldal

HU ISSN 0230 - 0184

Magyar Tudományos Akadémia

Debreceni Akadémiai Bizottsága

A kiadásért felelős: dr.Bognár Rezső

Felelős szerkesztő: dr.Gunda Béla

Technikai szerkesztő: Fábry Zoltánné

A kézirat nyomdába érkezett: 1981. január

Példányszám: 800

Készült: A Hajdu-Bihar megyei Könyvtár

sokszorosító üzemében 8 iv /A/5/iv terjedelemben
24/1981.

Felelős kiadó: Arató Attila igazgató

MM Kiadói Főig. eng. száma: 57138

